

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2022 30 stp

Fakultetet for landskap og samfunn
Erling Berge og Håvard Steinsholt

Overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning

Transition from «private commons» to «rural
commons»

Andreas Thorshaug Røang
Eiendom

Forord

Etter fem år med studier ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) markerer denne masteroppgaven slutten for min tid som student. Oppgaven tilsvarer 30 studiepoeng hvor arbeidet hovedsakelig har blitt gjennomført våren 2022. Prosessen med å gjennomføre oppgaven har vært spennende og lærerik. Når det er nevnt, har det også vært krevende perioder.

Det er flere som har hjulpet meg underveis med oppgaven, som fortjener en stor takk. Først og fremst fortjener Erling Berge en stor takk, som har brukt deler av sin pensjonisttilværelse til å bistå meg gjennom masteroppgaven. Takk for all hjelp, diskusjon og veiledning, du har vært tilgjengelig til alle døgnets tider! Håvard Steinsholt må også få en takk for at han har stått som veileder i kontrakten, slik at det har vært mulig å gjennomføre oppgaven.

Takk til Oda for korrekturlesing, diskusjon og hjelp med å se ha flere syn på temaet. Takk til gjengen på Ur med gode lunsjpauser, med både ikke-faglig og faglig diskusjon. Dette gjorde sitt til at motivasjonen holdt seg oppe.

Livet som student på Ås har vært helt prima – kan ikke se for meg et bedre sted å studere enn NMBU! Takk til Studentsamfunnet i Ås for alle nydelige stunder, enten det har vært møter, arbeid, diskusjoner eller sene kvelder i Bodegaen. Og så fortjener foreningslivet på Ås en stor takk, det har vært ufattelig gøy å være en del av noe så særegent og de skal ha mye av æren for at Ås som studentby er så underholdene og gøyalt. Jeg er stolt over å ha studert på Norges beste og morsomste universitet.

Takk for meg NMBU!

Hilsen

Andreas Røang

Sammendrag

Allmenninger vil gjennom tiden forandre seg både med tanke på ressurser, bruksområde, utnyttelse m.m. Dette er også en av grunnpilarene i allmenningene gjennom uttrykket «Tida og tilhøva». Begrepet tar for seg bruksretten i allmenningene, hvor innholdet og utøvelsen ikke er fast for evig og alltid. Den er derimot dynamisk og levende, og kan endre seg i forhold til skiftende tider.

Oppgaven tar derfor utgangspunkt i utskiftningen av privatallmenninger, som ble kjøpt av bygdefolket og dermed ble bygdeallmenninger. Dette er en prosess som ble satt i gang ved *Lov om skogvesenet* av 22. juni 1863. Med denne loven besluttet myndighetene at privatallmenninger ikke lengre skulle være institusjoner.

Oppgaven søker å belyse hvordan overgangen foregikk, og hvilke effekter utskiftningen hadde. Dette sammen med å se på hvorfor det fremdeles eksisterer privatallmenninger i Norge, og bakgrunnen for at disse ikke ble utskiftet. Det skal også undersøkes om utskiftningen hadde noe for seg, om den hadde positive ringvirkninger og om det bedret skogen innad i allmenningene. Dette blir undersøkt ved å ta utgangspunkt i følgende delproblemstillinger:

- Delproblemstilling 1: Hvordan foregikk utskiftingen av privatallmenningene?
- Delproblemstilling 2: Hvorfor ble ikke alle privatallmenningen utskiftet?
- Delproblemstilling 3: Hvilken effekt hadde utskiftningen på allmenningene?
- Delproblemstilling 4: Hadde pålegget om utskiftning noe for seg, og har det bedret skogen innad i allmenningen?

I studiet blir det anvendt dokumentanalyse og sett på dokumenter og skriv som vil være med å belyse overgangen, hvilke effekter den hadde og hvordan overgangen ble gjennomført. Oppgaven vil også benytte caseundersøkelse ved at den ser på ni ulike allmenninger hvor tre av de er privatallmenninger, tre har gått gjennom utskiftning og overgang til bygdeallmenning og tre som alltid har vært bygdeallmenninger.

Abstract

Commons has through times changed both in resources, area of use, exploitation and more. That is the reason that one of the main pillars in commons is through the expression «Tida og tillhøva». The term deals with the right of use in the commons, where the content and exercise is not permanent. Commons are therefore on the other hand dynamic and vibrant, and can change in relation to changing times.

The task is therefore based on the liquidation of «private commons», which were bought by the villagers and therefore became rural commons. This is a process that was initiated by the law about «Skogvesenet» of 22nd of June 1863. In this law the authorities decided that «private commons» should no longer be institutions.

This thesis seeks to shed light on how the transition took place, and which effect the liquidation had. Along with also look at why there still are «private commons» in Norway, and the reason why these still exist. The thesis will also investigate whether the transition had a positive ripple and if the forest within the commons became better. This will be examined on the basis of the following subproblems:

- How did the replacement of «private commons» take place?
- Why did not all «private commons» get replaced?
- What effect did the transition have on the commons?
- Did the order for transition have any effect, and did it improve the forest inside the commons?

The study uses document analysis and looks at documents and writings that will help to shed light on the transition, and what effects it had and how the transition was carried out. The thesis will also use a case study that looks at nine different commons.

Innhold

Forord.....	1
Sammendrag	2
Abstract	3
Innledning.....	7
1.1 Oppgavens bakgrunn, tema og formål	7
1.2 Bakgrunn for valg av oppgave.....	7
1.3 Andre relevante arbeider	8
1.4 Problemstilling	8
1.5 Delproblemstillinger.....	9
1.6 Avgrensning av oppgaven.....	10
1.7 Historisk grunnlag og aktualitet	10
1.8 Oppbygning og struktur.....	10
2 Metode og forskningsdesign	11
2.1 Innledning	11
2.2 Valg av forskningsdesign	11
2.3 Valg av metode	12
2.4 Etikk og ansvar	12
2.5 Metode for datainnsamling og analyse.....	13
2.5.1 Caseutvalg.....	14
2.5.2 Forberedelse og gjennomføring av datainnsamlingen	15
2.6 Dokumentstudie.....	15
2.6.1 Hva er et dokument.....	16
2.7 Evaluering av undersøkelsen	16
2.7.1 Relabilitet.....	17
2.7.2 Validitet.....	17
2.7.3 Objektivitet – kritikk av eget forskningsstudium.....	18
3 Allmenninger i Norge: Historie og Lovgivning	19
3.1. Definisjon av allmenning	19
3.3 Kort om allmenninger i dag	22
3.2.1 Statistikk over dagens bygdeallmenninger	23
4 De tre allmenningsvariantene	24
4.1 Bygdeallmenninger	24
4.1.1 Bygdeallmenningenes opphav	25
4.1.2 Forvaltning av bygdeallmenninger	25
4.2 Privatallmenninger	26

4.2.1 Opphavet til privatallmenningene.....	26
4.2.2 Forvaltningen av privatallmenninger.....	27
4.2.3 Kravet om utskiftning	27
4.2.4 Lovgivning til privatallmenninger	28
4.3 Statsallmenninger	28
4.3.1 Forvaltning av statsallmenninger	28
4.4 Allmenningsrett.....	31
4.3.1 Dagens allmenningslovverk	33
4.5 Historisk utvikling.....	34
4.6 Salg av statseiendom.....	35
4.7 Tap av allmenningsrett.....	36
5 Allmenninger i realpolitisk kontekst	38
5.1 Sentralmaktens tilgang på informasjon.....	38
5.2 Lokalsamfunnets maktstatus	39
6 Utskiftning av privatallmenninger	40
5.1 Skogadministrasjon	40
6.2 Myndighetens rolle	41
6.3 De særegne trekkene i Nord-Trøndelag.....	42
6.3.1 Virkesretten i Nord-Trøndelag	43
6.3.2 Konsekvensen av avgiftsinnføring.....	44
6.3.3 De faktiske forholdene i Nord-Trøndelag	45
6.4 Jakt	45
6.5 Deling av seter- og beiterett	46
7 Privatallmenninger: Høyesterett	47
7.1 Høyesterettsdom	47
7.2 Rt-1930-137	47
7.2.1 Saksgangen: Underrettene	48
7.2.2 Saksgangen: Høyesterett	48
7.2.3 Vektlegges av bevis.....	48
7.2.4 Privatallmenningsbevisene	50
7.3 Rt-1937-158	50
7.3.1 Saksgangen: Underrettene	50
7.3.2 Saksgangen: Høyesterett	51
7.4 Rt-2000-1767	53
7.4.1 Saksgang: Underrettene	53
7.4.2 Saksgang: Høyesterett	54

7.5 Privatallmenningsvurderingene fra Høyesterett	57
8 Casestudie	59
8.1 Privatallmenninger	59
8.1.1 Juldal og Væren allmenning	59
8.1.2 Meråker allmenning	63
8.1.3 Follafooss allmenning	65
8.2 Bygdeallmenning	70
8.2.1 Ringsaker allmenning	70
8.2.2 Toten allmenning	73
8.2.3 Eidsvoll allmenning	77
8.3 Utskiftede privatallmenninger	79
8.3.2 Stange allmenning	81
8.3.3 Hadeland allmenning	85
9 Drøfting, Analyse og Konklusjoner	94
9.1 Hvordan foregikk utskiftningen av privatallmenningene	94
9.1.1 Prosessen rundt utskiftningen	94
9.2 Hvorfor ble ikke alle privatallmenningen utskiftet	95
9.2.1 Myndighetenes oppfølging	96
9.2.2 Lovgivningen	96
9.2.3 Enkelt personer	97
9.3 Hvilken effekt hadde utskiftningen på allmenningene	97
9.3.1 Allmenningsstyre	97
9.3.2 Allmenningsrettigheter	98
9.4 Hadde kravet om utskiftning noe for seg, og bedret det skogen innad i allmenningene	98
9.4.1 Utskiftningskravet	98
9.4.2 Bedring av skogen	99
10 Avsluttende refleksjoner og forslag til videre arbeid	100
Kilder	101
Lovregister	101
Domsregister	101
Litteratur	102
Nettsider	105
Figurliste	105

Innledning

1.1 Oppgavens bakgrunn, tema og formål

Utmarken i Norge har helt siden den første bosetningen i landet vært en viktig og utnyttet ressurs. Allmenningsretten er sammen med odelsretten vår eldste rettsinstitusjon, med skrevne rettsregler som strekker seg helt tilbake til tusen- og ellevehundretallet.

Allmenninger har dermed en lang historie som strekker seg tilbake til den første lovgivningen i Norge. Ressursene i utmarka ble utnyttet før det ble lover og regler for utnyttelsen, men ettersom tida utviklet seg, så man det nødvendig å sette allmenningene inn i lovgivningen for å forhindre konflikter og overbruk av ressursene.

Fra gammelt av ser man at allmenningene ble brukt til tjørebrenning, hogst, beite, setring, jakt og fiske m.m. Samtidig som samfunnet og økonomien utviklet seg til å bli et næringsamfunn ble tømmer og andre salgbare ressurser det viktigste innad i allmenningen. Det førte også til økt konflikt innad i bygda, da både Kongen, allmenningseiere og allmuen så at det var mye inntekt å hente.

Tittelen på denne masteroppgaven er *Overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning*. Oppgaven tar utgangspunkt i å se på hvordan overgangen fra privatallmenninger til bygdeallmenninger foregikk, samt å se på hvilke effekter utskiftningen medførte og hvordan det påvirket utnyttelsen og allmuen.

1.2 Bakgrunn for valg av oppgave

Allmenninger ble introdusert som tema allerede i første studieår gjennom faget *Innføring i eiendomsfag*. I andre klasse fikk vi mer innsikt i hva allmenninger er, og hvilken posisjon de har og har hatt i Norges historie, gjennom faget *Eiendomshistorie*.

Bakgrunnen for valget av tema *Overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning* kommer mye av at det er et tema som ikke har blitt forsket noe særlig på. Dette gjør det mulig med nye funn, som kan føre til bedre innsikt og forståelse rundt overgangen. En annen bakgrunn er at forfatteren er vokst opp i et område hvor det er flere allmenninger i nærheten, og selv har vært med på å utnytte allmenningsrett innad i Ringsaker allmenning.

1.3 Andre relevante arbeider

Gjennom tiden har det blitt skrevet flere masteroppgaver og artikler som omhandler allmenninger, som tar for seg rettsutviklingen, historien og utnyttelsen av allmenninger. Det er skrevet masteroppgaver og forskningsartikler som ser på privatallmenninger. Disse har tatt for seg rettighetene som ligger til de bruksberettigede (se for eksempel Erling Berge og Reiten). Disse arbeidene vil bli anvendt som referanser så langt de tilføyer noe til problemstillingene i oppgaven. Overgangen fra privatallmenninger til bygdeallmenninger er så vidt forfatteren vet, ikke forsket på tidligere.

For mer innsikt i allmenningene som er anvendt i oppgaven, har alle allmenningene som i dag er bygdeallmenninger nettsider med både historie og informasjon om driften og organisering. Allmenningene som er anvendt i oppgaven har også bøker som tar for seg allmenningen gjennom tiden, disse oppgis i referanselisten.

1.4 Problemstilling

Overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning er et tema som er vidt og kan trekkes i mange retninger. Det er mange allmenninger her til lands, som alle driftes ulikt og har ulike geografiske sammensetninger. Det er mange allmenninger i Norge, det er derfor nødvendig å avgrense og selektere ut noe som blir undersøkt i dette prosjektet. Allmenningens historie har en lang bakgrunn, og består av mye emperi det er derfor valgt å gjøre følgende avgrensinger:

- Det er valgt å se på tre privatallmenninger, som ved høyesterettsdommer er fastsatt fremdeles å være privatallmenninger.
- Det er sett på tre allmenninger som ble solgt til privatpersoner, for så å bli solgt tilbake til bygda. Det betyr at ikke alle allmenninger som har gått gjennom denne prosessen er undersøkt.
- For å få et sammenligningsgrunnlag er det sett på tre allmenninger som ut ifra definisjonen av bygdeallmenninger, alltid har vært å regne som bygdeallmenninger.
- Det skal ses på flere sider av overgangen, både effekten og gjennomføringen. Her er det høyst trolig ulikheter i de forskjellige allmenningene.

På bakgrunn av avgrensningen ovenfor er det utformet en hovedproblemstilling, som skal besvares gjennom flere delproblemstillinger:

Hvilke effekter medførte overgangen fra privatallmenninger til bygdeallmenninger – på hvilken måte har det påvirket allmenningene?

- Delproblemstilling 1: Hvordan foregikk utskiftningen av privatallmenningene?
- Delproblemstilling 2: Hvorfor ble ikke alle privatallmenningene utskiftet?
- Delproblemstilling 3: Hvilken effekt hadde utskiftningen på allmenningene?
- Delproblemstilling 4: Hadde pålegget om utskiftning noe for seg, og har det bedret skogen innad i allmenningen?

1.5 Delproblemstillinger

Som det kommer frem ovenfor er delproblemstillingene brede. Bakgrunnen for det er at utskiftningen foregikk over en lang periode og hadde en rekke effekter. For å fange opp mest mulig angående overgangen vil det derfor være hensiktsmessig og ha en bred tilnærming til problemstillingen.

1. Hvordan foregikk utskiftningen av privatallmenningene

Selv om alle allmenningene som ble utskiftet passet inn under samme definisjon, var det ulike brukerforhold, geografi, ressurser, eierforhold mv. innad i allmenningene. Dette førte til at prosessen ikke nødvendigvis var lik i alle allmenningene. Ved å se på dette vil man få innsikt i hvordan en privatallmenning ble utskiftet og om prosessen hadde noen hensikt.

2. Hvorfor ble ikke alle privatallmenningene utskiftet?

Selv om det ble pålagt ved lov at alle privatallmenninger skulle utskiftes, ble ikke dette gjennomført. Beviset på dette er at flere høyesterettsdommer tilsier at det fortsatt eksisterer privatallmenninger, dette ses nærmere på i kapittel 8.

3. Effektene av utskiftningen

Ved å se på effekten av utskiftningen får en sett både positive og negative sider av overgangen. Dette vil gi et mer helhetlig bilde av hvordan utskiftningen påvirket allmenningene.

4. Hadde utskiftningen noen hensikt

Mye av bakgrunnen for utskiftningen er bevaring av skogen. Det ble i flere allmenninger foretatt en uthogging av tømmer som ikke var bærekraftig og førte til en voldsom forringing av skogen. For å forhindre at flere skoger ble alvorlig forringet, ble det derfor lagt ned pålegg om utskiftning. Ved å se på de allmenningene som ble utskiftet og sette de opp mot

allmenningene som ikke ble utskiftet, kan en se om utskiftningen bedret eller forverret utnyttelsen av allmenningen.

1.6 Avgrensning av oppgaven

Oppgaven tar for seg et omfattende tema og kan ha mange problemstillinger. Det har derfor vært nødvendig å avgrense oppgaven. Grunnlaget for den nødvendige avgrensingen er at oppgaven skrives som en 30 poengs masteroppgave, som skrives fra januar til mai. Det er derfor begrenset med tid til å gjennomføre forskningen, og det vil ikke være mulig å se på alle vinklingene rundt temaet.

1.7 Historisk grunnlag og aktualitet

Sammen med odelsretten er allmenningsretten vår eldste rettsinstitusjon, der de eldste nedskrevne rettsreglene skrives tilbake til tusen- og ellevehundretallet. Dette tyder på at allmenninger har vært og fortsatt er en viktig institusjon for befolkningen i Norge. Fortsatt den dag i dag er det mange gårdsbruk som er avhengig av allmenningen for å kunne drifte gården lønnsomt. Allmenninger påvirker hverdagslivet til mange, både med utnyttelse, men også som friluftsområde og eller hytteområdet. Det er derfor hensiktsmessig å tilegne temaet mer informasjon.

1.8 Oppbygning og struktur

Den ferdigstilte oppgaven har ti kapitler. Kapittel 1 er innledningen til oppgaven, hvor tema, formål og hvilke problemstillinger som er involvert i oppgaven tas opp. Det blir lagt frem hvilke avgrensninger som gjelder for oppgaven, hovedproblemstillingen som skal besvares og de fire tilhørende delproblemstillingene blir lagt frem. Hensikten med kapittelet er å presentere hva oppgaven omhandler.

Andre kapittel tar for seg metodene som blir brukt for å besvare oppgaven. Kapittelet begrunner valget av metoden og presenterer casestudiet som blir benyttet for å besvare oppgaven. For å svare ut delproblemstillingene er det valgt å benytte dokumentstudium.

I kapittel 3 legges allmenningshistorie, grunnlag og lovgivning frem. Kapittel 4 tar for seg de tre ulike variantene av allmenninger som finnes i Norge. I kapittel 5 blir allmenninger satt inn i den realpolitiske konteksten, og det blir sett på hvordan sentralmakta og bygdesamfunnet påvirker hverandre.

Kapittel 6 tar for seg utskiftningen av privatallmenninger. Grunnlaget og lovgivningen for utskiftningen blir presentert, og det blir lagt frem særegne forhold som har hatt påvirkning på utskiftningen. I kapittel 7 vil de høyesterettsdommene som fastslår at vi fremdeles har privatallmenninger, selv om det lenge var en oppfatning at de ikke lengre eksisterte presenteres.

Kapittel 8 presenterer casestudiet, hvor allmenningene som er valgt ut blir presentert med historie og informasjon som vil være med å belyse problemstillingen. I kapittel 9 blir det gjort drøfting, analyse og konklusjon før det i kapittel 10 blir det gjort avsluttende konklusjoner og forslag til videre arbeid.

2 Metode og forskningsdesign

2.1 Innledning

I dette kapitlet vil det gis en redegjørelse for valg og bruk av metoder. Videre vil de datainnsamlingsmetoder som har blitt benyttet og hvordan dataene er analysert bli beskrevet. «Å bruke metode betyr å følge en bestemt vei mot et mål» (Christoffersen et al., 2011). Problemstillinger lenger grunnlaget for hvilke metoder som blir anvendt for å belyse og besvare problemstillingen.

Problemstillingen som skal ses på i oppgaven, er ikke tidligere blitt forsket på. Målet med forskningen er å koble sammen eksisterende teori med det aktuelle datamaterialet som foreligger, for å danne et helhetlig bilde som redegjør for overgangen fra privatallmenninger til bygdeallmenninger. Det blir brukt flere undersøkelsesmetoder og datakilder for å besvare problemstillingen.

Det vil videre i dette kapitlet bli vurdert oppgavens pålitelighet, objektivitet, gyldighet og det etiske aspekter rundt oppgaven.

2.2 Valg av forskningsdesign

«Når det skal gjennomføres en undersøkelse, må det gjøres mange overveielser og valg. Det er særlig i tidlig fase at det må tas stilling til hva og hvem som skal undersøkes, og hvordan undersøkelsen skal gjennomføres» (Christoffersen et al., 2011). Problemstillingen er starten for et hvert forskningsprosjekt, og forskeren tar utgangspunkt i den, for så vurdere om undersøkelsen er gjennomførbar. Tidsaspektet ved en undersøkelse er et av de mest sentrale

kriteriene. Dette er en 30-poengs masteroppgave ved NMBU som tilsier at arbeidsperioden er fra januar til mai. Det gir rammen for hvor dypt- og vidtgående undersøkelsen går.

Forskningsdesign og metode som blir anvendt bestemmes av egnetheten den har for å besvare den aktuelle problemstillingen, og hvilke muligheter som blir lagt av tidsrammen.

Hensikten med denne oppgaven er å se på avviklingen av privatallmenninger og overgangen til bygdeallmenninger, samt å belyse hvordan denne prosessen ble gjennomført. Hvor det også ønskes å få mer innsikt i overgangen, effekten og prosessen ved utskifting av privatallmenninger.

2.3 Valg av metode

Metoden legger grunnlaget og styrer hvilken type informasjon som samles inn. Det skilles mellom kvantitative data og kvalitative data. Kvantitative data opererer med tall og størrelser, og kvalitative data opererer med meninger. Meninger er nøkkelordet ettersom at forskeren strever etter å forstå et fenomen gjennom øynene til en gruppe mennesker (Christoffersen et al., 2011). Kvalitativ og kvantitativ datainnsamling er to ulike metoder. Metodene konkurrerer dog ikke imot hverandre. Metodene kan anvendes hver for seg, for å belyse problemstillinger og spørsmål av ulik karakter.

Denne oppgaven bygger på kvalitativ metode med historisk metode som hovedprinsipp. Historie kan beskrives som noe som anvendes for å tydeliggjøre et budskap (Christoffersen et al., 2011). I kvalitativ analyse er det et nyttig skille mellom analyse som legger vekt på meningsinnholdet i en tekst, og analyse som vektlegger forløp i form av beretninger og historier (Thagaard, 2009). Det viktigste kjennetegnet ved metode er systematikk, grundighet og åpenhet (Christoffersen et al., 2011). Systematikk og grundighet gjør at datainnsamling blir svært tids- og ressurskrevende, noe som ofte medfører at antallet objekter som undersøkes må begrenses.

2.4 Etikk og ansvar

Datainnsamlingen i dette prosjektet foretas ved dokumentanalyse. Etikk dreier seg om prinsipper, regler og retningslinjer for vurdering av om handlinger er riktige eller gale. Noe som gjelder både i forskningsvirksomhet, og for virksomhet ellers i samfunnet (Christoffersen

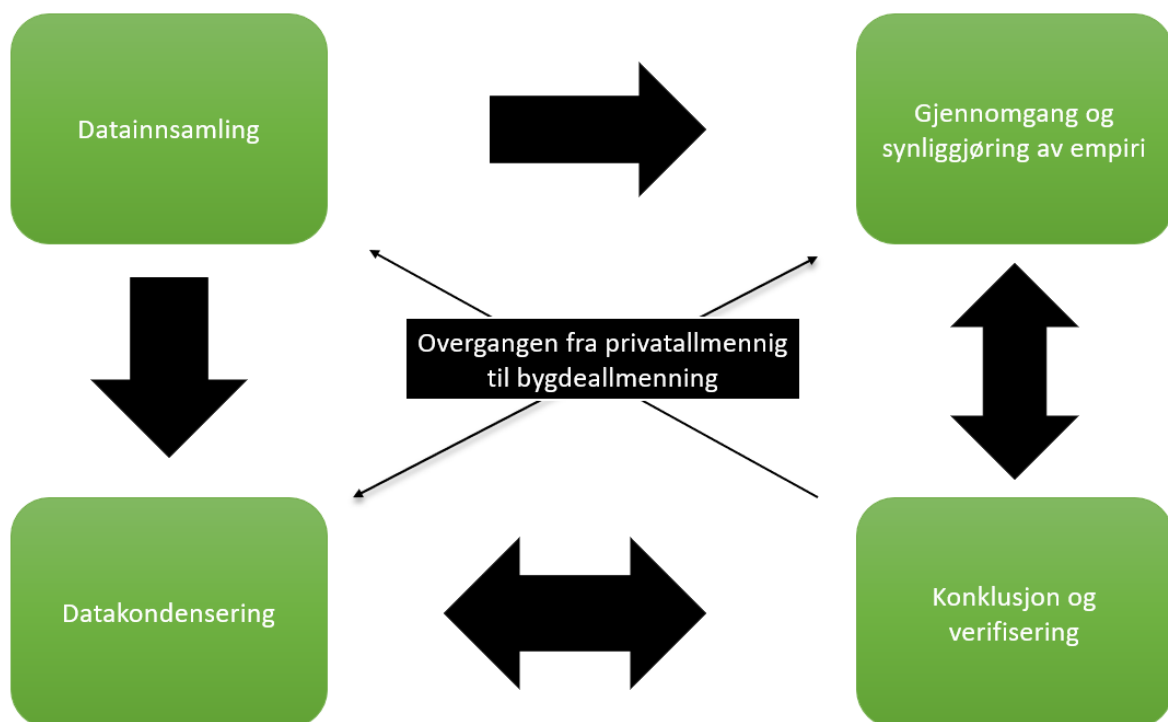
et al., 2011). Gjennom undersøkelsen er det viktig hvordan dokumentene behandles, både gjennom innsamlingsprosessen og under analysen (Grønmo, 2004).

Dokumentene som anvendes i denne undersøkelse er offentlige og tilgjengelig for enhver. Ved henvisning til dokumenter er det viktig å henwise korrekt, på en måte som gjør det mulig å identifisere dokumentet. Et annet viktig element i analyse av dokumenter er å se på de med nøytralt blikk, og ikke la tidligere erfaringer og kunnskap påvirke lesingen.

Det er viktig å være bevisst ved gjennomføring av dokumentanalyse. Det sørger for at arbeidet blir gjennomført på en rasjonell måte, og tidligere meninger og synspunkter påvirker ikke informasjonen dokumentet legger frem. Selv om man ikke skal la tidligere erfaringer påvirke, er det viktig å være kritisk og alltid tenke seg om to ganger når man innhenter informasjon.

2.5 Metode for datainnsamling og analyse

Hvilken datainnsamlingsmetode som velges for å undersøke problemstillingen har stor betydning. Det endelige resultatet avhenger av hvor egnet metoden er for å besvare undersøkelsen. Metoden er helt avgjørende for oppgavens validitet (gyldighet). Nedenfor gis en oversikt over hvilke datainnsamlingsmetoder som er benyttet.

*1*Proessen av datainnsamling og analyse og hvordan de anvendes i undersøkelsen (Miles et al., 2014)

Figuren på forrige side legger frem en oversikt over hvordan dataen blir behandlet. Et essensielt element i kvalitativ analyse er fortolkning, som går ut på å sette de ulike delene i materialet opp mot andre deler og ikke minst i lys av den helheten som kommer til uttrykk i materialet som er samlet inn (Christoffersen et al., 2011). Et annet element som er viktig for å besvare problemstillingen er triangulering. Triangulering gjøres ved å gå løs på problemet fra ulike vinkler (Christoffersen et al., 2011). Gjennomføringen av triangulering kan gjøres for å kontrollere gyldigheten (validitet) og pålitelighet (reabiliteten) av resultatet som kommer frem i forskningen.

De allmenningene som blir anvendt som casestudie, er valgt for å belyse problemstillingen ved å se på effekten av overgangen fra bygdeallmenning til privatallmenning. Kvalitative undersøkelser har som regel utgangspunkt i data i tekstform (Christoffersen et al., 2011). Miles og Huberman uttrykker ord som:

«Ord er feitere enn tall og kan tillegges flere meninger. Dette gjør dem vanskeligere å flytte rundt på og arbeide med. Enda verre, de fleste ord er meningsløse med mindre vi relaterer dem til ord som står foran og bak det ordet vi studerer» (Christoffersen et al., 2011).

Det vil si at alt som er skrevet må sees i sammenheng med det som undersøkes, men også data som ligger utenfor problemstillingen, for å skape et helhetlig bilde av undersøkelsen. Det er derfor undersøkt et vidt spekter av allmenningslitteratur, rettskilder og andre relevante dokumenter.

2.5.1 Caseutvalg

«Casestudie er en empirisk undersøkelse som studerer et aktuelt fenomen i dets virkelige kontekst fordi grensene mellom fenomenet og konteksten er uklare» (Yin, 2012). Utskiftningen av privatallmenninger er til dels uklar, mye på bakgrunn av at utskiftningen foregikk på et tidspunkt da lite ble dokumentert. Det vil derfor være gunstig å bruke casestudie som en forskningsmetode, da vi er åpne for nye funn og det ikke ligger klart foran oss hva vi kommer til å finne.

I løpet av Norges historie har allmenninger vært dynamiske, både med tanke på eierform, men også størrelse og driftsgrunnlag. For å skape et sammenligningsgrunnlag mellom bygdeallmenninger og privatallmenninger vil det bli presentert case som tar for seg

allmenninger som først ble definert i Lov av 12. okt. 1857 om allmenningsskogene (allmenningsstyre) 1857, det vil bli sett på:

- Allmenninger som til enhver tid faller inn under definisjonen bygdeallmenning
- Allmenninger som feller inn under definisjonen Kongeallmenninger. Som ble solgt til privateie, og dermed ble privatallmenninger.
- Allmenninger som går under definisjonen bygdeallmenninger som i en tid var i privateie, før de ble solgt tilbake til bygda, så de igjen ble å anse som bygdeallmenninger.

2.5.2 Forberedelse og gjennomføring av datainnsamlingen

For å kunne besvare problemstillingene mine har jeg valgt en fremgangsmåte som består av ulike forskningsmetoder. Det har blitt brukt en kombinasjon av litteraturstudium og caseundersøkelse, slik at det kan hentes ut mest mulig empiri. Caseundersøkelsen gjør det mulig å sammenligne allmenninger av ulike arter, og sette de opp mot teorien. Det vil være med på å få en mer helhetlig forståelse av effekten av overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning.

2.6 Dokumentstudie

Dokumentstudie er grunnlaget for denne oppgaven. Innhenting og anvendelse av sentral juridisk litteratur, rettskilder som lovtekst og forarbeider, rettspraksis fra norsk rett samt faglig litteratur gjør det mulig å forankre funn i eksisterende teori. Ettersom stort sett alle utskiftningene av privatallmenninger foregikk fra 1860-tallet og frem til 1900-tallet, er det kun mulig å innhente informasjon fra overgangen i form av nedskrevne dokumenter.

Dataanalyse har i utgangspunktet to hensikter:

- 1. Å organisere data etter tema: Forskeren reduserer, systematiserer og ordner datamaterialet. Hensikten er å legge et godt grunnlag for analyse uten å miste viktig informasjon*
- 2. Å analysere og tolke: Forskeren utvikler fortolkninger av og perspektiver på den informasjon som ligger i datamaterialet. Som regel ønsker han å identifisere temaer og mønstre i datamaterialet som kan kommuniseres gjennom en form for rapportering (Christoffersen et al., 2011).*

Litteraturen legger et grunnlag for å danne en helhetlig forståelse av teamet som oppgaven tar for seg.

2.6.1 Hva er et dokument

For å kunne gjennomføre en dokumentanalyse er det hensiktsmessig å vite hva et dokument faktisk er. *Asdal og Reinertsen* sin definisjon er mye anvendt og anses å være en klassisk definisjon, som sier at et dokument er:

«ethvert konkret eller symbolsk tegn som er bevart eller nedtegnet for det formål å representere, gjenskape eller påvise fysisk eller intellektuelt fenomen (Reinertsen, 2021)»

Dokumenter er et språk som er fiksert i tekst og tid. Tekst omfatter både bilder, teknologi og fysiske objekter, og omhandler de elementene som kan fortelle noe videre. Alt som er nedskrevet språk, som også er datert slik at det er mulig å innhente et konkret tidspunkt det er skrevet ned på er et dokument (Brinkmann & Tanggaard, 2010). Vi bruker dokumenter til for å tilegne oss kunnskap i en rekke former, hvor et dokument er en sammensetning av flere ulike elementer. Dokumenter brukes til ulike behov, og er i omløp og bevegelse på den måten at de fungerer i samspill, men også separat (Reinertsen, 2021).

2.7 Evaluering av undersøkelsen

Gjennom hele undersøkelsen burde forskeren evaluere prosjektet, både før, under og etter undersøkelsen. Forskningsprosessen har vanligvis fire momenter (Christoffersen et al., 2011):

1. Forberedelse
2. Datainnsamling
3. Datanalyse
4. Rapportering

Datainnsamlingsmetoden og innsamlingsprosessen er avgjørende i forskningsprosjekter. Disse faktorene er derfor betydelig vektlagt i denne studien. Gjennom de neste delkapitlene vil valgene bli begrunnet og vurdert.

2.7.1 Relabilitet

Relabilitet, eller pålitelighet, handler om målesikkerhet ved at når en undersøger eller tester noe gjentatte ganger, vil det samme resultatet forekomme. Essensielt i testing av relabilitet er at undersøkelsen er nøyaktig den samme og uten avvik. Relabilitet knytter seg opp mot nøyaktighet av undersøkelsens data, hvilke data som brukes og måten det samles inn på (Christoffersen et al., 2011). Det vil i utgangspunktet si at det skal være mulig å gå inn og gjøre den samme undersøkelsen igjen på akkurat samme måte, og ende opp med helt samme besvarelse (Bratberg, 2018).

Innenfor kvalitativ forskning er relabilitet vanskelig, muligens umulig å teste. Ettersom dataene hentes inn fra nedskrevet tekst og dokumenter i denne undersøkelsen, vil det derimot for denne undersøkelsen være mulig å gjennomføre den samme undersøkelsen og komme til det samme resultatet. Det som gjør det vanskelig med relabilitet er forskerens erfaringer. Andre forskere vil tolke dataene annerledes. Det skal likevel mye til for å kunne gjennomføre en helt lik undersøkelse. Det vil være umulig for andre forskere å reprodusere en kvalitativ forskning helt eksakt (Christoffersen et al., 2011).

Dokumentene og litteraturen som jeg har benyttet i denne oppgaven, er skrevet av mennesker som har høy pålitelighet og kunnskap om sitt fagfelt. Det gjør at relabiliteten blir sterkere, siden de har forsket, erfart og forstått sitt fagfelt. Videre skal det også sies at forskningen kun er foretatt av en person. Dette kan påvirke muligheten for å gjenskape resultatene og etterprøvbareheten.

2.7.2 Validitet

I kvalitative undersøkelser dreier gyldighet seg om datainnsamlingsmetoden bidrar til å undersøke det den har som mål å gjøre. Det vil altså si «*I hvilken grad våre observasjoner virkelig avspeiler de fenomener eller variabler som interesserer oss*» (Pervin, 1985)). Årsaken til at dette er viktig, er at det påvirker gyldigheten til de innhentede dataene. Et av spørsmålene man må stille seg når det gjelder validitet er: Måler den empiriske analysen, det datamaterialet faktisk legger frem? (Bratberg, 2018).

Det styrker forskingen å se på flere dokumenter, for så å sammenligne det første analyserte dokumentet opp mot de andre analyserte dokumentene. For å sikre det i min undersøkelse, ser jeg på til sammen ni allmenninger, hvorav tre bygdeallmenninger som alltid har vært eid

av bygda, tre privatallmenninger og tre bygdeallmenninger som tidligere har vært privatallmenninger. Dette for å se effekten og påvirkningen av overgangen fra privatallmenninger til bygdeallmenninger. Det kommer best frem ved å se på hvordan de allmenningene som ikke har vært i privateie sin drift og struktur, og sammenligne de opp mot de allmenningen som tidligere har vært, eller fortsatt er privatallmenninger. Ved bruk av et flertall dokumenter i en analyse vil en styrke forskningens validitet. Etterprøvingen av konklusjonen som da trekkes vil bli enklere, samt at resultatet vil bli mer korrekt (Bratberg, 2018)

Studiet er avgrenset til å se på enkelte overganger fra privatallmenninger til bygdeallmenninger. Den eksterne validiteten i undersøkelsen kan begrunnes med at allmenningen som har blitt, eller skal utskiftes fra å være privatallmenning i det store og hele må gjennom lignende prosesser. Det som vil være ulikt er effekten utskiftningen har på allmenningene. Det vil være variasjoner, ettersom allmenninger ikke har likt areal, drift eller formål. Selv om de styres av samme lovgivning, er det opptil at hver enkelt allmenning hvordan den driftes.

2.7.3 Objektivitet – kritikk av eget forskningsstudium

Det er viktig å være kritisk og evaluere sin egen forskning. Det gjør at resultatet som kommer frem ved undersøkelsen stemmer best overens med faktum som foreligger. Objektiviteten setter spørsmål om dataene er et resultat av forskning eller av forskerens subjektive holdninger (Christoffersen et al., 2011). Forskeren prøver til enhver tid å holde seg objektiv gjennom hele forskningsperioden, likevel har alle underbevisst egne erfaringer og verdier som ligger som grunnlag. På det grunnlaget er det derfor vanskelig å se for seg en forsker som er helt nøytral, både med tanke på verdier og bevissthet. En objektiv sannhet vil derfor ikke være en garanti.

I denne undersøkelsen vil det bli anvendt dokumenter, og skriv som ble skrevet for mange år siden. Følelsen forskeren har rundt tema, vil i liten grad ha noen betydning, da objektiviteten ikke vil være noe særlig svekket. Det er likevel verdt å bemerke at en av allmenningene som blir brukt i casestudiene ligger i kommunen forskeren har vokst opp i.

3 Allmenninger i Norge: Historie og Lovgivning

Saa skal alle almenninger være, som de har været frå gammel tid, baade det øve (s:til fjelds) og det ytre (s: til havs) (Taranger, 1915). Allmenninger har vært en del av norsk rett og tradisjon i lang tid. Utnyttelsen av allmenninger har forandret seg over tid, det var en nødvendighet for den tidligste bosetningen her til lands, til etter hvert å bli en ressurs for jordbrukerne.

Trekkene som ligger i det vi kjenner som en allmenning har en lang historie. Det kan tenkes at allmenningens historie strekker seg så langt tilbake som til da germanske stammer bosatte seg i Norge rundt første årtusen (Berge, 2018). Det er helt klart at allmenningen har satt sitt preg på dagens bosetning, og har påvirket hvordan gårdsbruk driftes, og hvordan samfunnet rundt lever.

Kriteriet fra gammelt av som settes for at noe skal anes å være en allmenning er todelt. Først og fremst må området i ha vært utnyttet som allmenning, eller under slik til ligget øde (NOU, 2018). Seter og/eller skog er et eksempel på det første tilfelle, og fjellstrekninger uten drift eller utnyttelse eksempel på det andre. Ut ifra Kong Christian Vs Norske Lov (NL-3-12-1) eksisterer det også en ytre allmenning, som i disse tider i praksis består av skjær, holmer og små øyer i havet. Det er omdiskutert om selve havstrekningen er en av del av en ytre allmenning i dag (NOU, 2018).

3.1. Definisjon av allmenning

Det å skulle gi en presis definisjon på begrepet allmenning er ikke lett, og hva begrepet omfatter har vært diskutert i lengre tid. Ordet *allmenning* har en bred betydning, og det er vanskelig å tilegne det et presist innhold. For å kunne gi allmenning en klar og tydelig definisjon, er det nødvendig å se på hver enkelt allmenning, ettersom at driften innad i allmenningene er variert. Sevatdal beskriver i *Offentlig grunn og bygdeallmenninger* på s. 10: «Innholdet i begrepet «allmenning» er vanskelig og delvis omstridt» (Sevatdal, 1985b).

Ordet allmenning har muligens utspringet sitt fra «alle menn», som har sitt opphav i *allmuen*. Ordet allmenning har ifølge Norsk Språkråd sin nynorskordbok sin stamme fra det norrøne ordet *almner* (Språkrådet.no). Jf. Fritzner legger også frem en betydning av ordet *almner* i sin

ordbok. Hvor han definerer *almner* som: *allment dvs. alle mand, = almenninger*. Det legges også frem flere betydninger av allmenninger i Fritznors ordbok, en av de har sitt opphav i landsloven:

«hvad der ligger til fælles almindelig Benyttelse for dem, der henhøre til et større eller mindre Samfund... .. større Territorium, inden hvilket Samfundets Medlemmer havde Ret til at nyttiggjøre sig hvad deri fandtes eller forekom modsat privat Ejendom»

Det er en rekke ganger forsøkt på å gi en definisjon på allmenningsbegrepet. Definisjonen til Meinich Olsen går ofte igjen *«Ved almenning forstaar jeg en strækning, hvor et eller flere bygdelag i kraft av loven har bruksret»* (Olsen, 1928). Meinich synes det var vanskelig å komme frem til en definisjon, og legger ikke frem definisjonen før i bokens sluttavsnitt.

I NO 1985:32 *Revisjon av Almenningslovgivningen* s. 12 fremheves det at definisjonen ikke tar for seg eiendomsforholdet til allmenningen, og svarer heller ikke på hvilke rettigheter allmenningsretten innbefatter og hvem som har allmenningsrett. NOU-en poengterer at det ikke er mulig å inkludere alle elementene som omfatter en allmenning i én definisjon:

«Reglene for de forskjellige almenningsrettighetene er ikke de samme. Her må en skille mellom de reelle almenningsrettighetene som bare kan utøves av jordbrukere i bygden (hogst, beite, seter) og de personlige rettighetene jakt, fangst og fiske. De første rettighetene er innskrenket til husbehov. Det gjelder i alminnelighet ikke for de sistnevnte»(NOU, 1985).

Utmarkskommisjonens avgjørelse 6. April 1990 Beiarn-Skjerstad-saken (ble innbragt for Høyesterett, jf. Rt. 1991 s. 1311) legger også frem en definisjon av allmenningsbegrepet. Utmarkskommisjonen velger en vid definisjon, på bakgrunn av at de ønsker at *all opprinnelig eiet statseiendom* (i motsetning til eiendom ervervet de senere hundreår) skal innebefattes av definisjonen (Falkanger, 2009):

«At spørsmålet om bruksrett er brakt inn, har forårsaket atskillig forvirring vedrørende allmenningsbegrepet. Som det foran er redegjort for, stiller det seg med hensyn til bruk i de forskjellige allmenningene noe forskjellig. Om det på en allmenningsstrekning hviler bruksrettigheter til hogst, beite og seter m., avhenger av om det fra gårder eller gårdsgrupper ved alders tids bruk er ervervet slik rett. Etter utmarkskommisjonens mening vil det riktige være å betegne al grunn i vårt land som staten er blitt ansett for

å eie i kraft av opprinnelig eiendomsrett, og som avbrutt og fortsatt er i statens eie, for statsallmenning» (Rt-1991-1311)

Allmenningsbegrepet ble også dratt frem i utredningen om eiendoms- og rettighetsforholda som gjelder «statens umatrikulerte grunn i Finnmark». NOU 1993: 34 Rett til forvaltning av land og vann i Finnmark s. 297 flg. Om «allmenning i Finnmark», med konklusjon der det bl.a. heter:

«Konklusjonen antas å måtte bli at statens grunn i Finnmark ut fra dagens situasjon ikke kan betegnes som allmenning i den betydning som dette begrep har i Sør-Norge. Dette særlig fordi det til begrepet allmenning i Sør-Norge knytter seg en rekke rettslige konsekvenser som gjelder i Finnmark» (Falkanger, 2009).

Det ble så lagt frem en rekke særegenheter før det kommer en endelig konklusjon:

«På denne bakgrunn kan det ikke gis et entydig svar på spørsmålet om det i dag etter en sammenligning med allmenningene i Sør-Norge og en sammenfattende vurdering, er riktig å betegne statsgrunnen i Finnmark som en form for allmenning. Antagelig vil det likevel ut fra den ovenfor valgte spørsmålsstillingen være nærliggende å tale om en allmenning av helt spesiell karakter. Av betegnelsen allmenning i seg selv, kan det imidlertid ikke trekkes bestemte rettslige konklusjoner med hensyn til bruksrettigheter for befolkningen».

For å samle trådene litt, er det vanskelig å gi en adekvat definisjon av allmenningsretten med bakgrunn i at allmenningsretten omfatter et stort utvalg av rettigheter (funksjoner) – med ulike rettighetshavere (jf. f.eks. beiterett og fiskerett) (Falkanger, 2009). Hvor variasjonen i rettighetsforholdene innad i de ulike allmenningene varierer i stor grad, også er en problematikk (f.eks. at et gårdsbruk har beiterett, men ikke virkesrett, eller at seterrett følger med en begrenset virkesrett). Variasjonen i rettighetsforholdene kommer frem i Rt. 1989 s. 107 (leir- og Bøverdalen):

«Karakteren og utstrekningen av et bygdelags rettigheter i en allmenning må avgjøres konkret, på grunnlag av forholdene i en enkelt sak. Eg viser om disse spørsmålene til den generelle utredningen i vedlegg 2 til Stortingsmelding er 19 for 95 om «Almenningsspørsmål i Trøndelag», særlig side 12 første spalte og side 15 der blant

annet pekes på at en historisk og bruksmessig utvikling vil være av betydning» (Rt-1989-107).

I Gudbrandsdalskommisjonens innberetning om allmenningsforholdene i Gudbrandsdalen på 1870-80-årene omtales allmenningsbegrepet på s. 12:

«På grunnlag av kommisjonens innberetning må man kunne si at i Gudbrandsdalen faller praktisk talt ingen steder kretsen av de gårder kommisjonen anså bruksberettiget i de forskjellige almenninger sammen med herredsinndelingen eller annen administrativ inndeling. Dels er det en begrenset krets av gårder i et herred som er ansett bruksberettiget, dels gårder i flere kretser. Retten til de forskjellige former for bruk almenningen ga anledning til, falt ikke alltid sammen. Noen gårder kunne ha rett til skog, andre til beite eller til fisk osv.»

Det er ikke lett å trekke en klar konklusjon på innholdet i begrepet allmenning. Det vi med sikkerhet kan si er at allmenning er et vidt begrep, som tar for seg rettigheter innenfor et bestemt område, hvor allmuen og en potensiell grunneier har rettigheter.

3.3 Kort om allmenninger i dag

Allmenningsområdene utgjør en stor del av Norges areal, og er en av flere eierformer i skog- og utmarksområde. Samlet utgjør allmenningsområdene 33,5 mill. dekar av Norges areal (NOU, 2018). Det er i bunn og grunn tre typer allmenninger i Norge: bygdeallmenning, statsallmenning og privatallmenning. Det er også noen realsameier, som driftes som statsallmenninger. Disse finnes i 73 kommuner her til lands. I stor grad består disse av fjellområder, men enkelte har også store skogarealer (NOU, 2018).

3.2.1 Statistikk over dagens bygdeallmenninger

Det er statsallmenninger og bygdeallmenninger som preger allmenningsbestanden vi har i Norge. Selv om det ved lov 1863 22. Juni *Lov om skovvæsnet* ble lagt frem at privatallmenninger skal avvikles, vet vi at det eksiterer minst tre privatallmenninger i Norge på tidspunktet denne oppgaven er utarbeidet.

Bygdeallmenninger	1994	2019
<i>Totalt areal, daa</i>	7 535 500	7 331 369
<i>Produktiv skog, daa</i>	1 931 200	1 965 332
<i>Antall bruksretter</i>	15 185	12 601
<i>Årlig avvirking, m3</i>		Ca. 365 000
<i>Antall festetomter (2018)</i>		7861
<i>Antall storfe på beite</i>		Ca. 10 500
<i>Antall sau på beite</i>		Ca. 70 000
<i>Årlig bruksrettsytelser og tilskudd, mill. kr</i>		40
<i>Årlig stipulerte ytelser til bygdelagene, mill. kr</i>		5
<i>Samla bokført egenkapital, mill. kr</i>		1400

Tabell 1 over bygdeallmenninger, kilde: (Norsk almenningsforbund)

Det er alt i alt i Norge 52 bygdeallmenninger og 7 statsallmenninger som driftes som bygdeallmenninger. Disse besitter til sammen 7,5 millioner dekar, hvorav 2,7 mill. dekar er uproduktiv skog og 2,0 millioner dekar er produktiv skog. I de statsallmenningene som driftes som bygdeallmenninger er det i overkant av 0,5 millioner kubikk tilvekst og den årlige avvirkingen på ca. 0,4 millioner kubikk, av Norge sitt areal utgjør skogen kun rundt 3% av arealet. I de områdene det er bygdeallmenninger, er allmenningene den dominerende

skogeieren. 40 av bygdeallmenningene er tilsluttet Norsk Almenningsforbund, som representerer ca. 15.000 bruksberettigede (*Norsk almenningsforbund*).

4 De tre allmenningstypene

Det er to hovedtyper allmenninger, statsallmenninger og bygdeallmenninger som eksisterer i Norge. Det er også en tredje variant av allmenninger, privatallmenning der grunneierne utgjør mindre enn halvparten av de som har bruksrett. Alle allmenningstypene faller inn under det vide begrepet allmenning. De forvaltes og utnyttes forskjellig både etter type, men også etter lokasjon og formål. Det alle har til felles er at det er flere individer som har eiendomsrett innenfor arealet. Oppgaven vil i det store og det hele dreie seg om bygdeallmenninger og privatallmenninger. Statsallmenninger vil også bli omtalt her, for å ha et sammenligningsgrunnlag og skape en forståelse av forskjellene i de ulike allmenningstypene.

4.1 Bygdeallmenninger

Bygdeallmenning vises det til et område som er i utmark, gjerne skog- eller fjellstrekning, hvor jordbrukseiendommer (gardsbruk) har bruksrett (Falkanger, 2009). Bygdeallmenninger er karakterisert ved at allmenningen eies av mer enn halvparten av de bruksberettigede jordbrukseiendommene (Aaboen 2020). Dette samsvarer med bygdeallmenningsloven som lyder «(...) allmenning hvor eiendomsretten tilligger minst halvparten av de jordbrukseiendommer som fra gammel tid har bruksrett i allmenningen».

I dag finnes det 52 bygdeallmenninger i Norge, som til sammen har et areal på 7,5 millioner dekar, der 2 millioner dekar er produktiv skog (NOU, 2018). Hovedandelen av bygdeallmenningene er lokalisert på Østlandet og Midt-Norge. Flertallet av bygdeallmenningene er lokalisert i områdene Romerike, Hadeland, Toten, Hedmark, Gudbrandsdalen og Sør- og Nord-Trøndelag. Det eksisterer også mindre bygdeallmenninger andre steder i landet, de fleste av de er lokalisert på Vestlandet (*Norsk almenningsforbund*). Bygdeallmenningene innehar 3,5 % av landets samlede barskogareal under skoggrensa og tilsvarende utgjør tilvekstmassen som også er på 3,5 % (*Loiten almenning*, 2022).

4.1.1 Bygdeallmenningenes opphav

Bygdeallmenninger har eksistert i lang tid og har oppstått på forskjellige måter. Sevatdal legger frem i *Nasjonal atlas for Norge, Offentlig grunn og bygdeallmenninger* disse opphavene:

- Ved at statsallmenninger er solgt direkte til bruksberettigede
- Ved at statsallmenninger er solgt til utenforstående. (Opphavet til privatallmenningene)
- Ved at allmenninger er anerkjent som bygdeallmenning fra gammel tid (af Alders Tid), uten at Kongen har ansett seg som eier (Sevatdal, 1985a).

Benevninga *bygdeallmenning* kommer først i bruk som en juridisk term i *Lov om Skovvesenet fra 1863*. Bygdeallmenning kommer tidligere inn i lovgivning, i *Lov, inneholdende Bestemmelser om Almindingsskove* fra 1857, hvor det essensielle er at minst halvparten av brukerne med virkesrett er grunneiere (Forberg, 2018).

Det tok relativt lang tid før bygdeallmenninger ble tatt med i lovgivningen, men fenomenet har eksistert i lang tid. Flertallet av bygdeallmenningene har opphav i det store krongodssalget etter innføringen av enevelde i Danmark-Norge i 1660. I perioden mellom 1821 til 1848 var det forbud å selge allmenningen. Arkiver Gunnar Tank lagde i 1936 en liste over solgte allmenninger mellom 1660 og 1863. Listen omfattet 50 allmenninger som spredte seg fra Akershus i sør og til Troms i nord. De fleste salgene ble gjennomført på 1700-tallet da trelastindustrien stod på for fullt (Forberg, 2018).

4.1.2 Forvaltning av bygdeallmenninger

Bygdeallmenningen blir forvaltet av et allmenningsstyre som er valgt av og blant bruksrettshaverne. Det er de som innehar bruksrett i allmenningen som har stemmerett ved valg. De skal forvalte alle rettighetene, både eiernes og bruksretthavernes. Dette følger bygdeallmenningsloven § 3-2. 1. ledd som lyder:

«Allmenningsstyret representerer både eierinteressene og bruksrettinteressene i allmenningen, og har til oppgave å forstå forvaltningen av allmenningen i samsvar med lover, bruksregler og skogbruksplan. Forvaltningen skal alminnelig siktemål å opprettholde allmenningen som en fellesressurs for de eiendomsberettigede og

bruksberettigede, og dernest til beste for bosetting, næringsvirksomhet, naturmiljø og friluftsliv ellers i det bygdelag allmenningen ligger til».

Ut ifra § 3-2 1. ledd kan vi se at allmenningsstyret har et stort ansvar og en vid kompetanse til både styring og forvaltning av allmenningen. Det er tydelig at eiendomsberettigede og bruksberettigede er de som skal hensyntas i første ledd av allmenningsstyret.

Andre ledd sier så:

«Allmenningsstyret har myndighet til å avgjøre alle spørsmål i forbindelse med allmennings forvaltning og drift, så langt ikke annet er særskilt bestemt, og likeledes spørsmål om bruksrett. Allmenningsstyrets avgjørelser kan ikke påklages».

De avgjørelsene som fattes av allmenningsstyret kan ikke påklages. Det vil si at det ikke er noe klageinstans. Bakgrunnen for dette er at allmenningsstyret ikke er et offentlig organ, og derfor ikke faller inn under forvaltningslovens bestemmelser. Tvister innad i allmenningene kan bringes inn for domstolene for å fatte en avgjørelse. Årsmøtet i allmenningene har hatt en forholdsvis beskjeden kompetanse, noe den også har nå etter gjeldende rett, hvor det i utgangspunktet kun avsies en del uttalelser og gjennomføres valg (Falkanger, 2009). Landbruks- og matdepartementet er det eneste organet som til en viss grad kontrollerer allmenningsstyret i bygdeallmenningene.

4.2 Privatallmenninger

Privatallmenninger er definert i lov 19. Juni 1992 nr. 61 om opphevelse og endringer i gjeldende lovgivning om allmenninger mv., avsnitt II: *«Med privatallmenning menes allmenning hvor eiendomsretten tilligger færre enn halvparten av de jordbrukseiendommer som fra gammel tid har bruksrett i allmenningen».* Det har gjennom historien vært utbredt blant både jordskifte kandidater, allmenningsbestyrere, skogbrukere og resten av allmuen at privatallmenninger ikke har eksistert i Norge siden før 1909. Dette har imidlertid blitt motbevist ved tre høyesterettsdommer det går nærmere inn på i kapittel 7.

4.2.1 Opphavet til privatallmenningene

Privatallmenning oppstod på 1600- og 1700-tallet, ved at Kongen solgte unna det som da var «kongeallmenninger» til private eiere (NOU, 2018). Salget foregikk både ved at allmenningene ble solgt til enkeltpersoner, men det var også tilfeller der de bruksberettigede i bygdelaget

fikk tilbud om å kjøpe allmenningene. Dersom det var et mindretall av de bruksberettigede som ønsket, eller kunne være med på kjøpet oppstod det en privatallmenning (Falkanger, 2009).

Privatallmenninger og bygdeallmenninger har flere likehetstrekk i hvordan de har oppstått. Den store forskjellen er at bygdeallmenninger eies av bruksberettigede i bygda, mens privatallmenninger eier av en enkeltperson eller -selskap.

4.2.2 Forvaltningen av privatallmenninger

Forvaltningen av privatallmenninger følger av allmenningsloven av 1857 § 9, som krevde at det skulle være en «Fællesbestyrelse». Styret i privatallmenningene skulle være berettiget til å ta for seg bruksutøvelsen og treffe hensiktsmessige tiltak vedrørende skogens utnyttelse og bevaring. Dette hadde virkning for alle med bruksrett i allmenningen. Kompetansen til styret skulle også omhandle avtaleinngåelse med grunneiere om de samme forholdene (Falkanger, 2009).

Både nyere og eldre praksis viser at det er én eier, ofte et selskap som drifter privatallmenningene. De styrer selv hvordan allmenningen driftes, ettersom eieren har råderett over området. De kan derfor til en viss grad gjøre det de vil med allmenningen, såfremt bruksrettighetene til allmuen ikke blir krenket. Driften innad i privatallmenninger ser man at ofte dreier seg om hogst, utleie, utbygging og utleie av jakt- og fiskerettigheter. Disse har mye av det samme grunnlaget for å drive forvaltningen, men har nok en høyere bevissthet på profitt, sammenlignet med stats- og bygdeallmenninger.

4.2.3 Kravet om utskiftning

I 1863 kom *Lov av 22. juni 1863 om Skovvæsenet* som medførte et pålegg om utskifting (deling) av disse allmenningene. Allmenningsarealet skulle bli fordelt mellom de bruksberettigede og eierne. De fleste privatallmenningene ble utskiftet etter disse bestemmelsene i et forsøk på å avvikle privatallmenningene helt i Norge. I 1909 mente skogdirektør Henrik Jakob Jelstrup at avviklingen av privatallmenninger hadde lyktes. Selv om skogdirektøren hevdet i 1909 at privatallmenningene hadde blitt avviklet, bestod noen av privatallmenningene (NOU, 2018). Utskiftningen av privatallmenninger vil bli tatt videre for seg i kapittel 6.

4.2.4 Lovgivning til privatallmenninger

«Bestemmelsene om privatallmenninger finnes pr. i dag i skogloven av 1863 kapittel 3 og 5, de generelle bestemmelsene i NL 3-15 og § 9 i lov 12. oktober 1857 indeholdende Bestemmelser om Almindingskove. Lovregulering av privatallmenningene for øvrig foreligger ikke» (Falkanger, 2009). Dette viser at det ikke har blitt tatt hensyn til privatallmenninger siden lovgivningen i 1857 og 1863. Dette mye på bakgrunn av loven om Skoovæsenet som kom i 1863, og uttalelsen til Skogdirektøren i 1909. Ettersom man antok at privatallmenninger ikke lengre eksisterte var det ikke behov for ytterlig lovgiving angående privatallmenninger.

Lov av 19. juni 1992 nr. 61 om opphevelse av og endringer i gjeldende lovgivning om allmenninger førte med seg opphevelse av reglene i NL, *Skogloven av 1863* og *Loven om Almindingskove av 1857*. Loven la også frem regler som omhandlet styret i privatallmenninger. Dersom man skulle komme til at det skal bli nødvendig å fastslå: «I forbindelse med lovens ikrafttredelse eller senere kan departementet gi nødvendig bestemmelser om valg av styreorgan, og om hvilke funksjoner og myndighet sike styreorgan skal ha» (NOU, 1985). Det finnes foreløpig ingen eksempler på at dette har vært nødvendig eller aktuelt å ta i bruk.

4.3 Statsallmenninger

Statsallmenninger ble definert i lov av 12. oktober 1857 *Indeholdende Bestemmelser om Almindingskove* (Sevatdal et al., 2017). Statsallmenninger er grunn som eies av Staten, som i eldre tider ble eid av Kongen, de ble ofte benevnt som *Kongenallmenninger*. Rt-1963-1263 (Vinstradommen) slo fast at Staten er eier av statsallmenningene. Det er Statskog SF som er registrert grunneier i statsallmenningene.

4.3.1 Forvaltning av statsallmenninger

Statskog SF som har ansvaret for statsallmenningene. Statskog SF ble dannet i 1993 med bakgrunn i det som tidligere het *Direktoratet for statens skoger*. Oppgaven til Statskog SF er definert i Statskog SF vedtekter § 2 «Foretakets mål er å forvalte, drive og utvikle statlige skog- og fjelleiendommer med tilhørende ressurser, det som står i forbindelse med dette og annen naturlig tilgrensende virksomhet. Innenfor rammen av dette kan foretaket gjennom deltakelse eller i samarbeid med andre, forvalte og drive eiendommer og andre former for tjenester innen foretakets virksomhetsområde. Eiendommene skal drives effektivt med sikte på å oppnå et

tilfredsstillende økonomisk resultat. Det skal drives et aktivt naturvern og tas hensyn til friluftsjntresser. Ressursene sal utnyttas balansert, og fornybare ressurser skal tas vare på og utvikles videre» (Statskog, 2021).

Oppgaven å forvalte statsallmenningen er fordelt mellom en rekke organer:

Fjellstyrene:

Virksomheten til fjellstyrene er hjemlet i *Lov om utnyttning av rettar og lunnende m.m i satsallmenningane (fjellova)*. Fjellstyret skal administrere bruksrettene og lunnende (herligheter) i statsallmenningene så fremt annet ikke er fremmet eller fastsatt ved lov. Sammensetningen av Fjellstyret blir satt av Kommunestyret. Selv om det er Kommunestyret som oppnevner Fjellstyret er det likevel et statlig styre. Grensen mellom Statskog sin myndighet og Fjellstyrets myndighet har ikke alltid vært like lett å se.

Per dags dato er det 93 fjellstyrer i Norge. Fjellogen legger ikke frem en uttømmende beskrivelse av bruksretten. Bruksretten er fastlagt gjennom lang tids bruk. Den skogfaglige forvaltningen ligger hos Statskog SF (fjellstyresamband, 2022).

Landbruks- og matdepartementet (LMD):

Landbruks- og matdepartementet har forvaltningsmyndighet etter statsallmenningsloven og fjelloven. Forvaltningen og reglene om jakt og fiske ligger hos Klima- og miljødepartementet. Det fører til at LMD kan legge frem forskrifter både når det angår fjellstyret administrasjon/økonomiforvaltning og administrasjon av jordbruksforvaltning og administrasjon av jordbrukstilknnyttede rettigheter LMD sin myndighet er delegert videre til Statskog SF (Fjellstyrene, 2022).

Landbruksdirektoratet:

Landbruksdirektoratet er den utøvende og rådgivende virksomheten som ligger under Landbruksdepartementet. Direktoratet behandler blant annet klagesaker etter *Fjellogen* og *Statsallmenningsloven*. Landbruksdirektoratet har myndighet jf. § 10 i *Fjellogen*, som omhandler klagesaksbehandling og omgjøring av fjellstyrevedtak. De også er klageinstans for de enkeltvedtak som fattes både av Statskog SF sentralt og de distriktskontor som har fått videredelegert myndighet jf. § 4 i delegasjonsforskriften.

Klima- og miljødepartementet (KLD):

Klima- og miljødepartementet administrerer jakt og fisk, jf. kap. XI og XII om administrasjon av jakt og fiske i fjelloven (*Fjelleva – fjell*, 1975).

Miljødirektoratet:

Miljødepartementet delegerer mye av sin myndighet til Miljødirektoratet. På bakgrunn av dette er Miljødirektoratet klageinstans for fjellstyrenes enkeltvedtak angående jakt og fiske. Miljødirektoratet er avgjørelsesmyndighet når det angår fastsettelse av nye jakt- og fiskeregler der fjellstyret og kommunens viltmyndighet ikke kommer til enighet (Fjellstyrene, 2022).

Kommunen:

Kommunens rolle i forvaltning av statsallmenninger er avgrenset i fjelloven på en positiv måte. Utover de gitte bestemmelsene i fjelloven har kommunen myndighet og ansvar i statsallmenningene tilsvarende det som ligger til private eiendommer. Kommunens rolle er begrenset til å angå:

- Valg av fjellstyre
 - Å sette et fjellstyre er i praksis det viktigste kommunen gjør da dette styrer hvordan statsallmenningen blir forvaltet.
- Avgi uttalelse til Statskog SF om det skal opprettes ett eller flere fjellstyret i kommuner med flere statsallmenninger
- Fastsette godtgjørelse til fjellstyremedlemmene
- Utbetale godtgjørelse til fjellstyremedlemmene dersom det ikke er tilstrekkelig med midler i fjellkassa
- Behandle fjellstyrets forslag til nye jakt- og fiskeregler
- Motta fjellstyrets regnskap til orientering

Rammene i fjelloven med forskrifter sier at det er fjellstyret som fastsetter nærmere regler angående jakt og fiske i statsallmenningene. Kommunen skal på forhånd være orientert dersom fjellstyrene gjør vedtak om regulering av jakt, fangst og fiske samt fastsettelse av jakt- og fiskeregler. Dersom det er uenighet mellom kommunen og fjellstyrene avgjøres saken av Miljødirektoratet (Fjellstyrene, 2022).

Grunneierfondet:

I statsallmenningene er det flere inntektskilder, blant annet fra tomtefeste, grus/malm og fallrettigheter. Inntektene skal fordeles mellom fjellkassen og grunneierfondet. Dersom noen sitter med en god idé angende næringsvirksomhet innenfor en statsallmenning, gir dette grunnlag for å søke grunneierfondet om lån og tilskudd (Fjellstyrene, 2022).

Fjelloven legger frem prinsippet om at grunneierinntektene skal dekke forvaltningen av statsallmenningene. Dette gjøres ved årlige lån/tilskudd til næringsutvikling i statsallmenningene (Fjellstyrene, 2022).

Statsallmenninger er et komplekst organ, som forvaltes av en rekke ulike instanser. Statsallmenninger utgjør en betydelig del av Norges areal. Statsallmenningene i Sør- og Midt-Norge dekker 26,6 millioner dekar, og består av viktige rekreasjonsområder for landets befolkning (Fjellstyrene, 2022). Alle instansene jobber for å forvalte statsallmenningene på en god måte både for de som innehar allmenningsrett og for befolkningen, slik at ressursene og nytten til allmenningene blir brukt på en hensiktsmessig måte.

4.4 Allmenningsrett

Allmenningsrett og bruksrett er synonyme når det gjelder rettigheter innad i allmenninger. Bruksrett i bygdeallmenninger ligger til jordbrukseiendommer innenfor et bygdelag som fra gammel tid har utøvd bruksrett i allmenningen. Allmenningsretten er formelt knyttet til gårdsbruk, og ikke personer (Aaboen 2020). Allmenningsretten tilligger altså ikke en enkelt person, men en bestemt jordbrukseiendom.

Allmenningsretten kjennetegnes ved at gårdbrukerne i et bygdelag (eller et annet avgrenset område) har bruksrettigheter til et større eller mindre utmarksområde (allmenningen): rett til trevirke (virkesrett), setring, beite mv. (Falkanger, 2009). Rettighetene kan ikke skilles fra gården eller pantsettes separat. Et viktig trekk med allmenningsrettighetene er at det skal være begrenset til gårdens behov (Falkanger, 2009).

En av de mest sentrale bestemmelsene i norsk allmenningsrett er art. 3-12-1 i Christian Vs Norske Lov fra 1687 (NL): «*Saa skal Almindig være, saasom den haver været af Gammel Tid, baade det øverste og det yderste*». Bestemmelsen legger frem prinsippet om «alders tids bruk», som er grunnlaget i hvilke gårdsbruk som innehar rettigheter i et allmenningsområde og hvilke bruksrettigheter den som er allmenningsberettigede har krav på (Falkanger, 2009). Bruken gjennom tiden viser til hvilke rettigheter og hvem som har rettigheter i et

allmenningsområde. Andre aspekt er at det heller ikke kan etableres nye rettigheter ettersom tida og tilhøva endrer seg. Bygdeallmenningsloven § 1-1 definerer bygdeallmenning som: «eiendomsretten tilligger minst halvparten av jordbrukseiendommer som fra gammel tid har bruksrett i allmenningen» (*Bygdeallmenningsloven – bgdalmI*, 1992).

I arbeidet med NOU 1985:32 Revisjon av allmenningslovgivningen s. 12 trekker de inn definisjonen til *Meinich Olsen*, og legger til at den definisjonen ikke tar med seg eiendomsforholdet eller svarer på hvilke rettigheter som allmenningsretten omhandler, samt hvem som har allmenningsrett. NOU'en legger så frem at det ikke er mulig å få inkludert alle elementene i en definisjon: «Reglene for de forskjellige allmenningsrettighetene er ikke de samme. Her må en skille mellom de reelle almenningsrettighetene, som bare kan utøves av jordbrukere i bygden (hogst, beite, seter) og de personlige rettighetene jakt, fangst og fiske. De første rettighetene er innskrenket til husbehov. Det gjelder i alminnelighet ikke for de sistnevnte» (*NOU*, 1985).

Hvordan man skal definere allmenning blir tatt opp når Utmarkskommisjonen skal avgjøre sak av 26. april 1990 Beiarn-Skjerstad-saken (*Rt-1991-131*). Utmarkskommisjonen tar avgjørelsen på grunnlag av en vid definisjon av begrepet, det var ønsket at all opprinnelig eiet statseiendom skal betegnes som allmenning:

*«At spørsmålet om bruksrett er brakt inn har forårsaket atskillig forvirring vedrørende allmenningsbegrepet. Som det foran er redegjort for, stiller det seg med hensyn til bruk i de forskjellige allmenningene noe forskjellig. Om det på en allmenningsstrekning hviler bruksrettigheter til hogst, beite og seter mv., avhenger av om det fra gårder eller gårdsgrupper ved alders tids bruk er ervervet slik rett. Etter utmarkskommisjonens mening vil det riktige være å betegne all grunn i vårt land som staten er blitt ansett for å eie i kraft av opprinnelig eiendomsrett, og som uavbrutt og fortsatt er i statens eie, for statsallmenning» (*Rt-1991-1311*).*

En oppsummering av dette vil være at det er vanskelig å gi en grundig og heldekkende definisjon av allmenningsrett. Mye av årsaken til dette er at den innebærer et vidt spekter av rettigheter, og det er en rekke ulike rettighetshavere (jf. f.eks. jaktrett og seterrett). Et annet hinder for å kunne gi en klar definisjon på allmenningsrett er at rettforholdene varierer fra

allmennings til allmenning. Mangfoldet til allmenningen kommer eksempelvis frem i Rt. 1989 s. 107 (Leir- og Bøverdalen):

«Karakteren og utstrekningen av et bygdelags rettigheter i en allmenning må avgjøres konkret, på grunnlag av forholdene i den enkelte sak. Jeg viser om disse spørsmål til den generelle utredning i vedlegg 2 til Stortingsmelding nr. 19 for 1958 om 'Almenningsspørsmål i Trøndelag', særlig side 12 første spalte og side 15 der blant annet pekes på den historiske og bruksmessige utvikling vil være av betydning (Rt-1989-107)»

4.3.1 Dagens allmenningslovverk

I allmenningen bygges rettsforholdet delvis på det formelle norske lovverket, og delvis på sedvane. Det er flere grunnprinsipper i allmenningsretten, hvor noen ligger nedfelt i lovverket og andre som fremkommer implisitt i bestemmelsene. I 1992 ble allmenningslovgivningen i sin helhet revidert, noe som førte til store endringer i hvordan lovverket er bygget opp. I den gamle lovgivningen var det en rekke lover som var grunnlaget for bestemmelsene i allmenningen. Lovrevisjonen i 1992 samlet lovgivningen i tre lover: bygdeallmenningsloven, statsallmenningsloven og fjelloven. Lovrevisjonen i 1992 la både frem en beskrivelse av privatallmenninger, samtidig som de også opphevet lovgivningen som angikk privatallmenninger jf. § 61 i lov 19. Juni 1992. Selv om det gjennom det siste århundre har vært mange som har ment at privatallmenninger ikke lenger eksisterer, valgte lovgiver å ta med en form for «nødsregel» dersom det skulle bli nødvendig å gi nye bestemmelser i privatallmenninger (Falkanger, 2009). Dette følger av lov 19. juni 1992 nr 61 avsnitt II:

«I forbindelse med lovens ikrafttredelse eller senere kan departementet gi nødvendige bestemmelser som valg av styreorgan for bruksrett i privatallmenning, og om hvilke funksjoner og myndighet slike styreorgan skal ha. Med privatallmenning menes allmenning hvor eiendomsretten tilligger færre enn halvparten av de jordbrukseiendommer som fra gammel tid har hatt bruksrett i allmenningen»

I dag reguleres allmenningene etter Lov om skogsdrift mv. i statsallmenningene av 19. juni 1992 nr. 60 (Statsallmenningsloven – statsalml, 1992), Lov om utnytting av rettar og lunnende m.m i statsallmenningene av 6. Juni 1975 nr. 31 (Fjellova – fjell, 1975) og Lov om bygdeallmenninger av 19. juni 1992 nr. 59 (Bygdeallmenningsloven – bgdalml, 1992). Fjelloven

gjelder for statsallmenninger, men bestemmelser i den kan også analogt overføres til å gjelde for bygdeallmenninger.

4.5 Historisk utvikling

Det diskuteres mye rundt hva som er opphavet til privat eiendomsrett. Et av synspunktene er at det har sitt opphav i de første bosetningene i Norge. De utnyttet arealene intensivt, noe som førte til at det etter hvert ble en knapphet på arealer. Hvor vi kan se for oss at de arealene som lå lengre unna ble utnyttet i fellesskap. Det ble utnyttet et spesifikt område og naboområdet unyttet et annet område. Utmarksressursene var, og er, begrenset, og dette er grunnlaget for at det er behov for en rekke styringsregler. Reglene må omfatte hvem som kan utnytte et bestemt område, forholdet mellom de som har rett til utnyttelse, og at det kan kreves regulering.

De første lover som omhandlet regulering av ressursene her til lands som er bevart finner vi i Gulatingsloven (GL) og Frostatingsloven, som regnes å være landskapslover, som ble skrevet ned på slutten av 1000-tallet. Både Gulatingsloven og Frostatingsloven var selvstendige lover som dekte deler av landet, men de hadde betydelige likehetstrekk (Falkanger, 2009).

Begrepet allmenning var et festet begrep allerede tilbake til den gang Gulatingsloven og Frostatingsloven ble nedskrevet. Dette kan vi blant annet se i Gulatingsloven Vii-15:

«Kvar mann skal nytta vatn og ved i ålmenning. Kvar skal ha ålmenningen sin, som han har hatt han frå gamal tid. Men um det vert rudt upp gard i ålmenning, då eig kongen garden. Um det er åker og eng og stengt um med gjerder, då skal han (rudningsmannen) ha so langt frå gjerdet som han kann kasta snidelen (lauvsigden) sin; men so er det ålmenning.

Alt det raket som rek i ålmenningen, det eig kongen. No sigler folk Frammed landet eller inn frå havet og forliser, då skal kvar ha det gods som han kallar sitt og har vitne for, kven det so er som eig jordi det rek inn på. Alt Anna havrak eig kongen» (Robberstad & Lien, 1981).

Allerede her ser vi at «alders tids bruk» var et prinsipp som var fastsatt på den tiden. Bruken i allmenning var basert på det som hadde vært utøvet bruk fra gammelt av. Kongen eide alt som lå utenfor gjerdet, og til nærmeste tilstøtende område, og hadde også subsidiær rett til

vragods. I praksis betydde dette at de som ryddet seg plass til gård, ble leilendinger hos Kongen.

I 1274 blir landskapslovene avløst av Magnus Lagabøtes Landslov (ML). Reglene angående allmenninger er noe annerledes, men er bygget på bestemmelsene i Frostatingsloven. I ML VII-61 låter det som følger: «1. Saa skal almenninger være, som de har vært fra gammel tid, baade det øvre og det ytre». Her legges det også vekt på at det som har vært, skal fortsette å være. Dette er også en form for «alders tids bruk». I ML kap. 62 bolk VII legges det frem regler om «*hvorledes man skal bruke sit [almenings]bruk*». Det innebærer regler om alt fra seterbruk til hogst mv. (Falkanger, 2009).

Lovene i Magnus Lagabøters landslov ble ført videre i Christian IVs lovbok fra 1604 uten noe særlige endringer. Likevel kan det tenkes at endringer har skjedd ettersom oversettingen ikke alltid var korrekt. Det var i utgangspunktet en oversettelse av ML, som ikke la frem noe nytt angående allmenningsforhold.

Christian Vs Norske lov fra 1687 foretar seg en gjennomgripende reform. Beskrivelsen av hvordan allmenninger skal være ble videreført. I NL 3-12-1 første punktum er den sentrale bestemmelsen skrevet: «*Saa skal Almindig være, saasom den haver vært af gammel Tid baade det øverste og det yderste*».

4.6 Salg av statseiendom

Salget av statseiendom er en viktig del av allmenningsrettens historie. Særlig salg av statseiendommer som ble gjennomført på 1600- og 1700-tallet. Salgene i senere tid, ved kongeskjøter har også hatt en innvirkning. Bakgrunnen for salgene på både 1600-tallet og i senere tid er at Kongen hadde finansielle problemer under eneveldet. De første allmenningene som ble avhendet i Norge var Røsjø allmenning (Losbyskogen) i Enebakk, som ble avhendet av Fredrik III i 1663. Så fulgte Stange allmenning som ble solgt til Nils Toller i 1672, og Hadelands allmenning til Jacob Didrichson i 1685 (Syversen et al., 1986).

Salget av allmenninger ble foretatt av staten (Kongen), hvor kjøperne enten var bygdefolket eller en tredjeperson. Ved salg til en tredjeperson var det essensielt å sørge for at bygdefolkets bruksrett ikke skulle forringes. Tømmerhogst var hovedinteressen til kjøperen, ettersom det var den største økonomiske ressursen i landet en lang periode. Dette medførte også at en del skog ble uthogget, noe som er bakgrunnen til vernelovgivningen som kom på 1800-tallet.

I salgene hvor kjøperne var bygdelaget, altså de bruksberettigede, oppstod det en bygdeallmenning. I Rt-1915-326 legger Carl Lous frem fire kategorier som bygdeallmenninger faller innenfor etter sin «*tilblivelse*» (Lous, 1915);

- i. Oppstått ved utskiftning av privat allmenning
- ii. Oppstått ved de bruksberettigedes kjøp av en allmenning
- iii. Oppstått ved hevd
- iv. Oppstått uten at det foreligger nærmere opplysninger om opprinnelsen

I noen av tilfellene som omfattes av punkt ii. hendte det at ikke alle i bygda var med. Det hendte også at kjøpesummen og eierpartene varierte innad i bygda. Det vanlige var at kjøpesummen ble fordelt etter hvor mye skyld som lå til gården, noe som førte til at det ble en skjevfordeling mellom eier- og bruksforhold (Falkanger, 2009).

Hvordan kjøperen behandlet eiendommen varierte. Når allmenningen ble solgt til en privatperson ble allmenningen utskiftet, hvor allmenningseieren fikk et område, ofte skog, med en eiendomsrett som var eksklusiv (ofte med visse seterrettigheter). Eierforholdet i allmenningen ble bestemt av bruksforholdet, noe som vil si at eier- og bruksforhold var det samme (Falkanger, 2009).

Salget av allmenninger fortsatte også etter 1841. I 1821 ble det i utgangspunktet nedlagt i forbud mot salg av allmenninger. Dette følger av *Lov av 20. august 1821 om det benefiserte gods* § 38 første ledd: «*De Staten tilhørende Almenninger skal være undtagne fra Realisation og Afhændelse*». Her er det statens allmenninger som ikke skal selges (*Tillægslov ang. det benificerede Gods.*, 1827).

I 1848 ble salgsforbudet igjen opphevet, som førte til at en del allmenninger ble solgt til bruksberettigede, ofte med en forpliktelse til å foreta utskiftning. I 1863 kom skogloven som igjen medførte salgsforbud. Selv om salgsforbudet ble gjeninnført, ble dette lempet av en rekke særlover. Salgsforbudet som ble innført ved lov 20. august 1821 om det benefiserte gods ble opphevet av Fjelloven.

4.7 Tap av allmenningsrett

Allmenningsrett er knyttet til eiendommen og ikke individet. Eiendommen er altså det som inneholder allmenningsretten. Selv om rettigheten ligger til eiendommen, er det innehaver av

eiendommen som har ansvaret for retten og dermed også utnyttelsen av retten. Dersom retten ikke blir anvendt, kan den over tid falle bort. Reglene om bortfall av allmenningsrett er fastsatt både i rettspraksis og i lov.

I dagens lovgivning omhandler Bygdeallmenningsloven § 2-6 om tap av bruksrett. § 2-6 må kobles opp mot § 2-1 som omhandler hva bruksrett i bygdeallmenning. De som innehar bruksrett er jordbrukseiendommer som etter dyrket areal, beliggenhet, bebyggelse og bruk har karakteristika som tilsvarer jordbruk. Bortfall av bruksrett kan også skje ved en totalvurdering av eiendommen. Hvordan det blir gjort, blir det gitt føringer på i dommen som er gjengitt i Rettstidende 1914 side 35 (Høyesterett, 1914).

Bygdeallmenningsloven § 2-6 legger føring med følgende vilkår:

«Bruksretten faller bort:

1. Hvis jordbruksdriften på eiendommen blir lagt ned, og

a) jorden tas i til andre formål, eller

b) blir liggende nede i et sammenhengende tidsrom av fem år.

2. Hvis eiendommen ved frasalg, annen frivillig avståelse, ekspropriasjon eller omdisponering mister sin karakter av jordbruk etter § 2-1 annet ledd.

Gjenopptas jordbruksdriften på en eiendom hvor bruksretten er falt bort etter første ledd nr. 1, gjelder § 2-1 tilsvarende for ny bruksrett.

Bortfall av bruksrett etter denne paragraf inntreer først når allmenningsstyret har truffet avgjørelse om dette, og eieren av vedkommende eiendom er underrettet om avgjørelsen. Allmenningsstyret har plikt til å treffe avgjørelse som nevnt når vilkårene etter første ledd foreligger. Blir det reist søksmål om avgjørelsen, kan allmenningsstyret bestemme at bruksretten skal bestå inntil spørsmålet er rettskraftig avgjort».

Såfremt det er drift på eiendommen og jorden anvendes til jordbruk vil ikke gårdsbruk miste allmenningsretten. På bakgrunn av at gjeldene lovgivning ikke har særegne regler som går på privatallmenning, vil det være naturlig å trekke bygdeallmenningslovgivningen over til privatallmenningene.

5 Allmenninger i realpolitisk kontekst

Allmenninger har, som fastslått tidligere i avhandlingen, vært en institusjon gjennom mange hundre år. Allmenninger har en så lang tradisjon at kildematerialet som er fra oppstandelsestiden er spinkelt. Dette medfører at det er en rekke ulike oppfatninger rundt allmenningsrettens tilblivelse og utvikling, som igjen medfører til dels heftig diskusjon. Rettsutviklingen har vært preget av forholdene til sentralmakta og dens tilgang på informasjon. Lokalsamfunnet sin maktstatus satte også sitt preg på hvordan lovgivningen for allmenninger gikk for seg.

Skogkommisjonen i 1849 tok med seg forsyningsutfordringer og den harde industrielle utnyttelse av skogen inn i sin vurdering. Det hadde fra flere hold blitt rapportert om en alvorlig over-utnytting av skogen, og at det var behov for større forstfaglig kompetanse nasjonalt (Øyen & Nygaard, 2020).

Når en folkegruppe som arbeider mot et mål som krever samarbeid, og utbyttet er påvirket av hva enhver yter, kan dette føre til interessekonflikter. Dersom det ikke er regler og føringer på hvordan fellesressurser skal utnyttes, er det fare for at felles tiltak ikke blir gjennomført og ressurser blir ødelagt (Berge, 2011). Dette er et av utgangspunktene for at allmenninger er en del av politikken.

5.1 Sentralmaktens tilgang på informasjon

Noen institusjoner er sterkt koblet sammen med både den lokale og sentrale styringsmakta, som jobber tett sammen. Andre holder seg langt fra hverandre, da begge parter ønsker å være selvstyrte. Forventningene til medlemmene i institusjoner varierer. Noen institusjoner er avhengig av aktiv deltakelse fra medlemmene for å kunne fungere optimalt. Det er et stort mangfold av institusjoner (i vårt tilfelle allmenninger), som trekker i mange retninger. Allmenninger i Norge trekker i en og samme retning. Det kan tenkes at de trekkes i en retning som er mest gunstig for den enkelte allmenning. Det er kanskje ikke nødvendig å se på diversiteten som noe negativt, men heller som en refleksjon mange ulike problemer og ønsker, med mulige løsninger som kommer frem (Moor, 2013).

En av de viktigste delene av samfunnsstyring er å lage regler for felles tiltak, som tar for seg hvor de kan gjennomføres og hvordan ressursene blir forvaltet, så de kan høstes fremover i

tiden (Rothstein, 2005). Dette for at det skal være mulig å lage regler og føringer som tar vare på forvaltningen og utnyttelsen av ressursene.

Hvordan samfunnet hadde vært uten regjering eller annen form styring er ikke lett å forestille seg (Berge, 2011). Sentralmakta legger føringer og retningslinjer på driften, utviklingen og organiseringen til allmenninger ved lover og forskrifter. For at de føringene sentralmakten gir skal ha ønsket effekt, er de nødt til å ha tilgang til informasjon rundt allmenningenes tilstand. Foruten det vil føringene gitt av sentralmakten ikke ha den ønskede effekten, og føre allmenningene i en retning som ikke stemmer overens med behovet eller utviklingen som finner sted.

Tilgangen til informasjon for sentralmakta har ikke nødvendigvis vært lett igjennom tidene. De har ikke fått alt av informasjon, som skyldes både etterspørselen fra sentralmakten sin side, samt allmenningene sin evne til å rapportere inn informasjon. Det fører til uoverensstemmelser. At man ikke har oversikt over føringer og regler for hvordan ressursene skal styres og utnyttes, fører ofte til at allmenningene ikke blir styrt i riktig retning.

5.2 Lokalsamfunnets maktstatus

Lokalsamfunn kan sies å være en homogen, samvirkende, stasjonær og stedbundet enhet, en definisjon som har sitt opphav i den historiske bakgrunnen. Hvor det er både politisk, sosialt og mentalt behov å mene at slike tette lokalsamfunn eksisterte i «gamle dage» (Kjeldstadli, 2017). Det har gjennom tiden, og til en grad fortsatt i dag vært forskjell på by og bygd. Maktgivinga har som oftest alltid vært lokalisert i byen, og dermed hatt en avstand til bygda og lokalsamfunnet. Som har ført til et skille mellom by og bygd, likevel har lokalsamfunnet klart å holde på sin maktposisjon og hatt en innvirkning på lovgivningen og sentralmakta.

Tidligere kom mye av produksjonen av varer fra bygdene og de stod for forsyningen av mat og andre tjenester til byen fra bygda. Hvilke holdninger og meninger bygdefolket har hatt, og fortsetter å ha, en sterk påvirkning på sentralmakten. Det vil påvirke hvilke lovgivninger, som vil ha en effekt på utviklingen i landet. Lenge har det vært en overvekt av befolkning i Norge som bor i bygder. Dette har endret seg etter den kraftige sentraliseringen som har funnet sted de senere årene. Ettersom det fortsatt er en stor del av befolkningen som er «bygdefolk», er det naturlig at lokalsamfunnet innehar en sterk maktstatus.

6 Utskiftning av privatallmenninger

Privatallmenninger begynte å eksistere ved at Kongen solgte allmenningene til private. Bakgrunnen for salget var at Kongen var i pengenød, og dermed så seg nødt til å avse eiendom for å få inn penger til statskassen. I utgangspunktet var det bare Kongsallmenninger frem til 1857, da blant annet privatallmenninger ble definert. Hvilken rolle myndighetene og sentralmakten i Norge hadde på utskiftningen er det ikke så mye informasjon om. Dermed må det ses på allmenninger som har blitt utskiftet for å si noe om hvilken rolle myndighetene hadde i utskiftningsprosessen.

Allmenningene inneholdt store mengder ressurser som gjorde det attraktivt for privatpersoner å erverve seg allmenningen. Den største ressursen i allmenningene på salgstidspunktet var tømmer. Dette førte til at det var flere store allmenningsskoger som ble uthogd og forvaltet på en måte som ikke var bærekraftig. Dette var en utvikling som hverken myndighetene eller de bruksberettigede ønsket. Sentralmyndighetene tok etter hvert grep, for å forhindre videre forringing av skogen ved å etablere skogkommisjonen.

5.1 Skogadministrasjon

Etter salgene og utover på 1800-tallet ble allmenningsskogene forringet til de grader, og sentralmakta tok etter hvert grep. 12. Oktober 1857 ble lov «*Indeholdene Bestemmelser som Almindingsskove*» fastsatt. Loven innførte definisjoner på de de ulike allmenningene:

- I. Statsallmenninger
- II. Allmenninger der minst halvparten av bruksberettigede er eiere
- III. Allmenninger som eies av et mindre antall enn nevnt i II

Allmenningene som faller inn under benevnelsen i II. er bygdeallmenninger, og for punkt III. er allmenningene som er å anse privatallmenninger. Formålet med loven var å beskytte skogen, ved at den la en rekke føringer for allmenningene. For bygdeallmenningene skulle det etableres et *fjellstyre*. Dette er utgangspunktet for det fjellstyret som er i statsallmenningene i dag. Oppgaven til *Fjellstyret* var å utvikle og sette i gang tiltak som tok for seg utøvelse av felles rettigheter i allmenningene. *Fjellstyret* skulle også lage en plan, og legge til rette for fremtidig bevarelse av skogen, de fikk blant annet myndighet til å beslutte bruksinnskrenking i allmenningene.

Overnevnte lov var en forgjenger til lov av 22. juni 1863 om «Skogvæsenet», som ble vedtatt med hovedformål å verne skogressursene i Norge. Lovens første kapittel inneholder generelle regler om verning og forvaltning av skogressursene. Andre kapittel tar for seg regler som særlig går på bygdeallmenninger. Det tredje kapittelet omhandler privatallmenninger, mens fjerde kapittel tar for seg statsallmenninger og femte og avsluttende kapittel inneholder felles regler for allmenningene (Falkanger, 2009).

I lovens tredje kapittel om privatallmenninger kommer det tydelig fram at privatallmenninger i sin helhet skal utskiftes. Privatallmenninger skal ikke lenger eksistere som en institusjon, men gå over til å være et annet objekt. Privatallmenninger som ikke utskiftes, skal stilles likt i forhold til lovgivning og forskrift som bygdeallmenningene (Falkanger, 2009). Lov om «Skogvæsenet» la frem at myndighetene ønsket å avvikle privatallmenninger. Det skulle gjennomføres uten tvang, samt ikke være til hinder for at det fortsatt skal eksistere som en allmenning.

Formålet med loven var at det kun skulle være bygde- og statsallmenninger i Norge. Hensikten med å utskifte allmenningene var å bevare skogressursene. At det bare skulle være bygde- og statsallmenninger skulle trygge forholdene og gi mer kontroll, samt mer innsikt i driften. Med mer styring og oversikt over hva som foregår i de ulike allmenningene, skulle det bidra til at driften og utnyttelsen ble mer synonym og bærekraftig.

At myndighetene ønsket å ha mer innsikt og kontroll i allmenningene bygges oppunder av at privatallmenningene som ikke ble utskiftet skulle følge de samme forskriftene og lovgivningene som bygdeallmenningene. Etter lovgivningen betyr det at forskjellen på bygdeallmenninger og privatallmenninger etter loven i 1863 er eierformen.

6.2 Myndighetens rolle

Kravet om utskiftning av allmenninger kom fra myndighetene, etter at de mottok informasjon om at flere privatallmenninger hadde blitt uthogget og fått skogens ressurser ødelagt. For å sikre at Norges skogressurser ikke faller bort, og kunne ha en bærekraftig og fornuftig forvaltning, var det viktig at skogen ble utnyttet på en måte som ikke var destruktiv. Foruten å bestemme at allmenningen skulle utskiftes ble det gitt mye makt til samfunnet rundt, og de bruksberettigede innad i allmenningen.

Oppdal allmenning skulle i 1857 bli både solgt og utskiftet, hvor utskiftningen og betingelsen rundt den ble gitt av Kongen. Den ansvarlige for utskiftningen var fogden i bygda, og han var ansvarlig for å organisere bygda slik at utskiftningsporsessene kunne begynne. Kostnadene som påløper som følge av kjøpet og utskiftningen, skulle bli dekket med lån til de bruksberettigede. Det ble videre også gitt en viss form for antall deler allmenningen skulle oppløses i, og en tidsramme for utskiftningen. Det ble så satt ned en komité for å styre hvilke gårder som skulle ha rettigheter i hvilke skogfellesskap. Komiteen fikk også fullmakt til å bestemme hvordan tvister som omhandlet utskiftningen skulle arbeides (Hestnes, 1999). Det ble også forbud mot all hogst innenfor de skogsområdene som skulle utskiftes. Fra Kongen ble det også gitt straff i form av mulkt dersom utskiftningen tok lengre tid enn tidsrammen gitt av Stortinget.

6.3 De særegne trekkene i Nord-Trøndelag

Det har over lengre tid vært klart at forholdene vedrørende allmenningene lokalisert i Nord-Trøndelag er annerledes enn i resten av landet. I 1923 ble det levert en innstilling til Landbruksdepartementet fra en komité som hadde lagt frem forslag angående allmuens rettigheter i de umatrikulerte statsskogene i Nord-Trøndelag. Innstillingen inneholdt en forklarende historikk om den spesielle utviklingen i fylket sett opp mot utviklingen andre steder i Norge (Walberg, 1982). Denne innstillingen dekker historien til de tre privatallmenningene man vet eksisterer i dag. Derfor er dette essensielt å trekke inn, da det kan være med på å forklare hvorfor disse allmenningene ikke ble utskiftet.

Det er dermed aktuelt å utgreie om hvilke forhold man har, og hvorfor det er annerledes i Nord-Trøndelag. Det kan gi en bedre forståelse og forklaring på hvorfor de privatallmenningene som fortsatt eksisterer i dag, ikke ble utskiftet.

Allmuen har alltid hatt visse bruksrettigheter i skogene, men de ble ikke utnyttet i det fulle. Noen av rettighetene har enten blitt forlanget utøvet, eller hadde særegne bevilgninger for å utøve rettigheten. Det ble lenge hevdet av det offentlige at det ikke eksisterte virkesrett til husbehov. Dette førte til at hogst kun var lov å gjennomføre med bevilling fra det offentlige. Dersom det ble hugget uten bevilling kunne det føre til utvisning, samt at man måtte betale statskassen for det tømmeret som ble hugget. Det var også en fjellskatt som ble opprettet, det måtte betales for å unytte områder til beiting og setring. Denne var bøndene nødt til å betale før det var tillatt å slippe dyr i allmenningen (Walberg, 1982).

6.3.1 Virkesretten i Nord-Trøndelag

Virkesretten i Nord-Trøndelag har hatt en annen utvikling enn resten av landet helt siden 1600-tallet, fra den tiden virkesretten var hjemlet i Lov 3-12-6. Utgangspunktet av fordeling av hogst mellom bruksrettshaverne var at det enten fikk ordnet det på bygdetinget, eller tok det selv mellom de bruksberettigede i bygda (NOU, 2018).

Utviklingen igjennom 1600-tallet fører til en endring i ordningen av virkesretten. En av de mest promonente årsakene var skogens økonomiske verdiøkning. Dette gjorde, som nevnt tidligere, at Kongen fikk en interesse i allmenningene. Kongens interesse gjaldt å få økonomisk utbytte fra allmenningene, både ved salg av allmenningene til privatpersoner, men også ved drift. Kongen fant det dermed interessant å redusere bruksrettshaverne sitt uttak av tømmer. Et annet element som gjorde at utviklingen var annerledes, var at bruksrettshaverne ikke maktet å avgjøre hogstspørsmålet selv. Årsaken til dette er ikke helt klar, men en medvirkende faktor var høyt trolig reformen av bygdetinga på 1600-tallet (NOU, 2018).

Ettersom gårdbrukerne ikke lenger klarte å avgjøre spørsmålene om utnyttelse av allmenningen selv, begynte de å gå til futen for å avgjøre uenighetene og spørsmålene. Da utga futen først et vitnesagn, før det utviklet seg til at futen skrev ut et løyve og deretter et bygselsbrev. Dette førte til at utnyttelse av allmenninger ikke lenger var kostnadsfritt, hvor det blir standard praksis at futen krevde bygsel og årlig bygselsum (NOU, 2018).

Den første skogadministrasjonen i Norge ble opprettet av Generalforstamtet i 1739. Generalforstamtet ble opprettet med et grunnlag fra Tyskland, som på den tiden hadde en særdeles bærekraftig skognæring. Et av det største og mest inngripende tiltakene Generalforstamtet innførte var avgift for hogst og rekognisjon, fra 1741 måtte skogeier og andre med rettigheter til tømmer betale avgift for hogst. Dette kan sees på som et skille mellom allmenninger og utleie av rettigheter. Allmenningsretten skal være noe som ligger til en bruksrettsinnehaver. Det strider derfor mot det vi kjenner som allmenningsretter at det skal betales avgift for utnyttelse av sin egen rettighet. Alt av tømmer som ble hugget mente forstamtet skulle selges med rekognisjon, hvor futen skulle kreve inn avgiften. Ordningen med innkreving av rekognisjon ble opphevet først da skatteloven kom 1. Juli 1816 (NOU, 2018).

6.3.2 Konsekvensen av avgiftsinnføring

Selv om praksisen med løyve, utvisning og rekognisjon ble innført i sin beste hensikt, for å bevare skogen, muligens også for å få mest inntekt til statskassen hadde det sine konsekvenser. Praksisen medførte at det ble uklarhet om det eksisterte virkesrett i skogene i Nord-Trøndelag, og hvem som innehadde en slik rett. De bøndene som hogget skog uten tillatelse, kunne bli straffet. Det førte til at det ble rettsak etter at en bonde hadde hogget i Frosta allmenning.

Dommen i Rt-1838-505 sa høyesterett følgende:

«De om Almindinger liggende Bygders Ret til Hogst i samme uden Udviisning og Betaling har fuldkommen Hjemmel i Lovgivningen, (...)» (Rt-1838-505).

Høyesterett sier her at de allmenningene som ligger i Nord-Trøndelag og ligger til allmenningstrekninger hvor de har drevet hogst, skal ha rettigheter til hogst uten å betale avgift for det.

Høyesterett viser også i samme dom at virkesretten er basert på bruk fra gammel tid, og ikke kan oppheves av sentralforvaltningen:

«saa er der og i Sagen et efter Omstændighederne antageligt Vidnebeviis for, at Hogsten i Almindingen har fundet Sted fra gammel Tid af, uden at man har vidst af enten Udviisning eller Betaling. Denne i Loven hjemlede og factisk virkeligen benyttede Rettighed sto det ikkje i Rentekammerets, Fogdens eller nogen Andens Magt at berøve Almuen mod dens Samtykke (...)».

Det som blir fastsatt av høyesterett her, er at retten som allmuen har innad i en allmenning ikke kan fjernes eller tillegges noen andre krav enn det som tidligere har vært praksis. Dette vil også gjelde privatallmenningene som senere oppstår. Praksisen med løyve, utvisning og husbehov ble praktisert videre i Nord-Trøndelag. Til tross for at NL 3-12-6 og nevnte høyesterettsdom tilsa at bøndene skulle ha virkesrett til husbehov, uten heftelser (NOU, 2018).

6.3.3 De faktiske forholdene i Nord-Trøndelag

Utviklingen av forholdene innad i allmenningene i Nord-Trøndelag har hatt ulik utvikling sammenlignet med andre allmenninger. Allmenningene har både en annen rettslig utvikling, så vel som en annen utvikling av de faktiske forholdene (Walberg, 1982). Områdene har veldig få allmenningstrekk, noe som førte til at administrasjonen ikke omtalte det som allmenninger, men som «umatrikulerte statskoger». Det som var den avgjørende forskjellen på skogstrekningene og allmenningene var at allmuen hadde en særdeles innskrenket utøvelsesrett.

Det offentlige har påstått og gjennomført i praksis prinsippet med at allmuen ikke har rett til hogst til husbehov. Var det behov for hogst måtte denne retten erverves av det offentlige som en bevilling. Bevilgninger ble en vanlig praksis for rettigheter i Nord-Trøndelag, hvor det også ble utgitt bevilgninger for seter og fjellslått. Bevilgninger ble gitt på 20 år, hvor bevilgningene skulle beskytte bruksberettigede mot øvrige bruksberettigede, for å hindre at de tok i bruk bruksretten til andre (Walberg, 1982). Bevillingene skulle egentlige være en beskyttende faktor mente det offentlige, men det grep også inn i allmenningsretten på en innskrenkende måte. Dette fordi det hindret de allmenningsberettigede å utnytte rettigheten fritt.

Det var kjent at allmuen innehadde visse bruksrettigheter i skogene, bruksrettighetene har ikke blitt fullt utnyttet. Bruksrettighetene ble enten delvis utøvet, hvor det offentlige noen steder forlangt at rettighetene skulle utnyttes. Rettighetene til dels har vært eller påstått vært av en innskrenket art. Både retten til slått og seter har vært avhengig av offentlig bevilling, for å kunne utnyttes. Fiskeretten har til dels vært bortbygslet til enkeltpersoner fra det offentlige, til flere som kom utenbygds fra (Walberg, 1982). Allmenningsrettene har på sett og vis ikke blitt behandlet som allmenningsrettigheter, men som rettigheter som blir forvaltet av det offentlige.

6.4 Jakt

Tidligere var jakt og fangst en av de viktigste allmenningsrettighetene, hvor dette ble brukt for å livnære bøndene og familiene ved å ha mulighet til å jakte året rundt. Jaktretten fulgte i utgangspunktet at det var tillatt med småviltjakt uten hund i privatallmenningene etter jaktloven av 1899 § 4. Dette ble så videreført i jaktloven av 1951 § 51. Dette gjorde at retten til småviltjakt lenge var en allmenningsrettighet for de bruksberettigede i en privatallmenning.

I 1981 kom *Viltloven*, denne videreførte ikke allmuen sin rett til småviltjakt uten hund. Jf. § 27 i *Viltloven* har grunneierne enerett til jakt og fangst. På denne måten har ikke rettigheter innad i privatallmenningene blitt tatt vare på når det har blitt utarbeidet en ny lov på slutten av 1900-tallet. Det er likevel verdt å bemerke seg at rettigheter til jakt i privatallmenning er tatt med i 1951-loven, selv om det har vært en bred oppfatning at privatallmenninger ikke lenger var en institusjon. Det ikke tatt med i loven fra 1981. Myndighetene ser ut til å ha en gjensidig oppfatning av privatallmenninger, ikke lenger trengs å ta hensyn til ved lovgivning. Det er videreført via rettspraksis at en særrett til jakt ikke kan bygges på at jaktloven av 1899 var fri jakt for alle dette følger av Rt. 1933 side 707 og Rt. 1957 side 508 på side 515.

6.5 Deling av seter- og beiterett

Beiterett og seterrett er rettigheter som har vært utøvd av bruksberettigede i allmenninger over lang tid. Beiterett er en rett gårdsbruk innehar for å kunne slippe dyr på beite. Dette kan både være på privat grunn, enten egen mark eller andres, eller på offentlig grunn som vanligvis er bygdeallmenninger eller statsallmenninger (NSG, 2018). Ut ifra rettspraksis kan vi se at det fremdeles eksisterer beiterett i privatallmenninger.

Seterrett er en rett som er gammel og hadde sin topp på 1800-tallet i forbindelse med boligveksten. Man hadde flere støler som ble benyttet gjennom sommer og høst, til beite for dyr og produksjon av smør, ost o.l. (NSG, 2018). Dette er også en rett som eksisterer i privatallmenninger per dags dato, som gjør at det er en rettighet som blir utnyttet i både privatallmenninger, bygdeallmenninger og statsallmenninger.

Når seter- og beiterettene skulle tas med i utskiftningen av privatallmenninger ble det fort problematisk. Skogteiger og eiendom kunne lett deles inn i teiger og eller lodd som har blitt gjort flere steder. Når det kommer til seter- og beiterett, er det mer problematisk å dele. Beiterett innad i allmenninger skjer ved at man slipper dyrene i utmark uten noe gjerdehold eller grenser utenom om naturlige grenser i området. Skulle man delt inn beiteretten og satt grenser for den, ville den på sett og vis blitt en begrenset rettighet. Rettigheten ville da ikke kunne utnyttes til det fulle uten en svært økt kostnad på grunn av inngjerding mv.

7 Privatallemninger: Høyesterett

Mange anså alle privatallemninger som utskiftet som følge av Lov om «Skogvæsenet» av 22. juni 1863. Blant annet mente skogdirektøren at alle privatallemninger var utskiftet i 1909. I etterkant av pålegget om utskiftning har det blitt bragt inn forhold i allemninger fra både bruksberettigede og grunneiere som er uenige. I disse dommene har Høyesterett kommet frem til at det fortsatt er privatallemninger hvor de bruksberettigede fortsatt innehar allemningsrett. Videre i dette kapitlet vil de Høyesterettsdommene som fastsetter at det fremdeles eksisterer privatallemninger bli lagt frem.

7.1 Høyesterettsdom

Høyesterett er Norges øverste domstol etter Grunnlovens § 88 som lyder «*Høyesterett dømmer i sidste instans*». Høyesterett treffer avgjørelser for anker over kjennelser og beslutninger som føres inn fra lavere rettsinstanser. Avgjørelser som fattes ved dom i høyesterett etter votering, og fremleggelse er bindende. Ettersom høyesterett har avgjort og uttalt at det fremdeles finnes tre tilfeller av privatallemninger.

7.2 Rt-1930-137

Tvisten er brakt inn for Høyesterett via part Jens Broen med advokat Studevold Hansen mot A/S Meraker Bruk. Bakgrunnen i saken omhandler allemningsrett med hovedfokus på jaktrett jf. jaktloven av 1899 § 4. A/S Meraker bruk hadde nektet Jens Broen adgang til jakt og fangst av Ryper. Uenigheten oppstod ved det store salget av Meraker Allmenning i 1799 og om allmuens av vending av allemningsrettighetene (Rt-1930-137).

§ 4 i Lov angaaende Jagt og Fangst av 1899 lyder som følger:

«I Privatallemninger tilkommer Retten til Jagt og Fangst Almenningens Eier. Har almenningen flere Eiere, forholdes efter Reglene i § 3. Invaanere af det Distrikt som har Brugsret i privat Almenning, skal dog der have Adgang til drive Jagt uden Hund efter alt Vildt undtagen Elg, Hjort og Vildren».

A/S Meraker Bruk hevder at de hadde enerett på jakt innenfor arealet jf. § 4 første til andre ledd i overnevnte paragraf. På det grunnlaget nektet de Jens Broen adgang til jakt og fangst av ryper i Meraker Skoger, som på det aktuelle tidspunktet var eid av A/S Meraker Bruk (Rt-1930-137, 1930).

7.2.1 Saksgangen: Underrettene

Stjør- og Verdal behandlet først saken den 17. juli 1921, av sorenskriver med meddommere. Saken var brakt inn i denne instans av A/S Meraker Bruk som ønsket å få avklart at Jens Broen ikke hadde adgang til jakt og fangst av ryper i Meraker skoger. Sorenskriveren i Stjør- og Verdal kom med følgende avgjørelse på tvisten: «*Innstevnte Jens Broen bør for citanskapet A/S Meraker Bruks tiltale i denne sak fri at være*». Dommen ble avsagt under dissens og sorenskriveren stemte for at Jens ikke skulle ha tilgang til jakt og/eller fangst av ryper inne på A/S Meraker Bruks eiendom Meraker skog. Sorenskriveren stemmer for at Jens Broen ikke har allmenningsrett innenfor Meraker skoger.

Dommen fra sorenskriveren falt ikke i god jord hos Jens Broen, som anket saken videre den 23. November inn for Trondheim overrett. Trondheim overrett konkluderer med det samme som sorenskriveren med meddommere i Stjør- og Verdal. Det vil si at A/S Meraker bruk kommer frem med sitt mål ved å ta saken inn for domstolene (Rt-1930-137).

7.2.2 Saksgangen: Høyesterett

I begge underrettene ble utfallet et resultat som ikke gikk i Jens Broens favør. Det resulterer i at saken blir anket inn til Høyesterett den 14. februar 1930. Hvor Jens Broen legger inn følgende krav:

«I. Trondheims overretts dom av 23. november 1925 underkjennes. II Jens Broen frifinnes for A/S Meraker Brks tiltale i denne sak. III. A/S Meraker Bruk betaler Jens Broen denne saks omkostninger» (Rt-1930-137).

A/S Meraker Bruk legger frem krav om at overrettens dom skal stedfestes og at Jens Broen blir pliktig til å betale sakens omkostninger for Høyesterett. Høyesterett bygger sin avgjørelse på det samme bevisgrunnlaget som er bragt inn for de underordnede rettsinstansene. Det eneste nye beviset som kommer inn til Høyesterett er et dokument lagt frem av arkivkonsulent Tank den 7. mars 1929. Det nye beviset er nok til at Høyesterett kommer frem til et annet resultat enn underrettene.

7.2.3 Vektlegges av bevis

Det som veier tyngst ovenfor høyesterett og det som legges mye vekt på, er faktaene rundt salget av allmenningen i 1799. Hvor skjøte som fulgte salget tok vare på allmenningsrettene til bygda:

«Almuen herefter som hidtil den Ret til Sæter og Fieldsletter, Fiskerie, Brændeveed, Gierdesfang og fornøen Huustømmer med videre Rettighed som Loven hiemler den i Almindelighed, uden at den af Kiøberen deriaa nogen Maade maa fornærmes» (Rt-1930-137, 1930).

Setter vi avsnittet ovenfor sammen med § 4 i Lov angående Jagt og Fangst, er allmuen sin rett til å utøve allmenningsrett vernet både ved lov og ved skjøte som fulgte allmenningssalget. Det som drøftes videre er om retten til å utøve allmenningsrett kan være til skade for grunneier, det kan føres til bortfall av allmenningsrett.

A/S Meraker Bruk hevdet at allmenningsrettene ikke lenger eksisterte, med bakgrunn i at Selbu Kobberverk hadde eiendomsretten til alle gårdsbruk unntatt fem benefiserte gårder i 1812. Det var også tilfelle da matrikuleringen ble gjennomført i 1818. Det A/S Meraker Bruk hevder her, er det samme som underrettene vektla for å dømme at allmenningsrettighetene til bygda hadde falt bort.

Høyesterett vektlegger matrikuleringen i 1818, som A/S Meraker Bruk mener taler for at allmenningsrettene har falt bort. Høyesterett henviser til arkivkonsulent Tank og fremleggingen av dokumentet *«Om matrikulering av Meraker skog og almenning, Færnes og Teveldalens almenninger i Meraker i henhold til lov av 17. august 1818 og 1. september 1830»*. Det som høyesterett verdsetter og legger vekt på er profesjonaliteten og kunnskapen til matrikuleringsmyndighetene. De finner det lite trolig at kommisjonen ikke hat tatt allmenningsrettighetene med i matrikuleringen.

Kompetansen til skyldsetningskommisjonen er også det som slår ned argumentet fra Meraker Bruk sin side om: *«som en Servitut paa Participantskabets Eiendom»*. Hvor høyesterett ikke er det mulig at skyldsetningskommisjonen ikke har betraktet disse rettighetene, og sett at det har sitt grunnlag i allmenningsrettigheter.

Høyesterett kommer ikke frem til at Jens Broen har rettighet til jakt og fangst av ryper i området til A/S Meraker Bruk. Likevel stemmer Høyesterett for at Meraker skog fremdeles eksisterer som privatallmenning jf. Rt.1930 s.137 side 4.

7.2.4 Privatallmenningsbevisene

Konklusjonen blir at det fremdeles eksisterer privatallmenning i deler av Meråker skog. På bakgrunn av at bygda har drevet jakt og fangst, neverløpning, løvsamling og mosetakinnsamling i området, basert på en vitneforklaring. Det pekte på at alle allmenningsrettighetene ikke var bortfalt.

At bruksrettigheter ikke har blitt utøvd over lengre tid, eller at det ikke har blitt påpekt at det driftes fører ikke til at allmenningsretter faller bort. Selv om gårder er forpaktet bort, men visse rett betyr ikke dette at det fører til at allmenningsretter eller allmenningen i seg selv faller bort. Det er fortsatt gårder, og nåværende eller senere eier kan selge gården med allmenningsrett som stammer fra gammel tid. Ettersom det er flere bruk som fortsatt har allmenningsrett, må også allmenningen bestå.

Det har heller ikke foregått noen utskifting som bestemt i skogloven av 22. juni 1863 § 63, så på bakgrunn av det kan man heller ikke trekke noen slutning om at det ikke lengre eksisterer en privatallmenning. Hvor en del av Meråker skog fremdeles eksisterer som privatallmenning.

7.3 Rt-1937-158

Skogloven er grunnlaget for tvisten i domstolene, hvor saken er brakt inn for å klarlegge allmuen tilgang til å utøve allmenningsretter i Folla foss. Partene i saken er Peter Ystmark m.fl. med advokat O. Solnørdal mot A/S Folla med advokatene Valentin Voss og T. Bendixen, samt Spillum Dampsag og Høvleri med advokat G. Sjaastad. Folla foss var en tidligere statsallmenning som i 1801 ble solgt fra staten. Som ved de fleste skjøtene som fulgte allmenningssalg skulle allmuen sin bruksrett ble ivaretatt.

7.3.1 Saksgangen: Underrettene

Saken ble først behandlet i Inderøy herredsrett, hvor dommen ble avsagt den 8. oktober 1934 med domsmenn. Peter Ystmark m.fl. saksøkte A/S Folla og Spillum Dampsag og Høvleri, P. Torkildsen & Co. Herredsretten fant ikke de saksøkte skyld, hvor rettens formann stemte for at saksøkernes påstand skulle følges.

7.3.2 Saksgangen: Høyesterett

Peter Ystmark m.fl. anket domsresultatet fra Herredsretten videre til høyesterett. Ankeerklæringen blir bragt inn på grunnlag at herredsrettens dom er uriktig på følgende grunnlag (*Rt-1937-158*):

- 1) *«For så vidt meddomsmennene har funnet at der ikke kan legges avgjørende vekt på de skrivelser som fremkom omkring 1800-tallt og som retten formann har gjengitt i sitt votum og, for så vidt meddomsmennene videre har ment at man ikke med nødvendighet må dra den slutning av dem som rettens formann har gjort».*
- 2) *«Fordi domsmennene har bedømt bevisene således, at det siden salget ikke har vært utøvet sådan bruk i Follafoss, at noen almindelige almenningsrett i follafoss – d.v.s. i den samlede almenning – kunde ansees godtgjort å være til stede, så vel som at de har antatt at almenningen i de år som er gått siden kongens salg av dem til private har vært undergitt privat eiendomsrett uten noen innskrenkning ved almenningsbruk fra bygdefolkets side».*
- 3) *«Forsåvidt domsmennene har ment at en anerkjennelse av almenningsretten vilde betegne en oprivning av forhold som var festnet og tilvang gjennom en lang tids utvikling, og at det som følge herav skulde kreves noen annen bevisbyrde for almenningsrettens eksistens enn efter almindelige regler for sådant bevis».*

De bruksberettigede i allmenningen representert ved Peter Ystmark legger frem følgende påstand *«(...) kjennes berettiget til å utøve de almenningsrettigheter i «Follafoss eller Bedstad» almenning som ved kongeskjøte på denne almenning av 14. januar 1801 blev almuen forbeholdt, deriblandt rett til trevirke til gårdsfornødenheter overensstemmende med L.L. 3-12-6. 2. Undertegnede rettsfullmektig tilkjennes som benefisert sakfører for saksøkerne saælær av statskassen. 3. A/S Folla og Spillum Dampsag og Høvleri, P. Torkildsen & Co., nu dere avviklingsbo, dømmes å betale statskassen dens utlegg i anledning av ankesaken og dens tap av rettsportler».*

A/S Folla la ned følgende påstand:

«stedfestelse av herredsrettens dom og tilkjennelse av saksomkostninger for høiesterett».

Spillum Dampsag og Høvleri, P. Thorkildsen & Co ønsker følgende påstand fremmet:

«A. Prinsipalt: At herredsrettens dom stedfestes. B. Subsidiært: At de ankende parter fortrinnsvis kjennes berettiget til å utøve sine allmenningsrettigheter i den del av «Folla foss eller Bedstad» almenning som eies av A/S Folla. C. Prinsipalt og subsidiært: At de ankende parter tilpliktes å betale Spillum Dampsag og Høvleri, P. Torkildsen & Co. S likvidasjonsbo tilstrekkelige saksomkostninger for Høyesterett».

Høyesterett fikk en annen bevisførsel enn underrettene – det ble lagt frem et stort antall nye dokumenter. Flere av dokumentene som blir fremlagt ovenfor Høyesterett viser seg å ha betydning, hvor et av de blir vektlagt særdeles høyt. Forhandlingsprotokollen mellom Beitstad formannskap den 17. august 1850 er en vesentlig faktor for å kunne klargjøre allmenningsrettighetene. Forhandlingsprotokollen tar for seg *«Andragende fra 54 brugsberettigede i Folla foss almindning om at Kommunalbestyrelsen vil varetage bygdens tarv med hensyn til denne almindning»*. Forhandlingsprotokollen viser så at det har blitt gjennomført en vurdering av allmenningens tilstand;

«Da det er Kommunalbestyrelsen bekjendt at Follefoss almindning i længere tid har vært brugt på en måde der præjudicerer almuens ret til almindningen og at der i dette år er foretaget sådan ust af almindningens nuværende eiere, at den om kort tid – måske et par år – vil være berøvet al skov, - ligesom de gårdmænd der hidtil har taget sin skov i almindningen vil lide et stort tab derved, så tillader man sig at henstille nærværende besværing til øvrigheden i den tanke at statsstyrelsen vil iagttage at de conditioner hvorpå almindningen engang i tiden blev solgt til Privamand blev overholdt, og anholder man om at sådant må skje snarest mulig, dersom driften i almindningen fremdeles forcers som i dette år, er den snart uden nogen nytte for bygden».

Allmenningens tilstand er på det tidspunktet dårlig, da mye av ressursene har blitt hentet ut. Drift blir vurdert til at den ikke er langsiktig eller fornuftig, som vil føre til at den om ikke mange år vil ha noe nytte for bygda.

Det har i en lengre periode vært usikkerhet rundt allmenningsrettighetene. Noe som førte til at Amtmannen den 9. November 1850 fikk fogden til å utale seg om rettighetene og at saken var i private hender. Fogden uttaler at selv om saken er solgt til privatpersoner, skal ikke det gå utover allmuen sine rettigheter. Fogden hadde ikke selv oversikt over allmenningsrettighetene i distriktet og sender en forespørsel til Beitstad formannskap for å

klar gjøre hvem som har allmenningsrettigheter i distriktet. Fogden sin forespørsel tyder på at allmenningsrettighetene i distriktet ikke var klare, og at det var en nødvendighet å få de klarlagt. De uklarhetene følger allmenningen helt frem til at Høyesterett må ta standpunkt til rettighetene og avgjøre hvilke rettigheter som er gjeldende og hvem som har allmenningsrett i området.

Fogden sin forespørsel til Beitstad formannskap blir besvart på følgende måte:

«Ligeledes forefindes en alminding til, nemlig Foldefos almindin, 1. nr. 171 af skyld 1 spd, 4 ort og 6 sk der eies af det samme interessentsakb som eier Bratreit Smeltehytte. I denne alminding er også en del bønder brugsberettigede, men vor mange og hvilke kan formandskabet ikke inlade sig på, da skoven der i de senere år skal være temmelig hårdt medtaaget af eierne, der har bevirket at bruget der for en del er sløvfet».

Skyldsetningen og vurderingen som formannskapet kommer tilbake med har en stor innvirkning på avgjørelsen til Høyesterett. Den skyldsetningen og tidligere bruken som arealet har vært utnyttet til, gjør at høyesterett voterer for at det fortsatt er allmenning i området.

7.4 Rt-2000-1767

Det var flere gårdsbruk i Verdalen som hevdet allmenningsrett til seter og beite på enkelte eiendommer tilhørende Værdalsbruket. Værdalsbruket hadde ikke det samme synet som gårdbrukerne på allmenningsrettighetene, og ønsket ikke at allmuen skulle få lov utnytte sin påståtte rett. Det fører til at det blir reist sak fra de gårdbrukeren mot AS Værdalsbrukets om allmenningsrett i Færen Nordre og Juldal og Væren.

7.4.1 Saksgang: Underrettene

Saken ble først brakt inn for Stjør- og Verdalen herredsrett den 2. desember 1997. Hvor det var ønskelige å få en fastsettelsesdom for allmenningsrettighetene i Færen privatallmenning, samt Juldal og Væren privatallmenning. Saken omhandlet allmenningsrettighetene seter, beiterett, fiske, og småviltjakt uten hund. Herredsretten la den 15. september 1998 frem sin dom, hvor de kom frem til at det var flere gårdsbruk i området som har beite- og seterrett innenfor området til AS Værdalbruket. Herredsretten avsa dom den 15. september 1998, som fastslo at det eksisterer allmenningsrett i området. Herredsretten mente at det fremdeles var

seterrett i Fersallmenningen og i Juldal- og Verseallmenning. Utover seterretten eksisterte det ikke allmenningsretter i allmenningene.

Hverken grunneier eller allmuen med påstått allmenningsrett var fornøyd med domsslutningen i herredsretten. Allmuen anket saken til Frostating lagmannsrett, hvor Frostating avsa dom den 5. Juli 1999. Lagmannsretten kom til en annen avgjørelses enn herredsretten. I motsetning til herredsretten mente lagmannsretten at Færen Nordre og Juldal samt Væren ikke lengre var å betrakte som allmenninger. Bakgrunnen var at eiendommene hadde blitt en del av Værdalsbrukets ordinære eiendommer. Lagmannsretten anerkjente at rettighetene til allmuen hadde sitt opphav i allmenningsrett, som over tid hadde gått over til å bli særlige bruksrettigheter (servitutter).

Ut ifra domsslutningene i både herredsretten og lagmannsretten er det tydelig at områdene tidligere har vært allmenninger, og at det ligger rettigheter til allmuen som har sitt opphav i allmenningsrett. Herredsretten mener at det området fortsatt er privatallmenning, og at allmuen fortsatt har allmenningsrett til beite og setring. Lagmannsretten har en annen oppfatning ved at allmenningen ikke lengre eksisterer, at arealene har blitt ordinære eiendommer og at rettighetene har blitt særlige bruksrettigheter (*HR-2000-48-B – Rt-2000-1767 (440-2000)*, 2000).

7.4.2 Saksgang: Høyesterett

Allmuen var ikke fornøyd med utfallet i lagmannsretten, og anket dermed saken inn for Høyesterett med ankegrunnlag i bevisbedømmelse og rettsanvendelse. Høyesterett sitt hovedspørsmål er å avgjøre på bevisførselen om Færen og Juldal og Væren fremdeles har rettslig status som privatallmenning.

Ankende part mente på sin side at reglene i allmenninger var felles for alle allmenninger, men har utviklet seg over tid og blitt ulike for statsallmenninger, bygdeallmenninger og privatallmenninger. Ankende part hevder at generelle allmenningsregler også gjelder for privatallmenninger. Videre hevder ankende part at eiendommens rettslige status som allmenning ikke hadde falt bort ved salget av allmenningen.

Bakgrunnen for ankende part sin påstand er at omdanning fra allmenning til privat eiendom ikke fører til at allmenningsrettigheter faller bort. For at allmenningsretter skal falle bort må det være en utvikling over meget lang tid. Færen og Juldal og Væren var ansett som

allmenninger på 1930-tallet, noe som tilsier at utviklingen i tiden etter vil ha betydning. Det henvises til RT-1932-137, hvor domsslutningen fortsatt sier at området er en privatallmenning.

Ankende part hevder også at lagmannsretten har stilt feil krav for bortfall av allmenningsrett. Sammen med feilstilling av krav, hevder ankende part at bevisbyrden er lagt på den ankende part. Det strider mot rettspraksis av ankemotparten skal bevise at allmenningsrettighetene er falt bort, jf. blant annet Rt.1920. s. 137.

Værdalsbrukets forvaltning og disponering av allmenningsområdet vil heller ikke føre til endring i eiendommens rettslige status som allmenning. Værdalsbruket har leid ut fiske- og jaktrettigheter, det vil heller ikke føre til bortfall av allmenningsrettighetene i Færen og Juldal og Væren. Ankende part legger også frem bevis som omhandler utøvelse av allmenningsrett, selv om noen av rettighetene har blitt leid ut av Værdalsbruket. Forvaltningen og disposisjon av rettighetene har ikke noe innvirkning, med mindre det krenker allmenningsrettighetene.

Ankende part hevder at lagmannsretten tolker bevisene feil ved vurdering rundt eksistensen til privatallmenninger, hvor de hevder at det ikke lengre eksisterer som en rettslig institusjon. Ankende part trekker frem jaktloven av 1951 videreførte § 15, som omhandlet jaktregler i privatallmenninger. Videre hevdes det at rettighetene i allmenninger har grunnlag i allmenningsrett, noe som tilsier at de ikke kan påvirkes av lovendringer.

Ankende part viser til Rt.1930 s.137 og Rt.1937 s.158 som gir grunnlag for at rettigheter i privatallmenninger ikke bare foreligger ved bruksrett til skogen. Annet grunnlag for å vise til foreliggende høyesterettsdommer viser til rettsregler om valg av styreorgan for privatallmenninger. Lov av 19. juni 1992 nr. 62, bygger opp under at privatallmenninger fortsatt eksisterer som en rettslig institusjon.

Ankende part legger ned følgende påstand:

«1. Asbjørn Hegstad som eier av Hegstad, gnr. 31 bnr. 1 samt Ulla og Arvid Wold som eier av Sulstua gnr. 230 bnr. 1 og gnr. 231 bnr. 1, alle i Verdal kommune, er allmenningsberettiget til ster, beite, jakt og fiske i Færen privatallmenning, gnr. 236 bnr. 1 i Verdal.

«2. Kjell Morten Slapgård som eier av Halset Østre, gnr. 134 bnr. 1, Lasse Hjelde som eier av Hjellan Midtre, gnr. 146 bnr. 1, Ivar Holmen som eier av Hjellan Østre, gnr. 146 bnr. 2, Inge Bratli som eier av Bjørstad Østre og Vestre, gnr. 165 bnr. 1 og 2, Magnus Julnes som eier av Bjørstad Øvre, gnr. 165. bnr. 4, Brit og Melvin Ness som eier av eiendommen Byna, gnr. 166 bnr. 1 og Tor Bjartan som eier av eiendommen Bjartan, gnr. 186 bnr. 1, alle i Verdal kommune, er allmenningsberettiget til seter, beite, jakt og fiske i Juldal og Væren privatalmening, gnr. 200 bnr. 1 i Verdal.

«3. Prinsipalt: Sturla Slapgård som eier av Slapgård Søndre, gnr. 248 bnr. 1 i Verdal, rett til småviltjakt uten bruk av hund samt rett til fiske i Færen privatalmening, gnr. 236 bnr. 1 i Verdal og i Juldal og Væren privatalmening, gnr. 200 bnr. 1 i Verdal.

Subsidiært:

Sturla Slapgård har rett til småviltjakt uten bruk av hund samt rett til fiske i Færen privatalmening, gnr. 236 bnr. 1 i Verdal, og i Juldal og Væren privatalmening, gnr. 200 bnr. 1 i Verdal

«4. AS Værdalsbruket dømmes til å erstatte de ankende parter deres saksomkostninger for herredsretten, lagmannsretten og Høyesterett».

Værdalsbruket legger ned følgende påstand:

«1. Frostating lagmannsretts dom stedfestes.

2. AS Værdalsbruket tilkjennes saksomkostninger for Høyesterett».

Høyesterett vurderer bevisføringen fra begge parter, og avgjør at anken må føre frem når det gjelder allmenningsrett til seter og beite. Det resulterer i at Høyesterett legger ned følgende dom:

«1. Asbjørn Hegstad som eier av Hegstad, gnr. 31 bnr.1, og Ulla Suul og Arvid Wold som Eier av Sulstua, gnr. 230 bnr. 1 og gnr. 231 bnr. 1, har allmenningsrett til seter og beite i Færen Nordre, gnr. 236 bnr. 1 i Verdal.

2. Kjell Morten Slapgård som eier av Halset Østre, gnr. 134 bnr. 1, og Ulla Suul og Arvid Wold som eiere av Sulstua gnr. 230 bnr. 1 og gnr. 231 bnr. 1, har allmenningsrett til seter og beite i Færen Nordre, gnr. 236 bnr. 1 i Verdal.

3. For øvrig frifinnes AS Værdalsbruket

4. Saksomkostninger tilkjennes ikke for noen instans».

Dommen Høyesterett avsier at det er allmenningsrettigheter i området, noe som dermed sier at det området fortsatt er å anse som en privatallmenning.

7.5 Privatallmenningsvurderingene fra Høyesterett

For å fastslå at privatallmenninger fortsatt eksisterer som en rettslig institusjon, vurderer Høyesterett flere ulike elementer i de tre dommene. Resultatene som tilsier at det fremdeles eksisterer privatallmenninger, er basert på vurdering av elementene i sakene som bygger oppunder at området fremdeles er å anse som allmenning og de bruksberettigede fremdeles har allmenningsrettigheter.

En viktig del av vurderingene til Høyesterett i alle dommene er allmuen sin oppfatning av allmenningsrettene. I områder hvor det blant allmuen er en oppfatning av at allmenningsrettigheter fortsatt eksisterer, og de har blitt utnyttet og brukt av de som innehar fra gammelt av en allmenningsrettighet, vektlegger Høyesterett det sterkt. Det Høyesterett dermed ser på er hva befolkningen i området har som sitt synspunkt. Dette sammen med hvilke bevis for tidligere allmenningsrett, blant annet skjøte ved salg, og om området tidligere har vært allmenning avgjør om det foreligger allmenningsrett i området.

Videre vurderes alle de ulike allmenningsrettene som eksisterte tidligere, blant annet jakt og fangst, fiske, seter, virkesretten m.m. Disse rettene har også utviklet seg med lovgivningen og forvaltningen her til lands. Det har kommet egne lover som regulerer blant annet jakt, fangst og fiske sammen med hogst som ofte forvaltes av enkelte. Når det kommer til hogst i privatallmenninger, gikk dette over til kjøper ved salget fra Kongen. Det betyr at tømmerrettighetene som regel har falt bort for de allmenningsberettigede.

Noe av det viktigste som er vurdert av Høyesterett er at salg av statsallmenning til private ikke fører til bortfall eller begrensning av allmenningsrettigheter, dette følger jf. blant annet Rt-1951-559. Det vil si at utgangspunktet for allmenningsrettigheter i privatallmenninger er at dersom det er det eksisterer privatallmenning består rettighetene til de allmenningsberettigede. Det følger av Norsk Lov, derunder 3-12-1 til 3-12-6 jf. Rt.1986-1122 med videre henvisninger.

Det som blir vektlagt mest er at allmenningsretten baserer seg på «Alders tids bruk». Det vil si at om det fremdeles skal være en rettighet i allmenninger, i form av en allmenningsrett, må den stamme fra gammelt av og vært utnyttet. Det skal sammen med dette være en vid oppfatning blant bygdefolket at det fremdeles er allmenningsrett. Når det kommer til dagens tid, vil dette dreie seg om seter og beite, da det på sett og vis er disse rettighetene som utnyttes av allmenningsberettigede.

Rettigheter som fangst, jakt og fiske blir forvaltet av andre lovgivninger, som gjør at allmenningsretten som tidligere lå til dette ikke lengre gjelder. Årsaken til at allmenningsrettighetene til dette ikke lengre finnes er for å sørge for en bærekraftig forvaltning og bestand av alt av dyr og fisk som er tilgjengelig i Norge. Dette gjør at Høyesterett ikke i noen av dommene kan si at allmenningsberettigede fremdeles har rettighet til den type utnyttelse.

8 Casestudie

For å kunne sette overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning i perspektiv, er det hensiktsmessig å sette ulike former av allmenninger opp mot hverandre. Det vil si å se på allmenninger som er privatallmenninger, og allmenninger som er bygdeallmenninger å sette de opp mot allmenninger som har gjennomgått overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning.

Utgangspunktet for casestudie vil være de tre privatallmenningene som Høyesterett har fastslått at fremdeles har rettsligstatus som privatallmenning. Disse vil bli presentert sammen med tre allmenninger som alltid har vært bygdeallmenninger og tre allmenninger som har gjennomført overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning. Valget av allmenninger er preget av historien og utviklingen til allmenningene, men det er også tatt med en allmenning som forfatteren har kjennskap til, og ønsket å tilegne seg mer kunnskap angående.

8.1 Privatallmenninger

Den informasjonen og dataene vi har per dags dato tilsier at det finnes tre privatallmenninger i Norge. Det vil si allmenninger som fortsatt har rettslig status som privatallmenninger, de har ikke blitt utskiftet etter kravet i loven av 1863. De allmenningene som fortsatt er å anse som privatallmenninger er alle lokalisert i Trøndelag. Allmenningene har en særegen historie og bruk. De første to har vært å anse som privatallmenninger siden 1930-tallet, og den siste ble avgjort av Høyesterett i 2000. Disse vil nå bli presentert med historie, utnyttelse, eierform og annen relevant informasjon. For mer informasjon om allmenningene, kan dette leses i de kildene som er anvendt. Allmenningene har en lang og stolt historie. Å ta med alt inn i denne avhandlingen er ikke hensiktsmessig med tanke på å besvare problemstillingen. Derfor er kun informasjon som belyser problemstillingen presentert. Det er til dels begrenset med informasjon rundt privatallmenningene. Det vi kjenner til og som er offentlig tilgjengelig er det som blir presentert.

8.1.1 Juldal og Væren allmenning

Dette er en allmenning som per dags dato har to navn. Det er informasjon som tilsier at den hadde minst ett navn til tidligere. Det siste navnet er *Skjækerdal almenning*. Området har den siste tiden blitt eid av AS Værdalsbruket. Det har vært tvister mellom eier og de bruksberettigede om utnyttelsen av allmenningen i en lang periode. Dette førte til at det ble

rettsak for å avgjøre tvisten. Her vil det bli presentert informasjon rundt Juldal og Væren allmenning.

Salget av allmenningen

Allmenningen var som alle privatallmenninger tidligere kongeallmenninger, som ble solgt for å få inn penger til statskassen. Sorenskriver Hans Bastian fikk den 7. august 1657 bevilling til å ta ut tømmer i kongens allmenning til en sag han anla ved Ulvilla. Videre blir saken og området overtatt av Laurits Pedersen Brix rundt den 11. mars 1665. Før han igjen bytter bort rettigheten og saken til Jens Bingen i 1685. Det som er verdt å merke seg at allmenningen ikke har noen tydelig beskrivelse fra denne tiden, men det antas å passe inn i området til Juldal og Væren allmenning (Walberg, 1982).

Rundt 1736 ble rettighetene gitt til Rasmus Hagen, som det ble en del drøftelser om i senere tid. Fra og med den tid fulgte retten saken, helt til eieren av saken kjøpte Vera og Juldal allmenning (Walberg, 1982). Dette var dog som en rettighet og ikke som en eiendom, så allmenningen ble ikke solgt i sin helhet før i 1793.

Den 26. juni 1793 ble Vera og Juldal allmenning solgt som en samlet enhet, med både areal og rettigheter. Dette skjedde på samme måte som de fleste allmenningssalg på den tiden, da den ble solgt på kongelig auksjon for å skaffe penger til statskassen. Dokumentet som fulgte salget sørget for at allmuens bruksrett skulle bli ivaretatt og være gjeldende, selv om allmenningen nå kom i private hender. Allmenningen ble solgt til Broder Hagen for 3830 riksdaler (Walberg, 1982).

Allmenningen ble så solgt til Johan Wirderoe Toning som var en trelasthandler fra Sunnmøre. Han var også eier av andre store eiendommer i området, som faller inn under navnet Værdalsbruket. Dermed er Juldal og Væren blitt en del av Værdalsbrukets eiendommer. Værdalsbruket og dermed også allmenningen ble solgt videre i 1807 til Proprietær Christen J. Müller. Han var eier i litt over 12 år før han solgte allmenningen videre til Hilmar Meinecke i 1819. Eiendommen var i Meinecke sin besittelse helt fram til hans død. Enken til Meinecke solgte allmenningen videre til Nicolai Jenssen som var grosserer i Trondheim, stortingsmann, ordfører, bankdirektør mv. Jenssen eier Værdalsbruket frem til 1908 da Verdal kommune kjøpte allmenningen tilbake. Kommunen eide den i fire år, frem til 1912. I denne perioden ble det hogd ut mer skog enn noen gang i allmenningens historie.

Verdal kommune selger allmenningen videre til Hjalmar Wessel m.fl. i 1912. Det ble på den tiden holdt tilbake 75 leilendingsgårder og 61 husmannsplasser, som senere ble solgt til brukerne sammen med 16.000 dekar husbehovskog. I denne perioden var det mye kjøp og salg av industrier og eiendommer i området (Værdalsbruket, 2022). Dette var en periode hvor det oppstod en rekke egne gårdsbruk, som fikk en god mengde skog for å klare seg selv. Dette gjorde at flere av brukene ikke lengre valgte å utnytte sin rett i allmenningen. Dette kan ha hatt til konsekvens at allmenningsrettene ble glemt eller forsvant, noe som kan ha vært grunnlag for senere konflikter.

I tiden etter ble det vanskelige tider for næringslivet og dermed også for Værdalsbruket, som gjør at eieren sin egenkapital er tapt. Det fører til at kreditorene som er Storebrand/Idun tar over administrasjonen av eiendommene. I 1932 tar Storebrand over alle kreditorenes krav, og er dermed alene om å styre bruket. I 1935 får Storebrand konsesjon fra landbruksdepartementet til å overta aksjemajoriteten i Værdalsbruket, og er dermed eier (Værdalsbruket, 2022).

Frem til 2021 er Storebrand eier av bruket. Det blir så solgt til Bjørn Rune Gjelsten som er eier av Fabritiusgruppen, i april 2021. Dette er den nyeste transaksjonen av arealet per dags dato, og den nyeste transaksjonen som omhandler privtallmenningsområde som vi kjenner til (Værdalsbruket, 2022).

Allmenningsrettigheten

Kongen vant tidlig på 1600-tallet gjennom med at det var Kongen som var allmenningseier. Det førte til at det var fogdene til Kongen som hadde som som plikt og oppgave å ivareta Kongen sine interesser i allmenningen. I Trøndelag hadde bøndene sine retter; *til en hvers Brændefang, nødlig Bygnings Tømmer og Gaards Brug*. Alt av tømmer salg var Kongens rett. En rett som enten ble administrert av Kongens fogd, bortleid eller bortforpaktet til hogstberettigede bønder eller andre (Walberg, 1982).

Bøndene sine rettigheter bestod, selv om Kongen var eier av allmenningene, og ønsket å ta fra bøndene rettighetene. Det Kongen gjorde med bøndenes rettigheter var å skattlegge de. Den første skatten finner vi på på fjellslettene i landkommisjonens jordebok i 1661. Det kom etter hvert også skatt på andre rettigheter, som blant annet fiskerettigheter i fjellvannene.

Fogden fikk i arbeidsoppgave å klarlegge hvem som hadde bruksrett innad i allmenningen fra starten av 1600-tallet (Walberg, 1982).

Ifølge landkommisjonens jordebok i 1661 er det oppført 18 bruk som måtte betale fjellsletteskatt. Det var også flere engsletter som var oppført. Dette kan tyde på at det også var rettigheter i allmenningen. At det ikke er flere som har allmenningsrett i 1661, virker noe merkelig. Allerede i 1685 var det nødvendig for 32 bønder å betale skatt for fjellsletter. Noen fullstendige lister med fjellsletter finnes ikke videre utover på 1700-tallet, da de ble tapt i brannen i Levanger i 1897. De eneste listene som er tilgjengelige fra 1700-tallet er listene fra 1720 og 1729. Disse er like, og viser at på 35 år har det økt til 57 bruk som var skattepliktige. Utover på 1800-tallet, til neste oversikt fra 1839 har tallet allmenningsberettigede falt til 48. Utover disse skattene fikk Kongen inn noe inntekt ved bortbygging av fiskevann i området (Walberg, 1982).

Den siste perioden har det vært beite, seter og jakt på småvilt uten hund som har vært aktuelt i området, hvor det har vært uenighet mellom de bruksberettigede og allmenningseieren. Det kom frem at de bruksberettigede fortsatt har visse retter innad i allmenningen, i hovedsak seter- og beiterett. Det er ikke et krav i privatallmenninger å ha et register over bruksberettigede, som det er i bygde- og statsallmenninger. Dette gjør at det ikke finnes noen fullstendig oversikt over hvem som har allmenningsrettighet innad i allmenningen.

Verdal Bruksrettsforening

I 1987 ble Verdal Bruksrettsforening stiftet. Denne har som formål å bistå medlemmene med å ivareta deres gårdsbruk sine ulike rettigheter på andre grunneiendommer. Verdal bruksrettsforening tar for seg Juldal og Væren allmenning, Færen Nordre og andre landbrukseiendommer som ligger under AS Værdaksbruket, samt de andre ulike statsallmenningene innad i kommunen. Dette tilsvarer ca. 80 % av alt arealet i Verdal kommune. Foreningen består av ca. 40 medlemmer som har tilknytning til beitebruk og seterbruk (Bruksrettsforening, 2022).

Dette er det nærmeste Juldal og Væren allmenning har til et allmenningsstyre. Det arbeides for å ivareta de bruksberettigetes interesser og rettigheter innenfor privatallmenningen. De har vært involvert i flere tvister og rettsaker i nyere tid, hvor de kjemper mot grunneier for allmenningsrettighetene sine.

Den største tvisten som de er uenige om er retten til småviltjakt, hvor grunneier (Værdalsbruket) mener de har enerett på jakt i området. Dette bygger de på Høyesterettsavgjørelsen i 2000 (som det kan leses mer om i kapittel 7.4). Det uoverensstemmelsen fremdeles handler om, er hvorvidt rettigheter til jakt er ved kontrakt og dermed privatrettslig, eller om det stammer fra en tidligere allmenningsrett.

8.1.2 Meråker allmenning

Meråker allmenning er først nevnt med navn i et skriftlig dokument fra 1757. Meråker allmenning ble som mange andre allmenninger lagt ut på aksjon pga. Kongens pengemangel, og allmenningen ble solgt på slutten av 1790-tallet. Meråker bruk er i dag eier av i overkant 1,3 millioner dekar skog og utmark, fordelt på fire kommuner i Nord- og Sør-Trøndelag (merakerbrug.no, 2022).

Salget av allmenningen

I 1639-40 ervervet Lars Bastiansen det som etter hvert ble til Meraker gods, som utgjorde alle gårder i Meråker med unntak av fire, hvorav to lå til kirken og to ble holdt igjen av Kongen. Neste eier i rekken var Jens Jensøn Friis, som ga eiendommen videre til General Schultz i 1682, som levde av skogbruk frem til 1716. Etter 1716 var det flere eiere involvert, og gruvedriften til Selbo kobberverk startet i 1750. Hvorpå den ble solgt til Major Angel på slutten av 1700-tallet (Hovstad, 2015).

Allmenningen ble først solgt til Major Angell som på den tiden eide Meråkergodset, og som hadde flere store eiendommer innenfor Meråker allmenning. Major Angell gikk bort i 1804 og overlot da eiendommen til enken Anne Katrine Lysholm som innehadde eiendommen en god stund. Selv om Anne Katrine satt på eiendommen en stund, begynte hun allerede i 1806 å selge andeler av allmenningen videre (Hovstad, 2015). Overdragelsen til Major Angell førte til at Meråker nå ble å regne som en privatallmenning.

Anne Katrine solgte først en del Meråker allmenning til Selbo kobberverk for 70 000 riksdaler. Senere kjøpte Kobberverket resten av allmenningen fra rittmester Hans V. Kaas, som gjorde at kobberverket eide halve arealet til Meråker allmenning. I 1812 kjøpte kobberverket den resterende halvdelen av arealet, og eide dermed hele allmenningsarealet, bortsett fra fem gårder før de i senere tid kjøpte fire av de (Hovstad, 2015). Som det ble fastsatt av Høyesterett

jf. Rt-1930-137, erverver eieren av en privatallmenning også eiendomsretten til samtlige bruksberettigede gårder.

Selbo Kobberverk eier allmenningen frem til 1887, før den selges videre til statsråd H.R Astrup, ved at han overtar alle aksjene i Selbo kobberverk. Astrup endrer navnet på selskapet til «*Meraker Brugs Aktieselskap*». Allmenningen blir videreført og overdatt til «*Meraker Akitetselskap*», og solgt til Brukseier O. Haugan fra Drammen i 1898 (Hovstad, 2015).

I perioden 1906 og 1910 blir leilendingsbrukene under Meraker Brug gjort om til selveierbruk gjennom salg (Hovstad, 2015). Dette blir gjort av daværende eier som ervervet eiendommen på starten av 1900-tallet, Thomas Feranley m.fl. som i 1906 stiftet Aktieselskabet Meraker Brug. Meraker Brug er fremdeles eier av allmenningsområdet, hvor det har råderett og driver virksomheter som skog- og utmarksdrift, karbidfabrikk, tresliperi, gruvedrift og kalkbrudd (merakerbrug.no, 2022).

Allmenningsrettighetene

Når allmenningen ble solgt i 1799 ble det forbeholdt at: «*Allmuen herefter som hidtil den Ret til Sæter og Fieldsletter, Fiskerie, Brændeveed, Gierdesfang og fornøden Huustømmer med videre Rettigheter som Loven hiemler den i Almindelighed, uden at den af Kiøberen deri paa nogen Maade maa fornærmes*» (Rt-1930-137). Det som blir sagt ved skjøte fra Kongen her, er at de bruksberettigede skal ha de samme rettighetene etter allmenningssalget som da den lå under Kongens eie. Det viktigste innad i allmenningen i senere tid har vært retten til jakt på småvilt uten hund, samt seter og beite.

Ved skjøte av allmenningen skal de samme rettighetene som bruksberettigede innehadde før salget fremdeles eksistere etter salget. Rettighetene som de bruksberettigede utnyttet seg mest til innad i Meråker allmenning, var seter- og beiterettene. Det var en stor ressurs for de som drev gårdsbruk med husdyr, ettersom de slapp å føre dyrene, men heller lot dyrene beite av allmenningensressurser.

Som det kommer frem i Rt-1930-138 så er det fremdeles allmenningsrettigheter i Meråker privatallmenning. Hvor de fra «gammelt» av har rett til seter og beite. Disse rettighetene gjelder fremdeles selv om allmenningen nå er i privat eie. Det er ikke noen total oversikt over alle de som tidligere har hatt bruksrett innad i allmenningen, og hvem som fremdeles har det, utover de som har fått fastslått sin rettighet ved Rt-1930-138. Det kan fort tenkes at det er

flere som har innehatt bruksrett tidligere, men at denne ikke har blitt utøvd, så det ikke er noen som kjenner til retten.

Allmenningsstyre

Ut ifra den informasjonen som er tilgjengelig, tyder det ikke på at bruksberettigede har noe felles styre som arbeider for dem. Det som er nærmest et allmenningsstyre er de som eier allmenningen. De vil i praksis ikke være definert som et allmenningsstyre, men de råder over allmenningen og bestemmer hvordan den blir brukt, så fremt de ikke krenker de bruksberettigedes rettigheter.

8.1.3 Follafoss allmenning

Follafoss allmenning er lokalisert i Færgeli i Verran kommune i Nord-Trøndelag. Området eies i dag av Ulvig Kiær AS, et utmarksselskap med hovedfokus på kommersiell skogsdrift. Området har et areal på ca. 117.000 dekar. Det består av mye produktiv skog, en større innsjø (Holden) som er magasin for kraftproduksjon for Nord-Trøndelag elektrisitetsverk, fjell- og beiteområder over skoggrensa, noen setre og ca. 250 hytter.

Tradisjonelt har bygdefolket benyttet seg av allmenningsrett til småviltjakt uten hund i Follafoss privatallmenning. De lovfestede rettene til jakt innad i allmenningen må anses som tapt. Likevel er det en oppfatning blant enkelte brukere at de fremdeles har jaktrettigheter i området (Haugset & Berge, 2014).

Salget av allmenningen

Follafoss ble den 26. Mars 1799 solgt på auksjon fra Kongen. Den ble solgt til høystbydende som var proprietær Müller, som formelt ervervet eiendommen 14. Januar 1801. Innad i allmenningsområdet var det flere som hadde eiendomsinteresser, blant annet virkesrett, seterrett, beiterett og rett til å fiske. Salget påvirket ikke det øvrige bruksberettigedes rettigheter, og de kunne fortsatt utnyttes. Det som er sikkert, er at dette salget gjorde at Follafoss ble en privatallmenning. Dette følger av at grunnen eies av andre enn de bruksberettigede eller av en gruppe mindre enn halvparten av de bruksberettigede (Falkanger, 2009).

Fra 1919 ble skog- og utmarksområdet eid av Nord-Trøndelag fylkeskommune. Området ble i den perioden i hovedsak utnyttet via fallrettighetene til kraftproduksjon og

tremasseproduksjon i Follafoss. Tresliperiet var en viktig del av lokalsamfunnet, og hentet råvarer fra skogene i allmenningen (Haugset & Berge, 2014).

Det var ikke lett å drive tresliperiet lønnsomt, noe som førte til store underskudd og andre vanskeligheter. Det fører til at Nord-Trøndelag fylkeskommune solgte Folla fabrikk sammen med skog og utmarksområdene som hørte med til Folla bruk AS i 1983. I Folla bruk AS var Bjørn Lyng og Lyng Industrier AS hovedaksjonærer. Dette salget til en privat industriherre var svært kontroversielt, og førte til sterke reaksjoner i lokalbefolkningen. De var redde for at den nye eieren skulle innføre sterke begrensninger når det gjaldt deres bruk av arealet (Haugset & Berge, 2013b)

Ved salget i 1983 er det tatt inn en del i avtalen om at allmennheten skal kunne fortsette bruken av allmenningen som før. Likevel ble ikke denne delen av avtalen tinglyst, noe som førte til at den ikke har et like sterkt rettsvern. I kontrakten mellom Fylkeskommunen og Lyng industrier A/S er heller ikke tinglysningen av bruksrettene og allmennhetens retter tatt med. Selv om det ikke er tatt med i formuleringen av kontrakten, blir det tatt med i kontrakten med Lyng Industrier i forbindelse med overdragelsen (Haugset & Berge, 2013b). Det gjorde at Lyng Industrier hadde bundet seg til vedtaket. Det som derimot kunne skape problemer fremover i tid er at kontraktsforhold som ikke er tinglyst på eiendommen opphører ved videresalg (Hagstrøm, 1995). Dette gjorde en situasjon som var særdeles komplisert juridisk enda mer komplisert og uklar for lokalbefolkningen, Verran kommune, fylkeskommunen og grunneierne.

Når tiden har kommet til 1989 selger Lyng Industrier videre til Norske Skog. Norske Skog overtok 70 prosent av aksjene i Folla Bruks AS, som var selskapet som innehadde eiendomsretten til utmarkseiendommene og skogen. Selskapet ønsket å eie alt, og fikk konsesjon fra Verran kommune til å anskaffe de manglende 30 prosentene av aksjene i Folla Bruks AS. Det ble satt et krav om at treforedlingsfabrikken i Verran skulle opprettholdes (Haugset & Berge, 2013b). Når kommunen stiller et slikt krav, viser de at det er opptatt av at ressursene skal bli utnyttet, samt å bevare arbeidsplasser innad i kommunen.

Treforedlingsfabrikken i Verran går i årene etter salget med kraftige underskudd. Dette fører til at Norske Skog vurderer å legge ned fabrikken, etter at de gikk med 34 millioner kroner i underskudd i 1991. Fabrikken overlever ved tilskudd fra offentlige subsidier av betydelige

summer. Det gjør at fabrikken overlever og Norske Skog drifter fabrikken frem til 12. Juli 2000 da det svenske konsernet Södra Cell overtar den. Fabrikken er da skilt ut fra Norske Skogs eiendeler, men de beholder skog- og utmarkseiendommene (Haugset & Berge, 2013b).

Allmenningsarealet blir solgt videre i 2004 da Norske Skog selger til Ulvig Kiær AS. Ulvig Kiær AS har store planer for arealet. De ønsker å øke hyttebyggingen, bygge alpinanlegg og starte vindkraftproduksjon i området (Haugset & Berge, 2014). Så i motsetning til den tidligere eieren, har den nye eieren et ønske om å utvikle og bygge mer innad i allmenningen.

Utskiftningen av Follafoss

Etter myndighetenes lovgivning i 1863 om avvikling av privatallmenninger som eiendomsform, gjennom lov om «*Skovvæsenet*», ble også Follafoss prøvd utskiftet. De kom aldri til en enighet om utskiftningen, noe som gjør at myndighetene i 1886 fastslår at situasjonen rundt Verran og Follafoss ikke gir grunnlag for utskiftning (Haugset & Berge, 2014). Som nevnt tidligere var det lenge enighet i fagmiljøet at privatallmenninger ikke lengre eksisterte som en institusjon. Noe Skogdirektøren også hadde som synspunkt i 1909:

Da alle privatallmenninger, som kjendes, nu er delt, skal det ikke længre findes sådanne.
(Skogdirektøren, 1909).

Når allmenningen i Verran skulle utskiftes, gikk det ikke som ønsket fra myndighetenes side. Problemene de møtte på var i hovedsak delingen av rettigheter til fiske, jakt og beite, som ikke egnet seg å dele opp. Med bakgrunn i dette var det ikke mulig å gjennomføre en utskiftning i 1886, derfor eksisterer Follafoss fremdeles som en privatallmenning (NOU, 1985). Som tatt opp i kapittel 7.3 møttes grunneiere og bruksretthavere i Follafoss allmenning for å avgjøre om bruksretthaverne fremdeles har virkesrett i allmenningen i 1937. Høyesterett fastslår da at virkesretten har falt bort. Likeså stedfester dommen fra Høyesterett at det fortsatt er allmenningsretter i Follafoss, og at Follafoss fremdeles står som en privatallmenning.

Etableringen av Malm jakt- og fiskeområde

For å skape en fellesforvaltning av området etableres Malm jakt- og fiskeområde i 1967. Dette er et samarbeid med Verran kommunestyre og de private grunneierne, Folla fabrikker og Verran kommune. Innad i forvaltningsorganet er grunneiere, lokale jegere og bruksberettigede med og aktivt deltar. Innenfor området som forvaltes er Follafoss ca. en

halvpart av arealet i området. Malm jakt- og fiskeområde fastsetter regler for deling av utbytte fra jaktkortsalg med ulike regler i allmenningen og på de private gårdseiendommene (Haugset & Berge, 2013b).

Hensikten med å opprette en fellesforvaltning som tar for seg jakt og fiske, er å sørge for en forsvarlig forvaltning av området. Malm jakt- og fiskeområde tar for seg Folla-skogen, Fergeli og de private gårdsskogene som frivillig slutter seg til fellesforvaltningen (Haugset & Berge, 2013b).

Allmenningsrettene

Salget av allmenninger skulle i utgangspunktet ikke endre eller påvirke allmenningsrettene til bygdefolket. Blant allmenningsrettene var retten til hogst til husbehov (tømmer til husbygging og ved til oppvarming), seter og beiterettene for husdyrholdet. Allmenningsretten til brenning av kull var på den tiden på vei til å bli forbudt og dermed ikke praktisert i utstrakt grad lengre. Retten til jakt på småvilt, fiske, fangst og sanking av mose, sopp, nøtter og bær, uttak av løv og never og andre lignende resurser hadde i den store sammenheng tapt sin økonomiske verdi. Dette ble betraktet som noe i retning av en allemannsrett (Haugset & Berge, 2013a).

Bygdefolket i Follafoss allmenning var klare på at de hadde rettigheter til både jakt og fiske innad i allmenningen. Som det kommer frem i jaktloven av 1899 har bygdefolket i samfunnet i området rundt private allmenninger som Follafoss, rett til jakt på småvilt uten hund innad i allmenningene (Haugset & Berge, 2013a). Rettighetene til jakt har vært gjennom store endringer siden 1899, hvor de største endringene skjedde i 1932, 1951 og 1981. Jaktretten bygdefolket innehadde fra 1899 endres ikke i 1932, men hjort, rådyr og bever anses ikke lengre som småvilt i 1951. § 15 i jaktloven i 1951 sørger for at bygdefolket fremdeles har rett til jakt på småvilt uten hund, mens innlandsfiskeloven fra 1964 slår fast at grunneierne har fiskeretten (Haugset & Berge, 2013b).

Jakt og fiske innad i Follafoss allmenning ser ut til å bli praktisert fritt for alle i bygda frem til rundt 1960. Det blir derimot lagt frem i et kommunestyremøte i 1965 at det er et ønske om mer ordnede former for jakt og fiske i Follafoss allmenning. Interessen for å klarlegge bruken og forvaltningen av området har høyst trolig en bakgrunn fra økt bruk av området, som gjør at naturressursene blir heftigere utnyttet (Haugset & Berge, 2013b). Rettighetene i Follafoss

allmenning ble tatt opp i Høyesterettsdommen av 1937 hvor det blir fastslått at det ikke lengre eksisterer virkesrett for det lokale gårdbrukerne i Allmenningen.

Styret i Follafoss allmenning

Det er ikke noe eget styre i Follafoss allmenning. Det er et felles styre for de bruks- og beiteberettigede i Follafoss og Fergeli allmenning, som er en sammenslutning av de som har rettigheter til beite og annen bruk i en av allmenningene. Styret jobber for å ivareta de bruksberettigedes interesser og legge opp til samspill mellom de som utnytter beiteretten i allmenningen, eller annen anvendelse av allmenningen (Haugset & Berge, 2013a).

Hverken i 2012 eller når denne avhandlingen skrives, er det ingen oppdaterte medlemsregister over disse rettighetshaverne, og det er et stort antall av de som innehar allmenningsrett som ikke utnytter sin rettighet (Haugset & Berge, 2013a).

Konflikt i bygda

Rundt juni 1997 blir det en «*Jakt-strid*» i Verran, som har sitt grunnlag i at Norske Skog har terget på seg bygdefolket. Grunnen til bygdefolkets sinne er at Norske Skog bryter ut av Malm jakt- og fiskeområde. Det fører til at det opprettes en gruppe som skal se på lokalbefolkningens rett til jakt og fiske, og få dokumentert rettighetene. Verran kommune engasjerer da advokatfirmaet Vislie, Ødegaard & Kolsrud ANS for å sette allmuens rettigheter inn i et juridisk perspektiv (Haugset & Berge, 2013a). Det ble blant annet organisert en del lokale jegere til å jakte uten jaktkort og sanke sau på samme dagen som jaktstart for å vise sin misnøye (Haugset & Berge, 2013b).

Etter en stund med konflikt blir det inngått et forlik mellom gårdbrukerne med bruksrett og Norske Skog om jakt, men det blir ikke godkjent av Verran rettighetslag som ivaretar interessene til blant annet andre eiendomsløse jegere. Norske Skog ønsker å få oversikt og kontroll over småviltjakta på eiendommen, og prøver på nytt i 2002. Det viser seg at initiativet skal få stor motstand, ettersom forslaget blant annet innebærer at lokalbefolkningen skal betale markedspris for jakten. Dette fører til at det igjen oppfordres til jakt uten tillatelse, som ikke faller god jord hos Norske Skog. Norske Skog politianmelder da jeger- og fiskeforeninger og en gruppe enkeltpersoner for ulovlig jakt. Saken ble ikke ført videre ettersom man ikke kunne frikjenne eller straffe noen, uten å ta stilling til rettighetsspørsmålet (Haugset & Berge, 2013b).

Når eiendommen igjen ble overdratt i 2004 fra Norske Skog til Ulvig Kiær AS, ble det igjen oppfordret fra sentrale personer i jeger- og fiskeforeningen til ulovlig jakt. Det ble imidlertid en ordning på dette mellom Ulvig Kiær og jeger- og fiskeforeningen i 2012 da det ble inngått en samarbeidsavtale om forvaltningen av området og salg av jaktkort (Haugset & Berge, 2013b).

Det er mye som trekker i retningen av at det ikke lengre finnes jaktrettigheter for bygdefolket i privatallmenninger, utenom særskilte avtaler. I Follafooss er det fremdeles beite- og seterrett som bygger på allmenningsrett, som gjør at Follafooss fremdeles er en privatallmenning (Haugset & Berge, 2013b).

8.2 Bygdeallmenning

Det vil i de følgende delkapitlene bli presentert tre forskjellige bygdeallmenninger. Alle bygdeallmenningene er lokalisert i områdene rundt Mjøsa. Allmenningene er plukket ut fordi de har en sterk historie og har i lengre tid vært driftet på fornuftig og bærekraftig måte. De er også valgt med bakgrunn i at forfatteren har tilknytning til området og er vokst opp i Ringsaker kommune. Ringsaker allmenning har forfatteren tilknytning til ved at familiegården har hatt beiterett i allmenningen, og har hytte på festetomt innad i allmenningen.

8.2.1 Ringsaker allmenning

Ringsaker allmenning var en del av den opprinnelige Ringsaker og Nes allmenning som enda tidligere var en del av allmenningene på Hedmarken som de dansk-norske konger hadde eiendomsrett til som krongods. I 1903 ved kongelig resolusjon ble det bestemt i henhold til lov om adgang til deling av bygdeallmenninger at Ringsaker og Ned allmenning skulle deles, og da ble to separate allmenninger. Ringsaker allmenning var på den tiden større enn den er i dag, som førte til at den igjen ble delt i 1911, da Brøttum allmenning og Veldre allmenning oppstod, den endelige delingen ble avsluttet i 1915 (Ringsaker-allmenning.no, 2020).

Opprinnelse

Ringsaker allmenning begynte å utvikle seg som en effekt av den økte befolkningsveksten i Norge, som gjorde at mennesker begynte å bosette seg lenger inn i landet. Dette førte naturligvis til bredere utnyttelse av skogområdene og fjellviddene i området. Etter hvert begynte begge sider av dalføret i Østerdalen å utnytte mer av utmarksområdet, som førte til

at de etter hvert møttes. De prestegjeldene og bygdene som lå i nordre del av Hedmark og søndre del av Gudbrandsdalen, tok naturligvis i bruk fjellområdene som var lettest tilgjengelig og hadde de mest nyttige ressursene. Det førte til en naturlig dannelse av grenser, eller i det minste påstander om grenser mellom bruksrettsområdene som gjaldt de forskjellige prestegjeldene eller bygdene (Håkenåsen, 1982).

Ringsaker sammen med Vang, Fåberg og Øyer som var prestgjelder tidligere, la beslag på arealet som strekker seg fra de Nordre Mjøstraktene og til den søndre delen av Gudbrandsdalen.

Ringsaker allmenning var opprinnelig en del av fellesallmenningen som fikk sin eksistens ved delingen av den gamle, store kongeallmenningen. Kongeallmenningen ble i 1811 kjøpt av professor Phil, men bygdefolket i Ringsaker og Nes stod på sitt, og forlangte at bruksretten i allmenningen skulle bli ivaretatt. Det førte til at kongeallmenningen ble delt i Ringsaker og Nes Bygdeallmenning (Vevstad, 1980).

Bakgrunnen for at delingen av allmenningen kunne gjennomføres, kom av at Stortinget i 1894 vedtok lov av 23. juli 1894 «*Lov om Adgang til Deling Af Bygdeallmenninger*». Dette førte til at «*de til Næs Herred hørende Eiendoms- og Brugsberretigede i Ringsaker og Næs Bygdeallmenning*» sendte henstilling amtmannen den 18. mars 1899 om delingstillatelse av allmenningen (Vevstad, 1980).

Det var uenigheter mellom Ringsaker og Nes om delingen av allmenningen, Ringsaker ønsket å beholde den store allmenningen. Det førte til at amtmannen ikke ønsket å avgjøre saken, og sendte den videre til Departementet for det Indre. Det førte til at det den 14. oktober 1899 ble avholdt et felles møte, og forslaget ble enstemmig avslått (Håkenåsen, 1982).

Det ble i tiden etter fortsatt krevd deling av allmenningen. Det førte til at Landbruksdepartementet valgte å opprette en kongelig kommisjon som hadde i oppgave å se på en potensiell deling av allmenningen. Resultatet kommisjonen la frem av at det var positivt for begge at Ringsaker og Nes allmenning skulle deles, og bli to selvstendige enheter. Delingen ble undertegnet den 2. september 1911. Ringsaker allmenning hadde etter delingen verdier som tilsvare 154 431 kroner (Håkenåsen, 1982). Delingen av allmenningene trådte i kraft sommeren 1914, og fra den tid har Ringsaker allmenning vært en selvstendig allmenning.

Allmenningsstyret

Samtidig som delingen av allmenningen ble gjennomført ble det første allmenningsstyret for Ringsaker valgt den 20. juni. Den første oppgaven til det nye allmenningsstyret blir å utarbeide nye bruksregler for allmenningen. Det var i 1915 400 bruksberettigede med stemmerett i allmenningen, hvorav det kun var 50 stykker som brukte sin stemmerett i valget av styre. Det første styret i Ringsaker allmenning bestod av 9 styremedlemmer, hvor Anders Thomassen ble tilbudt stillingen som bestyrer og dermed ble den første allmenningsbestyreren (Håkenåsen, 1982). Siden den tid har det alltid vært allmenningsstyre i Ringsaker allmenning.

Næring

Ringsaker allmenning har som hovednæring, skogbruk, utmark, eiendomsforvaltning, drift og utvikling av hytteområder samt kapitalforvaltning, noe som gjør at selskapet har en trygg likviditet. Næringen er fordelt på et areal som er ca. 85.000 dekar, hvorav 65.000 er produktiv skog. Skogen har en årlig avvirkning på ca. 20.000 kubikk. Allmenningen har ca. 1350 hyttetomter og ca. 120 leiligheter, som er lokalisert i hytteområdet på Rømåsen og Natrudstilen ved Sjusjøen (Ringsaker-almenning.no, 2020).

Jakt og fiske innad i allmenningen forvaltes av Ringsaker Jakt- og Fiskeområde (RFJO). De forvalter allmenningen Pihl AS, Brøttum, Ringsaker, Veldre, Nes og Furnes. Bakgrunnen til at de er sammenslått, er å sørge for en fornuftig forvaltning av vilt og fisk i felleskap, sammen med grunnserienes øvrige anvendelse av utmarken. Det forvaltes i samråd ca. 6 millioner dekar, med gode jakt- og fiskemuligheter. Beite er fortsatt en del av ressursene innad i allmenningen. Seterdriften har falt bort. Opprinnelig eksisterte det ti setervanger med i underkant av 100 setre. Beiteretten i dag blir utnyttet til storfe og sau (Ringsaker-almenning.no, 2020).

Allmenningsrettighetene

Ringsaker allmenning ligger i et område hvor både jordbruk og skogbruk er og har vært en viktig del av livet til befolkningen. Allmenningsrettene som ligger til bøndene, har vært med på å føre til økt bosetning samt sørge for det var gunstig område for å drive jordbruk. Fra tidlig av ble allmenningen utnyttet til tjærebrenning, løvsamling, virkesrett, seter, beite jakt, fiske m.m. Flere av disse rettighetene ligger fremdeles innad i allmenningen, men har, som flere av allmenningsrettighetene, blitt påvirket av ny lovgivning.

Fremdeles er mange av bruksrettene i Ringsaker allmenning slik som de ble praktisert tidligere. Virkesrett er noe innskrenket fra hva den var før i tiden, men den eksisterer fremdeles og er styrt etter bygdeallmenningsloven (Håkenåsen, 1982). Alle som har bruksrett i allmenningen, har beiterett etter fôrgrunnlaget på eiendommen. Beite og seter er de rettighetene som er mest utnyttet i nyere tid, selv om det har vært en sterk reduksjon i antall setre så er det fremdeles seterdrift innad i allmenningen. Jakt og fiske har egne regler og har ordninger som gjør at man må gjennom en tillatelsesprosess for å kunne jakte og/eller fiske, slik at bestanden forvaltes på en bærekraftig måte. Likevel har det gjennom tidene ikke vært noe strid om allmenningsrettighetene og det har vært et register over hvem som har allmenningsrett (Håkenåsen, 1982).

8.2.2 Toten allmenning

Toten allmenning ble til ved kongelig skjøte fra Christian VII som ble utstedt den 26. Juni 1805 og tinglyst den 26. september, solgt til jordeierne på Toten. Frem til den tid tilhørte allmenningen Kongen, hvor trolig Toten har vært et bygdesamfunn siden ca. 400. e.kr (*Toten-almeningenes historie*, 1992). Toten består i dag av tre lodd, som alle har egne driftsansvarlige, men alle er organisert under Toten allmenning. For mer historie og informasjon om Toten allmenning, henvises det til boken «*Toten-almeningenes historie*», 1992»

Kjøpet av Toten allmenning

Den 30. september 1778 skrev 17 Toten-bønder til Kongen:

Et Rygte er kommen os for Øre at Deres Kongelige Majestet vilde sælge den Alminding Skoug som ligger til Toten Sogn – Men allernaadigste Konge denne ommeldte Alminding har lagt Totens Beboeres Gaardes Brug i umindelige Thider Mand efter Mand» (Totenalm.no, 2020).

Dette satte i gang prosessen med salget at Toten allmenning, som startet ved at regjeringen satte ned en kommisjon i 1785 for å klarlegge Toten allmenning sine grenser. Handelen rundt Toten Allmenning tok lang tid. Man så seg nødt til å vente med på at kommisjonen skulle gjøre sitt arbeid, før man i perioden mellom 1787 til 1792 måtte vente til kartet over allmenningen

skulle bli ferdigstilt. Når kartene ble ferdigstilt reiste kommisjonen rundt med dem og vitnene fra kartforretningen avla ed på at de var riktige (*Toten-almeningenes historie*, 1992).

Det ble gitt visse betingelser via kongelig resolusjon den 20. desember 1799 for å gjennomføre salget, blant annet skulle det være «*en ufravigelig betingelse at skoven inden en viss tid skal udskiftes saavidt muligt imellem nehver lodtagende jordbruger ...*» (*Toten-almeningenes historie*, 1992). Hensikten med dette var at alle plasser som var skyldsatte skulle få sin del av skogen, korrelegert opp mot skylden, dersom de ikke hadde fått det tidligere. De plassene som var for små til å bli skyldsatt skulle få en rett til nødvendig hogst. Skyldsetning og kjøp av de plassene som forfalt ble ordnet av amtmannen. Han stod også for det meste av de andre prosessene ved kjøpet. Likevel oppstod det vanskeligheter ved utskiftningen, en del av allmuen ønske å kjøpe og ha allmenningen utdelt som før, en del ville ha den utskiftet. Det førte til at allmenningen ble delt inn i seks lodd, noe som hverken amtmannen eller regjeringen var fornøyd med. Det lot seg likevel gjennomføre da de så muligheten for å gjennomføre en utskiftning senere (*Toten-almeningenes historie*, 1992).

Carsten Anker hevdet den 15. februar 1800 at Eidsvolds Jernværk hadde rettigheter i Toten allmennings søndre del, hvor det kunne avvirke tømmer, ved og kull. Hvor de gårdsbrukene som lå i nærheten av Jernverket skulle forsyne det med kull og setteved, tømmer og andre materialer. Det at Jernverket hadde slike rettigheter i allmenningen møtte sterk motstand fra bøndene. Amtmann Sommerfelt ønsket å gi Jernverket en del av allmenningen, men bøndene ønsket å ordne opp i det selv (*Toten-almeningenes historie*, 1992).

Den 12. september 1801 var det fastslått og vedtatt av allmuen og delingslinjene bestemt av rittmester Nils Darre at allmenningen ble delt inn i seks lodd. Dette arbeidet som var ledet av Sommerfelt ble godkjent ved kongelig resolusjon den 14. januar 1804. Det som stod igjen før delingen av allmenning og salget var fullført var at de allmenningsberettigede skulle skrive seg opp til det lodde de ville ha del i. Dette ble det en del kluss med og det ble flere møter da det måtte endres hvilket lodd gårdbrukerne ville ha del i. Det ble etter hvert en løsning, og alle fikk rettigheter i allmenningen, selv om ikke alle deltok sammenlignet med matrikkelen fra 1904. De som ikke deltok har likevel bruksrett, men innehar ingen eiendomsrett. Den 26. juni 1805 ble skjøtet utstedt, og tinglyst den 26. september samme år (*Toten-almeningenes historie*, 1992). Dermed var salget til bygda et faktum og derfra har Toten vært en bygdeallmenning.

Loddelingen

Når gjenkjøpet av allmenningen var fullført i 1805 ble det med tiden økende misnøye i Lodd nr. 1. Misnøyen omhandlet eierfellesskapet og utnyttelsen av allmenningen. Det førte til at det etter hvert ble lagt frem krav om deling av allmenningsloddene mellom de eiendommene som var med i gjenkjøpet. 6 juni 1826 ble det holdt et møte på Raufoss gård, hvor de ble enige om at det skulle gjennomføres en deling av loddene. Utskiftningen av loddene var nok allerede blitt laget klar av pådriverne for utskiftningen før møte, ettersom kun to dager etter møtet på Raufoss gård ble det første utskiftningsmøte satt i nordre Skjærdalen. Utskiftningsarbeidet tok noen år å gjennomføre. Kart og beregningsarbeidet og forslaget til delingen av loddet var utarbeidet av Finckenhagen og ble lagt frem på møte på Ås den 14. Juni 1831. Det var så litt jobb med å merke de forskjellige loddene i marka, totalt var det 22 lodd som ble oppmerket og overlevert til eierne (*Toten-almeningenes historie*, 1992).

Allmenningen har siden den tid vært inndelt i ulike lodd, noe som gjorde at både allmenningen og gårdbrukerne hadde en oversikt over hvor innad i allmenningen bruksrettighetene skulle utøves. Selv om utskiftningen var gjennomført, og på sett vis var vellykket, var det uenigheter i bygda, hvor noen gårdbrukere protesterte mot utskiftningen. I møtet som ble holdt for å bestemme utskiftningen, var det et fåtall av gårdbrukere som deltok. Det ble derfor hevdet av flere at utskiftningen var ugyldig etter Lov av 17. August 1821, ettersom utskiftningen var gjort privat kunne den ikke være gyldig. Dette fordi private utskiftninger kun var gyldig dersom alle loddeierene i sameiet var enige om en utskiftning (*Toten-almeningenes historie*, 1992).

Det var så mye uenighet rundt utskiftningen at den ble tatt inn for Høyesterett. Dommen fra Høyesterett kom den 8. Mai 1869 vor Johannes Westrum vant saken mot Ole Johannesen Annerud om ulovlig hogst. Høyesterett utalte da at utskiftningen ikke var gyldig da beviset for at alle var enige om utskiftningen ikke var tilstrekkelig. Dette førte til at allmenningsretten noen år senere igjen ble gyldig i de utskiftete områdene (*Toten-almeningenes historie*, 1992). Loddene som blir utskiftet er de vi fremdeles kjenner i dag og det derfor essensielt for allmenningsretten, da de loddene er utgangspunktet for arealet visse gårdsbruk skal utnytte sin allmenningsrett. Utviklingen senere har ført til at eiendommene igjen blir mer samlet, men det er fremdeles delt inn i lodd. Alle loddene ligger dog ikke under Toten allmenning.

Allmenningsrettene

Den aller første utnyttelsen av allmenningen har vært jakt, fangst og fiske, da det tidligere har blitt betraktet som en allemannsrett. Innad i Toten allmenning ble det drevet store deler av rovdryjakt og fangst av vandrefalk for å kunne trene de til jakt.

Det sies at i perioden mellom 1778 til 1805 var det totalt 429 som var bruksberettigede i allmenningen, både som loddeiere og vanlig bruksberettigede. I tallet 429 er også de husmannsplassene som fikk allmenningsvirke gjennom hovedbølets allmenningsrett, så det er ikke 429 bruk totalt som er innehavere av allmenningsrett i Toten allmenning. Når tiden kommer til 1896 er tallet bruksberettigede økt til 1266, som trolig skyldes mye deling av eiendommer, oppdyrking og opprettelse av nye bruk. I 1990 blir det igjen tatt en ny telling av bruksberettigede, som på den tiden er 2596 i totenallmenningene inklusive Eina allmenning (*Toten-allmenningenes historie*, 1992). Tallet bruksberettigede vokser kraftig i tiden frem til 1990, som trolig har den samme årsaken som økningen fra 1805 til 1896.

Mye av grunnen til hjemkjøpet av allmenningen fra totenbygda ble gjort for å trygge tilgangen på nødvendig skogsvirke og annen rettmessig allmenningsbruk til gårdsbehov. Det ble gitt en rapport av skogen i 1754 hvor det blir beskrevet at gårdsbruk kommer til å lide i mangel på skog i fremtiden. Totenskogene ble også befart i 1739 hvor skogen da også ble beskrevet som noe fin ungskog, men det var en kraftig hogst både til hustømmer og krøtterfôr.

Innad i noen av loddene har det vært tvister som har ført til rettsak etter kongesalget i 1805. Det var en del som var med på kjøpet, men det var også en del som stod utenfor, men fortsatt hevda bruksrett etter de eldre lovbestemmelsene. Det førte til at det ble en periode med rettsaker, som økte antall bruksberettigede i Toten allmenning. Blant annet i Høyesterettsdommen «Småbrukerdommen» som gjorde at antallet ble over 30 bruksberettigede.

Etter de nye allmenningslovene har Toten allmenning register over alle de bruksberettigede eiendommene. Det er de samme rettene som det lenge har vært, foruten det rettighetene som har endret seg ved Norsk lovgivning (f.eks. Fiske og jakt). Det slippes store mengder beitedyr og det ble i 2021 sluppet 400 storfe og 3535 sau i lodd 3 i allmenningen, noe som tilsier at beiteretten fremdeles står sterkt blant de bruksberettigede. Bruksrettighetene blant de bruksberettigede, er fremdeles viktig og sterkt utnyttet. Det ble laget fellesbruksregler for

loddene III, IV og V, og det er de loddene vi i dag kjenner som Toten allmenning, sammen med lodd I og II (Totenalm.no, 2020).

Næring

Toten allmenning driftes på en måte hvor ressursene er godt utnyttet, hvor det drives både grustak, hytteutleie, utbygging av hytter og organisering av jakt og fiskerettigheter. Den største næringen er hytteutleie og -utbygging, samt drift av skogen. Toten allmenning er en stor skogaktør og har samarbeid med Glommen-Mjøsen Skog SA, som kjøper alt tømmeret som er hugget innad i allmenningen. Hvor det i 2021 ble levert 17 037 kubikk fra lodd 3 i allmenningen (Totenalm.no, 2020). Toten allmenning har tilpasset seg utviklingen og har en drift som er gunstig og lønnsom, noe som gjør at den er en stor ressurs for de bruksberettigede. Dette gjør at Toten har en allmenning som trolig vil komme til å eksistere og ha en sterk posisjon fremover.

8.2.3 Eidsvoll allmenning

Eidsvoll allmenning er en allmenning som har lang og rik historie. Allmenningen driftes i dag som en bygdeallmenning, etter at den ble kjøpt av bøndene i 1853. Eidsvoll allmenning har en særstilling når det gjelder bruksberettigede. Bare jordbrukerne på østsiden av Vorma og Mjøsa har allmenningsrett, mens det i andre allmenninger er vanlig praksis at alle jordbrukere i bygda innehar allmenningsrett. Dette stammer trolig fra en deling i gamledager (Ljødal, 1953).

I dag har allmenningen tre avdelinger, skogseiendom, XL-bygg og administrasjonen. Allmenningen består i dag av underkant av 300 bruksberettigede, som «eiere» av allmenningen (Eidsvoll-almemming.no, 2022b). Dette viser at Eidsvoll er en stor allmenning, med en velfungerende drift. Allmenningen har mye historie, og er en av de allmenningene som aldri har vært i privat eie.

Kjøpet av Eidsvoll allmenning

Det kom et forslag om opphevelsen av § 38 i loven av 1821 som forbydde salg av allmenninger. Det ble det sendt en forespørsel fra Departementet for det Indre til futen, angående to plasser innad i allmenninger, hvor noen utenforstående ønsker å kjøpe. Futen gir sin uttalelse og sier at allmuen ønsker å kjøpe allmenningen ved salg, med en forpliktelse å utskifte allmenningen. Loven blir opphevet i 1848 og det blir igjen muligheter for Kongen å selge Eidsvoll allmenning (Ljødal, 1953).

Dette fører til at det blir fart i sakene rundt Eidsvoll allmenning, hvor futen den 15. November 1850 sender en søknad om overdragelse av eiendomsretten uten vederlag for de bruksberettigede. Grunnen til at futen mener overdragelsen burde skje uten vederlag, er for å bevare skogen best mulig. Futen anbefaler her at det skal foregå en utskiftning, men ser selv at det kan bli problematisk (Ljødal, 1953).

Det blir så holdt et møte med de bruksberettigede på Hoel, hvor de blir enstemmig enige om å kjøpe allmenningen. Eneste forutsetningen gårdbrukerne hadde var at summen ikke skulle bli for stor eller urimelig. I løpet av 1852 blir kjøpet gjennomført, hvor 127 stykker skriver under for å gå gjennom med kjøpet. Det blir gitt at allmenningen skal selges for 700 spesidaler, så fremt det blir gjennomført en utskiftning i 13 deler innen 4 år (Ljødal, 1953) Kjøpet av allmenningen blir gjennomført den 2. November 1853, og fra den tid er de bruksberettigede i Eidsvold allmenning eier, og Eidsvold allmenning er en bygdeallmenning.

Allmenningsrettene

Bruksretten i Eidsvoll allmenning har til enhver tid vært viktig for landbruket i området. Hvor det viktigste allmenningsrettene har vært rett til seter, beite, hogst til husbehov og rett til jakt på småvilt. Virkesretten har endret seg, ved at per dags dato er skogsdriften en fellesdrift. Dette innebærer at allmenningen står for skogsdrift og salg av virket, de bruksberettigede får så en bruksrettrabatt fra allmenningen når de kjøper trelast. Utover disse rettene, med rabatt som følge av virkesretten er det fortsatt beiteretten som blir særlig utnyttet i allmenningen, det er noe seterdrift. Jakt og fiske blir forvaltet separat og det må være tillatelse for å utøve de aktivitetene. I Eidsvold allmenning er elgjakten og bukkejakten forbeholdt de bruksberettigede, småviltkort og rådyrkort kan kjøpes av utenforstående. Det er flere fiskevann med abbor og ørret i. Fiskevannene leies ut til fiskesamvirket som står for kalkning, utsetting av fisk, fiskekortsalg og oppsyn (Eidsvoll-allmenning.no, 2022a).

Allmenningsstyret

Når skogloven kom i 1857 ble det første styret i Eidsvoll allmenning opprettet, som følge av at skogloven bestemte at det skulle være et særskilt valgt allmenningsstyre. Allmenningen hadde tidligere hatt et styre, men det hadde bestått av østsidens formenn. Dette var et styre litt utenom det vanlige. Det var valg av bønder fra øst- og vestsiden, selv om det kun var østsiden som hadde bruksrett innad i Eidsvoll allmenning. Det første styret blir satt og holder sitt første

møte på Amund Hoels's hus den 12. Mars 1859 (Ljødal, 1953). Siden dette har Eidsvold allmenning hatt et styre, som har sørget for at allmenningen driftes, og passet på at bruksrettighetene blir ivaretatt.

Den første oppgaven allmenningsstyrene hadde foran seg var utskiftningsaken som lå over dem. Som nevnt tidligere ble allmenning solgt med forbehold at den ble utskiftet innen fire år. Dette ble ikke overholdt, noe som førte til at det ble en langvarig prosess. Mye av årsaken til at allmenningen ikke blir overholdt skyldes lovgivningen. Skogloven ga forbud om utskiftning, men denne kunne ikke ha tilbakevirkende kraft, men siden prosessen hadde startet før loven kunne de kreve utskiftning dersom alle bruksberettigede var enige. Dette var holdningen i overretten, likeså kom de til at det ikke var hensiktsmessig å utskifte allmenningen, derfor ville de ikke fremme utskiftningen. Dette gjør at allmenningen fortsatt er sammensatt og fremdeles er en sammenhengene institusjon. Dommen fra overretten ble også overholdt når den etter hvert ble anket til Høyesterett (Ljødal, 1953).

8.3 Utskiftede privatallmenninger

I dette kapitlet vil allmenninger som en gang var Kongeallmenninger, men ble solgt ved det store kronsalget, eller ved en annen anledning, bli presentert. Kravet for at de skal være med i denne delen av avhandlingen er at de på et eller annet tidspunkt ble utskiftet, og ved utskiftningen ble bygdeallmenning. Det vil si at de gikk fra å være eid av en privat, eller mindre enn halvparten av de bruksberettigede, til å bli i bygdas eie og være eid av mer enn halvparten av de bruksberettigede.

8.3.1 Romedal allmenning

Romedal allmenning ble beskrevet av Jens Helgebort Scheen som en av de største og mest verdifulle norske allmenninger (Syversen, 1999). Selv i dag er allmenningen en av landets største bygdeallmenninger regnet ut ifra produktivt skogsareal, med et areal på 243 000 dekar hvor ca. 200 000 er produktivt (rasa.no, 2022). Romedal er en av allmenningen som tidligere har vært i privateie. Den ble første gang solgt i 1672. Den mest verdifulle ressursen i allmenningen har bestandig vært skogen, som har ført til uenigheter mellom bruksrettighetsinnehaverne, kommunen og eierne.

Romedal allmenning har en særegen og interessant eierhistorie og har en spesiell overgang fra privatallmenning til bygdeallmenning. Allmenningen ble solgt i deler tilbake til bygda og de bruksberettigede, hvor eieren satt på resten selv, før den siste eierandelen av allmenningen ble solgt tilbake i 1929 som gjorda at Romedal igjen ble en fullverdig bygdeallmenning (Syversen, 1999).

Romedals allmennings historie

Opprinnelig var Romedal allmenning en kongsallmenning, som Christan V valgte å selge under sitt regime. På det tidspunktet hadde allmenningen en skyld tilsvarende 3 «*Fjerding Tunge*». Romedal og Løiten allmenning ble skyldsatt ved en skyldsetningsforretning den 16. juli 1661. Skyldsetningen ble holdt som følge av et ønske fra Jens Povelsen og Anders Simonsen om å forpakte «*noget ringe Almindingssskov udi Løiten og Romedals Sogne*». De får rettigheter til å bruke allmenningen til å fredlyse for sveer og bråter. Etter en liten tid med utnyttelse av skogens ressurser finner Jens og Anders ut av det er muligheter for å gjøre bra profitt i Romedalskogen, og dermed gjøre seg rike på ressursene.

Den 16. Mars 1672 blir allmenningen solgt til Laugmand Niels Toller, Jens Povelsen og Anders Simonsen for en kjøpesum på 500 riksdaler. De eier allmenningen i en lengre periode, før den etter hvert blir solgt til Ancher, Collet og Leuch i 1764. I tiden etter det blir allmenningen overdratt til Ole Dysterud, som har allmenningen til 2. Juli 1846, før han selger den til Westye Egeberg & Co for 22 000 spesidaler.

I 1864 blir Romedal allmenning delt mellom Westye Egeberg & Co og bygdas befolkning, hvor bygda fikk den halvdelen som lå nærmest bygda hvor allmenningsberettigedes virkesrett skulle tas herfra. Den andre halvdelen er i Westye Egeberg & Co frem til 1929 da den «manglende» delen av allmenningen ble kjøpt tilbake av bygda. Det ble gjort ved at de bruksberettigede samlet seg på Herredsvangen den 22. Juni 1929, hvor de besluttet å at de skulle gå videre i forhandlingene om tilbakekjøp av allmenningen. Kjøpet går i orden og allmenningen er da tilbake i eie hos de bruksberettigede (Syversen, 1999).

Tilbakekjøpt i 1929

En av hovedgrunnene til at tilbakekjøpet ble gjennomført var at Romedal var ei bygd i nød. Tilbakekjøpet skjer ved at allmenningen kjøpte Westye Egebergs skoger i Romedal. Skogen omfattet hele allmenningen, som førte til at allmenningen igjen var i bygdas eie etter mer enn

250 år. Dette var en handel som hadde stor påvirkning og betydning for Romedal. Samtidig som tilbakekjøpet av allmenningen ble Romedal skog- og landarbeiderforening stiftet (Syversen, 1999).

Romedal, som andre allmenninger, hadde eget allmenningsstyre etter innføringen av kommunalt selvstyre her til lands i 1837, som førte til at det i tiden etter var formannskapet som styrte allmenningen. Formannskapet fungerte som allmenningsstyre fra 1864 til 1897, hvor det i årene mellom 1864 til 1891 var ordføreren som var formann i styret. Fra og med 1891 ble formannen valgt innen formannskapet. Dette var en ordning som var i Romedal frem til 1898 da ny allmenningslovgivning trådte i kraft, og det første valget av styre ble holdt 24. mars 1898 (Syversen, 1999).

I 1929 bestod Romedal av 853 jordbrukseiendommer, hvorav 250 bruk er over en skyldmark og 448 bruk under en skyldmark og 155 bruk som ikke var skyldsatt. Det var omtrent 3600 innbyggere i bygda, det var altså jord- og skogbruk som dominerte på arbeidsfronten. Jorda og skogen skulle gi mat, klær og tak over hodet for de fleste som var bosatt i bygda. Dessverre var det ikke slik på den tiden, det var fattigdom som preget området (Syversen, 1999). Fattigdommen i Romedal førte til at ved begynnelsen av året 1929 hadde Romedal allmenning rundt 250.000 kroner utestående hos de bruksberettigede. Innbetalingen til allmenningskassen hadde også stoppet opp, som en konsekvens av arbeidsløsheten og de sviktende inntektene.

For at Romedal skulle klare å komme seg ut av fattigdommen, ble det utlånt en stor sum penger fra banken som ble fordelt på en rekke jordbrukseiendommer. Det viste seg derimot at gårdene var for små, og delvis for dårlige til å leve av. For at jord- og skogbruket skulle bli noe brødfø seg på måtte det til en stor oppgradering og utviding (Syversen, 1999). Derfor var det behov for å kjøpe tilbake allmenningen, slik at bygda kunne ha nok ressurser å drifte jordbruket, og sørge for at bygda sakte, men sikkert kunne komme seg ut av fattigdommen.

8.3.2 Stange allmenning

Stange allmenning ble solgt til trelasthandlere rundt midten av 1600-tallet, noe som førte til at allmenningen i over 100 år hadde ulike eiere. Når samfunnet og landet utviklet seg, ble det trange tider for næringslivet her i landet, som førte til at bøndene fikk tilbud fra

allmenningseieren om å kjøpe tilbake allmenning, som gjorde at Stange allmenning ble bygdeallmenning igjen etter mange år i privateie.

Stange allmenning er fremdeles i dag en bygdeallmenning som driftes på en fornuftig og lønnsom måte. Allmenningen sitt areal er fordelt utover i Stange og Eidsvoll sine kommuner, og har et samlet areal på ca. 126.000 dekar. Allmenningen er en av de største skogseierene i landet, og har et godt ressursgrunnlag som skal overlates til kommende generasjoner med god kvalitet.

Salget av allmenning

Stange allmenning var som mange andre allmenninger tidligere en kongeallmenning. Nils Toller ønsker da å kjøpe allmenningen, noe han får tillatelse til og får i 1668 den 1. September skjøte på Stange allmenning. Nils Toller går etter hvert bort, da overtar enken hans Kirstine Tønsberg allmenningen og alle eiendommene som fulgte med. Det foreligger ikke noe kunnskap om hvordan Kirstine brukte, eller utnyttet allmenningen. Kirstine sitter på allmenningen til hun overdrar den til datteren Karen og mannen hennes general Hausman. Under general Hausman ble allmenningens resurser virkelig tatt i bruk. Vi kjenner ikke konkret til hva Hausman drev stort med, men det historien sier at han utnyttet den kraftig. Hausman gikk bort i 1718, mens Kristine Hausman lever til 1742. Kristine har så langt vi har kunnskap om, drevet stort med hogst i allmenningen. Allmenningen ble skyldsatt i 1723 til fem Lispund Tunge, som er en dansk skyldbeteignelse. Skylden på allmenningen var ikke svært høy, noe som tyder på at allmenningens resurser var til dels oppbrukt (Olafsen, 1922).

Kongen ville noen år senere bruke sin innløsningsrett, hvor beretningen om allmenningens tilstand legger frem at skogen var meget uthogget. At general Hausmann eller hans enke skal ha rukket å hugge ut hele Stange allmenning i sitt eierforhold er lite trolig.

Den 29. juni 1757 kommer Kongen ved kongelig resolusjon som bestemmer at Konges innløsningsrett til allmenningen skal selges. Ved at Kongen selger sin innløsningsrett er allmenningen solgt for godt. I praksis var det egentlig bare bruksretten som var solgt i 1669, men det var det som var essensielt og man fikk råderett over allmenningen (Olafsen, 1922).

Kongen ønsket og prøve å selge innløsningsretten til allmenningen, men møtte på et hinder. Det var ingen som meldte seg om allmenningseier og det var heller ingen som ønsket å kjøpe retten. Det antas at årsaken til at ingen meldte seg er at eieren fryktet å bli sett på som

ansvarlig for skogens mishandling. Årsaken til at det ikke var noen som ønsket å kjøpe allmenningen kommer nok fra ressursene som på den tiden lå i allmenningen. Det lå ikke til rette for at det skulle være lønnsomt med skogdrift i Stange allmenning, ettersom de partiene som lå best til hadde blitt uthogget (Olafsen, 1922).

Allerede på dette tidspunktet hadde bøndene mulighet til å kjøpe tilbake allmenningen, som ville gjort at overgangen fra privat- til bygdeallmenning hadde vært et faktum. Det skjedde sådan ikke, og årsaken var høyst sannsynlig at de ikke så noe verdi, eller hadde ikke forståelse for verdien på det tidspunktet. Ettersom det verken var noen som meldte seg som eier av allmenningen, eller noen som ønsket å kjøpe allmenningen, ble kongen igjen eier av allmenningen. Kongen beholdt allmenningen i sitt eie frem til 1787 (Olafsen, 1922).

Allmenningen ble solgt på auksjon igjen den 6. August 1787, Kongen var i eie av allmenningen frem til den tid. Hele allmenningen ble ropt opp på auksjon og ble solgt for 15.004 riksdaler, men denne auksjonen ble ikke gjeldende. Ettersom at auksjonen ikke var gjeldende ble det gjennomført en ny auksjon den 8. oktober 1787, og der ble det høyeste budet på allmenningen gjeldende. Allmenningen ble da solgt til Jens Anker for 15 155 riksdaler. Jens Anker hadde på den tiden tette forhold til den største trelasthandleren i landet, broren hans Bernt Anker. Dette er trolig noe av årsaken til Jens kjøpte allmenningen. Skjøte fra Kongen om overtakelse av allmenningen ble sendt ut den 28. januar 1789 og dermed var det offisielt at allmenningen var solgt (Olafsen, 1922).

Stange allmenning var i Anker-familien sitt eie frem til 1821, før det var flere store eiendommer i Norge som skulle utskiftes. Stange allmenning var en av disse, på bakgrunn av at familien Anker hadde kommet i økonomiske problemer, som følge av at det generelt var dårlig tilstand på næringslivet i Norge. Det førte til at allmenningen ble forlanget auksjonert bort den 12. juli 1822, og auksjonen gjennomført den 17. august samme år. Denne auksjon gir bøndene i Stange muligheten til å kjøpe tilbake allmenningen, noe de gjorde ved å vinne auksjonen. Auksjonen ble vunnet ved at 15 mann stilte opp med 5000 riksdaler hver. Et av vilkårene ved kjøpet var at allmenningen skulle utskiftes og deles, hvis ikke $\frac{3}{4}$ av eierne ble enig i hvordan allmenningen skulle driftes (Olafsen, 1922).

Ved dette salget gikk Stange allmenning som tidligere har vært kongeallmenning i to perioder, både fra 1668 til 1757 og fra 1689 til 1822, over til igjen bli bygdeallmenning (Olafsen, 1922).

Dette vil si at allmenningen da ble eid av minst halvparten av de bruksberettigede i området. Dette har vært statusen på Stange allmenning siden, og er også per dags dato en bygdeallmenning.

Bruksrett

Salget er ikke likt som andre allmenningssalg, noe som var hyppig på denne tiden. I skjøtet var det ikke tatt inn noe om bygdefolkets bruksrett eller kongens gjenkjøpsrett (Olafsen, 1922). Dette var noe uvanlig på denne tiden, Kongen foretrakk å dekke sin egen rygg, ved å kunne kjøpe igjen allmenningen når det ble bedre økonomiske tider. Bruksretten til allmenninger var essensielt for samfunnet på denne tiden, hvor det helt klart var en nødvendig ressurs for å kunne klare å ha en lønnsom drift på gårdene. Det er ikke noe som tyder på at det ble et problem, de bruksberettigede fikk utøve sin rett, og dersom det ble problemer, ble det forsøkt løst i minnelig meglings (Olafsen, 1922). Utover det har bruksretten i Stange blitt anvendt som vanlig, uten noe særlig hindring. Det har også som det ble satt krav etter i bygdeallmenningsloven, blitt ført lister på hvilke bruk som har allmenningsrett.

Tilbakekjøpet

Det ble forlanget auksjon over Stange allmenning den 12. juli 1822, og auksjonen ble gjennomført på gjestgiverstedet den 17. august 1822. Auksjonen fører til at de bruksberettigede i Stange får tilslag på allmenningen og dermed blir i besittelse av en allmenning bygda sårt trenger (Olafsen, 1922).

Før kjøpet fra allmuen ble det drevet forhandlinger imellom gårdbrukere for å kunne gjennomføre kjøpet. Det var ikke så lett å oppnå enighet mellom alle, når det var snakk om en så stor forretning som involverte hele bygda. Det var flere som var usikre på om de ønsket å ta del i kjøpet – noen syntes de hadde det godt nok, mens andre var redde for virkningen. Det var også dårlige tider i Stange, dette sammen med at Stange allmenning ofte blir beskrevet som en uordnet masse uten styre og organisasjon. Årsaken til at hele allmuen gikk med på kjøpet, skal krediteres to menn; Mikkel Saxlund og John Regstad (Olafsen, 1922).

Inn i skjøtet om overdragelse av allmenningen ble det tatt med en setning som har stor betydning for allmenningen, som skal krediteres Saxlund. Det ble skrevet inn at allmenningen ikke skulle utskiftes på noen som helst måte, eller deles av særlig betydning. Dette betrygget allmuen, ettersom det hadde blitt utskiftet mange andre allmenninger på den tiden, blant

annet Trysil allmenning. Det var ikke ønskelig at Stange allmenning skulle gå gjennom samme prosess (Olafsen, 1922).

Tilbakekjøpet ble underskrevet av 198 gårdbrukere. Da det ble gjennomført en matrikulering i 1838 har 290 skyldsatte bruk egne løpenummer, noe som sier at det manglet ca. 90 bruk når skjøtet for kjøpet av allmenningen ble undertegnet. Summen som allmenningen ble kjøpt for var betydelig lavere enn ved auksjonen i 1789, som viser at tilbakekjøpet foregikk under trange tider, sammen med at mye av ressursene i allmenningen var blitt brukt opp (Olafsen, 1922).

8.3.3 Hadeland allmenning

Hadeland allmenning har en interessant og unik historie, hvor eiendomsforholdene har vært omtvistet. Hadeland allmenning var en stor allmenning både med tanke på ressurser og størrelse. Hadeland allmenning som en samlet institusjon eksisterer ikke lengre, men flere av dagens bygdeallmenninger har sitt opphav i den tidligere Hadeland allmenning. Allmenningen har vært igjennom loddeling, utskiftning fra privatallmenning, og en deling av loddene som utgjør de bygdeallmenningene vi kjenner i dag. Ved å se på Hadeland allmenning sin historie vil den kunne være med å sette overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning i perspektiv. Dette forklarer hvordan prosessen foregikk og hvem som hadde ansvar for å gjennomføre prosessen.

Allmenning deles inn i lodd

Kongen valgte å utnytte sin innløsningsrett over allmenningen. Det påvirket ikke bruksretten til hadelendingene, men Kongen hadde ikke noen hensikt om å sitte som eier av allmenningen lenge. Hensikten var å få solgt allmenningen til høyest oppnåelig pris, det ble nedsatt en kommisjon som fikk i oppdrag å beskrive allmenningens grenser og gi en rapport om skogtilstanden, driftsforholdene og produksjonsevnen (Alm, 1975).

Kommisjonen besto av kammerjunker Scheel og sorenskriverne Glørsen og Scheitli. Ole Winge og Tarald Ross Bie fikk i oppdrag å dele allmenningen inn i lodder, de var ferdig med loddelingen sin i 1781. Hvor Øståsen blir delt i 25 lodder og vesteåsen blir delt i 9 lodder (Alm, 1975)

Salget av allmenningen

Hadeland allmenning var som mye av eiendommen i Norge på 1600-tallet i eid av Kongen. Allmenningen var en av de første som ble solgt under krongodssalet. Hadeland allmenning ble kjøpt av rådmann Jacob Didrichsen i Christiania for 800 riksdaler. Salget ble gjennomført oktober i 1668, og skjøte ble sendt ut av Kongen den 8. desember samme år (Alm, 1975).

Salget fulgte med visse betingelser ovenfor Kongen, det var blant annet tatt med innløsningsretten til Kongen, som han kunne ta i bruk når han ønsket. I praksis vil det si at Kongen fortsatt kunne tilegne seg eiendomsretten til allmenningen, ved å kjøpe tilbake allmenningen for det samme dem ble solgt for. Årsaken til at Kongen valgte å ha en mulighet for å kjøpe tilbake allmenningen var et politisk maktbud. Kongen kunne til en viss grad også setter krav til kjøperen ved å true med å kjøpe tilbake allmenningen.

Christensen har ikke allmenningen i sitt eie særlig lenge. Dommen som blir avsagt i 1683 blir stattholder Ulrik Fredrik Gyldenløve på vegne av Kronen tilkjent Christensens jordgods for skyldige avgifter, dette jordgodset inneholdt blant annet Hadeland allmenning. Den 10. april 1683 blir allmenningen ved skjøte overdratt til Kristen Tønsberg og assessor Simonsen. Det som var særegent med skjøte var at det ikke blir tatt med noe forbehold om Kongens løsningsrett (Alm, 1975).

Den 26. februar 1684 blir assessor Simonsen eneeier av allmenningen. Simonsen har den i sitt eie til hans død, hvor den så blir overdratt til arvingene Anne Andersdatter, som var gift med magistratpresident i Christiania Hans Must, og av Dorothea Andersdatter som ble gift med tolleren Henrik Lachmann i Drammen. Så blir amtmann Hans Must og Paul Lachmann Vogt eier av allmenningen til i 1758 de satt med hver sin halvpart av allmenningen. Kongens løsningsrett blir igjen tatt med i overdragelsesdokumentet til Must og Lachmann Vogt i 1750, og på den måten ble Kongens tilbakekjøpsrett til Hadeland allmenning igjen sikret (Alm, 1975).

Eiendomsforholdene i Hadeland allmenning ble tatt opp i Høyesterett i 1775, etter hvert blir det nedlagt en dom angående eierskapet til allmenningen. Høyesterettsdommen la frem at Kongen var løseberettiget til Hadeland allmenning mot å betale eierne. Det førte til at Kongen måtte betale til bøndene, de bruksberettigede fikk fortsette å ha bruksrett i allmenningen selv om den ble i Kongens eie. I Hadeland hadde kongen i 1720 tilbudt å overlate eierne

løsningsretten, hvor han i 1758 også hadde uttalt at allmuen burde ta over løsningsretten i allmenningen (Alm, 1975).

Allmuen kjøper i 1758 allmenningen av amtmann Must og justisrådmann Lachmann Vogt, hvor Must sin del blir kjøpt for 460 spesidaler og 48 skilling, og halvparten til Vogt for 500 spesidaler. Bare et år etter kjøpet blir det varslet at Kongen ønsker å bruke sin løsningsrett. Det ble avholdt løsningsforretning den 12. august 1766, hvor allmuen med sin representant nektet å ta imot løsningssummen. Derfor ble løsningspengene overlevert til sorenskriveren, som så donere pengene til allmuen. Deretter erklærte fogden at allmenningen igjen var i Kongens besittelse, og at allmenningen var Kongens rettmessige eiendom, som allmuen fremdeles kunne nyte og beholde sin bruksrett (Alm, 1975).

Ettersom at Kongen vinner frem i Høyesterett at han er rettmessigeier av allmenningen, eier han den frem til 1782 hvor allmenningen igjen var på auksjon. I mellomtiden hadde allmenningen blitt delt inn i lodd. Allmenningen ble først prøvd å selge separat deler, en østre og en vestre del, men uten noen bud. Neste del ble vær enkelt lodd særskilt oppropt (Ruden, 1932).

Loddene på Øståsen

Loddene 1 til 4 blir solgt til Karen Salig justitsråd Christian Ankers enke og sønner samt etatsråd og berhauptmann Hjorth. Samme år blir allmenningen overdratt til den ene sønnen Peder Anker, som også senere erverver Hjorths andel. Når statsminister Peder Anker dør i 1824 blir Grev Herman Wedel Jarlsberg eier av loddene, som senere overdrar den til sin sønn Harald som er eier av loddene helt til utskiftningen i 1865 begynner (Ruden, 1932).

Lodd 5 til 8 vinner Jens Moss på auksjonen den 11. Februar, men ble overbudt av Bernt Anker senere samme år, som fører til at disse loddene blir auksjonert bort på nytt ved en senere anledning. 6. mai samme år ble en ny auksjon holt, hvor Jens Moss vinner loddene. Moss har loddene til 1. Mars 1798 før an solgte de til kammerherre Bernt Anker. Når Anker går bort, går de til Ankerske fideikomiss, som i 1820 selger loddene til statsminister Peder Anker. Lodd 5-8 får samme skjebne som 1-4 etter Ankers død. Jacob Juel får tilslag på lodd 9 og 10 ved auksjonen 11. februar 1782. I 1783 blir Jacob Juel i pengevansker og blir satt under administrasjon, og administrasjonen solgte ved skjøte loddene til generalmajor Von Krogh. Von Krogh hadde allerede ervervet seg lodd 11-19. Den 16. februar 1803 selges lodd 9 til 19

til Haagen Mathiesen. Når Haagen går bort blir eiendommen overdratt til Mogens L. Mathiesen og Christoffer Tostrop som også var eiere da utskiftningen startet (Ruden, 1932).

Loddene 20 til 22 blir ved auksjonen solgt til Christoffer Stenersen, som også hadde lodd i Veståsen. Disse loddene går videre til Hans sønn Hans Emaus Stenersen, når Hans går bort blir loddene overdratt til forskjellige hender. Loddene 23-25 ble ved auksjon vunnet av bonde Tosten Alm fra Gran. Tosten sine lodd ble det strid rundt eiendomsforholdene, da det var flere som mente at Tosten hadde handlet på vegne av flere bønder i gran. Saken blir tatt til Høyesterett som frifinner Tosten. I 1790 selger Tosten allmenningsloddene til Peder Anker, som etterlater de til arvingen Grev Herman Wedel Jarlsberg. Herman har allmenningsloddene til 27. september 1814, før han overdrar de til Anders Hans Kjær og Iver Jensen Horn og Simon Hansen Sørnum. Hans Kjær og Iverssen Gjefsen kommer også inn som eier, og var eiere da loddene ble utskiftet i 1865 (Ruden, 1932).

Loddene på Veståsen

Auksjonen 11. Februar 1782 vinnes lodd 1 til 4 av Abraham Borch. Som eier loddene frem til Rasmus Pedersen Bergsund 17. august 1807, før han selger allmenningen videre samme år den 13. desember, den blir overdratt til Lars Jakobsen Hvinden, Lars Nikolaisen og Ole Eriksen Lundegaarden. Lars Nikolaisen overdrar sin del til sine to medeiere i 1835. Maren Olsdatter får andelen etter Lundegaardens enke. Maren Olsdatter og Lars Jakobsen Hviden er eier da utskiftningen blir gjennomført.

Loddene 5-6 ble ved auksjonen i 1782 solgt til Hans Jakobsen Klæstad. Hans har lodden til sin død, de blir overdratt til Tron Helgesen Klæstad, som solgte de videre i 1826 til Helge Anders Oppen. Sønnen til Klæstad hevdet så sin rett til loddene ved Odelsrettene, hvor de blir overdratt til han i 1841. Helge Klæstad som er verge for sin sønn, overdrar 2/3 av eiendommen til Hans Kjær og Co. Loddene er i Klæstad familiene eie fremdeles da utskiftningen finners sted.

Loddene 7 til 8 vinnes sav Stenersen, som også har lodd på Øståsen. Han er eier av allmenningsloddene frem til Ole Olsen kjøper de. Ole selger allmenningsloddene videre til Anders Olsen og Erik Olsen i 1866, som også er eier da utskiftningen finner sted (Ruden, 1932)

Lodd nr. 9 vinnes ved auksjonen i 1782 av Abraham Borch. Eiendomsforholdene rundt lodd nr. 9 var omtvistet. Det fører til at det blir avhold en ny auksjon over disse loddene. Den nye auksjonen fører til at blir Rikard Nøkleby, Hans Veloug, Jens Sogn og Gudmund Røen

høystbydende. Budet dems blir så overdratt til Lars Ridder, som døde før han fikk skjøte. Loddene skulle da gå til hans Enke, men skjøte ble da overdratt til Kristian Henriksen Burud. Kristian solgte loddene videre i 1816 til Tor Kristiansen, som solgte den videre i 1842. I 1864 kjøpte Gran og Jevnaker kommune loddene av Bent Grinaker og Anne Jønnes, som gjorde at de da grunnen erklære allmenningen utskiftet etter bestemmelsene i skogloven av 22. Juni 1863 (Ruden, 1932).

Bruksrettigheter

Salget i 1668 fulgte den eldgamle bruksretten til allmuen med, og denne skulle fortsette å eksistere. Det var imidlertid ikke noen utvisningsplikt på den tiden, og det ble ikke utført noe kontroll på utøvelse av bruksretten. Enhver kunne hugge det han hadde behov for i de områdene som lå best til rette for den enkelte bruksberettigede. Den nye eieren kunne også utnytte eieren slik han ønsket, og derfor ble det etter hvert konkurranse mellom de bruksberettigede og eieren (Alm, 1975).

Hadelendingens bruk av allmenning blir beskrevet i et dokument i 1713. Det blir der beskrevet at den østre siden av allmenningen hadde blitt herjet med av en skogbrann og hjemsøkt av skogfinner, noe som ikke hadde funnet sted i den vestre delen. Allmuen klager inn, og ser på skogfinnerne som «skadedyr» som ødelegger for bruksrettene. Det blir nevnt i samme dokument at allmuen hadde rett til å drive salgsdrift innad i allmenningen, mot å betale avgift til Kongen. Denne retten til allmuen var i strid med Kristian V's norske av 1687. Likevel hadde Kongen uttalt at det var en mulighet for bønder som grenset til skogallmenninger å drive fri handel og selge tømmer. I Hadeland allmenningen var det en avgift på 14 skillinger årlig, som ble betalt inn til fogden, for å erverve en sådan rett. Denne retten var assessor Anders Simonson uenig i, og tok dette inn for domstolen. Domstolene fant ikke noe grunn til å hindre allmuen i salget av tømmer, og stedfestet at det hadde en sånn rett. Simonson var uenig i dommen og prøvde flere ganger og fjerne den. Kronen fant etter hvert ut at avgiften som allmuen betalte for å drive salgshogster var for lav, og la på ytterlige avgifter, men ønsket ikke å fjerne allmuen sin rett (Alm, 1975).

På Hadeland i 1875 var det 1.105 gårder og 1500 plasser, noe som tilsier at det var over 2.600 bruksberettigede enheter. De bruksberettigede utnyttet allmenningen som de hadde gjort fra gammel tid. De tok ut tømmer og ved m.v., drev seterbruk og beiting etter behov. Eierne tok

ut det tømmerkvantum de mente allmenningen produserte utover bruksretten. Husmannsplassene hadde enten blitt tillagt hovedbruket eller blitt til selvstendige eiendommer, noen hadde også blitt nedlagt eller blitt til utmark. Det var heller ingen stor seterbruk lengre, de aller fleste setrene var uten hus. Når man henter inn tallen fra 1973 og setter de opp mot tallene i 1875 ser man at det bare er en nedgang på ca. 5 %, hvor det i 1973 fremdeles er 2 517 bruksberettigede (Alm, 1975).

Allmenningsstyre

Når tiden kommer til 1840-tallet blir det en annet forhold mellom lodderiene og de bruksberettigede. I 1849 blir det satt ned en skogkommisjon av Indredepartementet som fikk i oppgave å komme med en utredning om tiltak som kunne fremme skogtilstanden og skogvesenet i sin alminnelighet. Skogkommisjonen la ned et betydelig arbeid som førte til at Indredepartementet la frem en proposisjon for Stortinget den 22. juli om Lov for allmenningsskogene (Alm, 1975).

Departementet beskriver både situasjonen i bygdeallmenninger og privatallmenninger. Forholdene blir beskrevet som meget dårlig i begge institusjonene. Bygdeallmenningene blir beskrevet som herreløs eiendom, hvor enhver kunne hogge det han ville – der han ville. Det førte til at skogene ble ødelagt (Alm, 1975).

Privatallmenningen var det en kontinuerlig kamp mellom eierne og de bruksberettigede. Kampen resulterte i rovhogster, som førte til ødeleggelse av skogen. Departementet mente at det todelte eiendomsforholdet hadde vist seg å være uheldig, og syntes at det måtte bli et eget ansvarlig styre for allmenningene. La det også frem et syns punkt hvor de mente at det skulle bli gitt adgang til å skifte allmenningene mellom eierne og de bruksberettigede.

Det første allmenningsstyre i Hadeland blir valgt den 6. april 1858. Styret besto av 7 formenn fra Gran prestegjeld og 3 fra Jevnaker prestegjeld. I perioden fra 1908 til 1928 hadde Hadeland et felles allmenningsstyre. Det skyldes at det var mange fellesspørsmål av faglig og driftsmessig art. Likevel var det mang og lange prosesser som preget arbeidet til fellesstyret i perioden. Det var grunnet at det var mange elementer som ikke hadde blitt berørt av delingskommisjonen, som sagbruk, vannfall, havne- og fiskerett samt deling av kontantbeholdningen. For å kunne ordne opp i spørsmålene rundt de elementene nevnt ovenfor og kunne få til en ordning som

alle var fornøyde med ble det nødvendig å fortsette med fellesstyret i allmenningene, noe som ble besluttet den 8. april 1908 (Alm, 1975).

Delingen av Hadeland privatallmenninger har sitt grunnlag i skogloven av 1863.

Den 29. mars 1865 ble det sagt i en kongelig resolusjon av Departementet for det Indre, at hadelandske allmenningen skal deles mellom eierne og de bruksberettigede. Når kommisjonen kom sammen på sutten av april 1865 ble det besluttet at man skulle undersøke forholdene i allmenningen, slik at man kunne utarbeide regler for hogst, så vel fra de bruksberettigedes side som fra eierens i den tid delingsarbeidet varte. Dette arbeidet tok hele den første sommeren, og det første møte med det interesserte parter ble holdt den 25. september 1865 hvor kommisjonen la frem reglene som ble gjeldende under hele delingen (Alm, 1975).

Kommisjonen la grensene som hadde blitt utarbeidet ved kommisjonen som ble satt av Kongen i 1778. På kartet var allmenningsgrensene beskrevet, og kartet var i en målestokk på 1/20.000. For å sikre at gårder og plasser skulle unnlates ble det lagt særskilte kart over dem, over kartet som beskrev allmenningen (Alm, 1975).

Arbeidet med delingen startet med å gå opp yttergrensene, dette ble satt i gang juni 1866. Hvor kommisjonen ble ledsaget av en av allmenningssyret medlemmer, fullmektigene for allmenningseierne, av «udvisningsvidner» der var vel kjent med grensene samt av tilgrensende naboer. Hvor det sies at de lett fant igjen de grensene som kom frem i kartet, som ble laget for ca. 86 år siden. Kommisjonen sitt arbeid ble til dels hindret ved ulovlige bosettelser av rydningsmenn og innpågjerdingen, som det så seg nødt til å håndtere før de gikk videre med arbeidet. Noen av plassene var så opparbeidet, at de hevdet plass i allmenningen (Alm, 1975).

Når grensegangen var gjennomført begynte de å se på boniteringen i de enkelte eieres allmenningslodder. Dette ble gjort i perioden mellom høst 1866 og til sommeren 1867. Dette ble gjort at man delte skogen inn i bestemte stykker, for å så behandle de under et eller for seg selv, sammen med falteberegning og bonitering. De prøvde å få delt inn etter lokasjonen til de bruksberettigede var mest tjent i å hente tømmer, og eieren likedan. Kommisjonen mente i bunn og grunn at det var jordbunden kvalitet, og bonitering alene som burde avgjøre

delingen, altså hvor god arealet var til å produsere skog. Deretter ga de en del til de bruksberettigede og en del til eierne (Alm, 1975).

Kommisjonen var også nødt til å forholde seg til særskilte rettigheter og andre nærliggende forhold. Beiteretten var i det store og hele mest knyttet til seterrettigheten. Hvor det var vanlig at hest og sau, som ikke ligger til seter har brukt på å beite hvor som helt i allmenningen. Hvor setrene som oftest har danne «lag» hvor flere setre går sammen om en felles beitestrekning. Disse strekningen er ikke merket opp, men følger de naturlige merkene som dyrene har laget, og de blir respektert av andre innad i allmenningen. Kommisjonen kom frem til at de ikke burde endre på seterrettigheten. Den ble ikke utskiftet til særskilte skogstykker, men ble liggende i den allmenningen hvor bruksberettigede eller eieren hører til. Heftelsen det hadde på eier skulle utjevnes i den endelige utskiftningen. Når det kom til allmenningens skyld ble det avgjort av kommisjonen at de bruksberettigede del av allmenningen ikke kan legges i skyld, derfor vil det bli tatt hensyn til deres allmenningsrett ved allmenningsretten (Alm, 1975).

Utskiftningskostnadene ble fordelt på partene, de bruksberettigede fikk en større del enn eieren. Under delingen var kommisjonen den øverste administrasjonen av allmenning. Allmenningsstyret måtte søke approbasjon på sine beslutninger til kommisjonen, det er mye trolig at det var et tett samarbeid mellom partene. Kommisjonen la så frem en delingsplan over hvor allmenningseieren hadde sitt, og hvor de bruksberettigede kunne utøve sin rett. Dette er hvordan kommisjonen vurderte, og til slutt gjennomførte en utskiftning av allmenningen (Alm, 1975).

Delingen etter lov av 23. Juli 1894

Etter loven av 23. Juli 1894 ble det åpnet for at bygdeallmenninger kunne deles. Derfor ble det avholdt møte i Jevnaker og Lunner. Allmenningsstyret ønsket å drøfte saken med de bruksberettigede, og utsatte å ta en avgjørelse i saken til de hadde fått synspunktene fra det møte. Jevnaker og Lunner ønsket ikke å vente på allmennings styrets å de besluttet å søke etter en deling. Jevnaker og Lunner åpnet 27. mai 1899 en kongelig resolusjon for å få sin andel av allmenningen utskilt. I den samme resolusjon ble delingskommisjonen nedsatt (Hadeland 1985).

Ryktet om at Jevnaker og Lunner skulle ut av felles allmenningen sprede seg fort til andre deler av allmenningen. Det gjorde at Gran, Brandbu og Tinglestad holder møte og beslutter at de også ønsker å få sine andeler utskilt ved samme kommisjon (Alm, 1975).

Første steget i delingen var å gå opp grensene, noe kommisjonen antok var en ganske ryddig og enkel jobb, da grensene hadde blitt gått opp for bare litt over 24 år siden. Kommisjonen trodde at både grensene utad i allmenningen, men også de innad var på det rene. Dette var ikke tilfellet. Kommisjonen fant det derfor nødvendig å gå samtlige grenser, og markere de tydelig i marken. Grensene ble gått og oppmålt høsten 1900. Noe som sikret grensene i allmenningen både innad og utad for femtiden.

Etter dette arbeidet ble det trykket et utkast til deling. Den kom etter konferanse med medlemmer av allmenningsstyret og andre interesserte i bygdeallmenningen. Etter at det hadde kommet på plass kart over allmenningen, ble det begynt på arbeidet med å bonitere allmenningen. Bonitetsarbeidet ble gjort på en måte ved at kommisjonen befarte å undersøke allmenningsmarka, som de inndelt i strekninger etter boniteringsfigurer (Alm, 1975).

Hvordan herredene skulle deles i bygdeallmenningen var ikke en lett beslutning for kommisjonen. Etter mye drøftelse både med allmenningsstyrene og andre innad i bygdeallmenningen kom de til slutt frem til at det mest rettferdige resultatet for delingen var å anvende grunnlaget for utskiftningen som foregikk i 1865 til 1875. De strekningene som bygden hadde fått fra utskiftningen i den perioden, ble grunnlaget for arealet de ulike bygdeallmenningen som det ble til etter delingen (Alm, 1975).

9 Drøfting, Analyse og Konklusjoner

Dette kapittelet vil ta for seg datamaterialet som har blitt presentert i kapitlene ovenfor, og knytte dette opp mot teorien og informasjonen som har kommet frem rundt overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenningen. Kapitlene er organisert etter oppgavens fire delproblemstillinger, med delkonklusjoner og drøftelser. Denne oppbygningen kommer av at det er mye data, og mange ulike allmenninger som påvirker resultatet. Det vil bli presentert en sammenfattende drøfting og endelige konklusjoner i kapittel 10.

9.1 Hvordan foregikk utskiftningen av privatallmenningene

Gjennomføringen av utskiftningen av privatallmenningen har vist seg og vært litt forskjellig fra allmenning til allmenning. Prosessen rundt utskiftningen blir påvirket av de allmenningsberettigede, eieren og ressursene innad i allmenningen, men også myndighetene. Det har vært motstand både fra bruksberettigede og fra eiere når det gjelder utskiftningen. Mye av det kom på bakgrunn at de enten var fornøyde med situasjonen eller trodde en utskiftning ville forverre situasjonen.

9.1.1 Prosessen rundt utskiftningen

For å sette i gang delingsarbeidet måtte bygda i noen tilfeller få det gjennom i en Kongelig resolusjon, som ble ført av departementet bygda tilhørte. Som ved delingen av Hadeland, ble det holdt Kongelig resolusjon som hvor Departementet for det Indre la frem ønsket om deling av Hadeland privatallmenning. Etter at delingen ble godkjent i Kongelig resolusjon ble det satt en delingskommisjon, som var bestående av fagfolk som kunne skogsdrift og var kjent med allmenningen. Under delingsarbeidet var kommisjonen det høyeste organet i allmenning, hvor allmenningsstyret og eieren måtte forhøre seg med kommisjonen før det ble gjennomført inngrep i allmenningen.

Delingsarbeidet var en prosess som tok lang tid, så utgangspunktet for prosessen var at det hele startet med at det ble satt en delingskommisjon som hadde ansvaret for å gjennomføre delingen. Når delingskommisjonen var satt begynte det fysiske og administrative arbeidet. Første jobben til kommisjonen var å fastslå regler for utnyttelse av allmenningen under delingsarbeidet, dette ble gjort ved å ha møte med allmenningsstyre, bruksberettigede og allmenningseieren. Arbeidet som kommisjonen gjennomførte begynte med å sikregrensene og gå de opp i mark for å sørge for at de stemte overens med både beskrivelsene og

målestokken. Grensegangen ble kommisjonen bistått med allmenningstyrets medlemmer, fullmektigen for allmenningseiere og utvisningsvitner som var kjent med grensene og ofte naboer.

Etter at kommisjonen hadde fastsatt grensene, og registrert de begynte arbeidet med boniteringen. På delingstidspunktene var tømmer den største ressursen i Norge, derfor var bonitet og evnen skogen hadde til å produsere tømmer noe av det viktigste ved delingen. Når de hadde sett på skogens evne til å produsere, ble dette markert opp i kartet, før det ble forsøkt å dele rettferdig mellom eier og de bruksberettigede.

Det blir så sett på særskilte rettigheter og andre forhold som lå innad i allmenningene. De rettighetene kommisjonen som oftest måtte forholde seg til var seter- og beiteretter. Det ble fastslått hvor disse rettighetene lå og av hvem de ble utnyttet av. Seter- og beiterettigheter hørte ofte sammen på den tiden utskiftningen foregikk. Det ble ikke sett hensiktsmessig å flytte setre og/eller beiterett og derfor ble de liggende der de lå. Hvis det ble en heftelse for allmenningseier og/eller bruksberettigede skulle dette kompenseres ved den endelige løsningen kommisjonen la frem.

Når kommisjonen hadde sett på rettigheter, areal, utnyttelse la de frem en løsning for eieren, allmenningstyret og de bruksberettigede. Her hadde de involverte partene mulighet til å påvirke og si sin mening om forslaget utarbeidet av kommisjonen. Når partene hadde blitt enige, ble forslaget endelig og eieren fikk sin eiendom matrikulert og bruksberettigede fikk sine rettigheter registret og matrikulert.

9.2 Hvorfor ble ikke alle privatallmenningen utskiftet

Det kommer frem ved 3 Høyesterettsdommer at ikke alle privatallmenninger blir utskiftet, selv om det ble satt krav fra Stortinget at de skulle deles mellom eieren og de bruksberettigede. Det er derfor mulig med sikkerhet å si at ikke alle privatallmenninger ble utskiftet, som lenge var oppfatningen til mange. Selv om det med lov ble sagt at disse skulle avvikles ble altså ikke dette tilfellet, det vil nå gå nærmere inn på de årsakene som har påvirket at utskiftningskravet ikke ble fulgt.

9.2.1 Myndighetenes oppfølging

Kravet om utskiftning ble satt fra øverste hold, hvor det ble fastslått på en streng måte at privatallmenninger skulle utskiftes, hvis ikke ble det tvangsmulkt per dag tidsperioden ikke ble overholdt. Utover dette kravet var det ikke store oppfølgninger fra myndighetenes side, det ble overlatt til de bruksberettigede og allmenningseieren å gjennomføre utskiftningen. Dette ser vi blant annet i utskiftningen av Hadeland allmenning, hvor departementet først måtte gå inn til Stortinget å legge frem ønsket om utskiftningen, på vegne av allmuen. Det ble deretter satt en kommisjon for den ene utskiftningen.

Det var ikke noe felles kommisjon eller organ som hadde ansvar for å følge opp at alle privatallmenninger ble utskiftet. For hver enkelt allmenning som skulle utskiftes ble det satt en egen kommisjon som hadde ansvar for å legge frem en løsning for den ene allmenningen. Det som er tilfellet viser seg å være at sentralmakten hadde en passivitet til utskiftningen, hvor de så at den var nødvendig, men ikke fulgte opp under utskiftningen.

Tilgangen til informasjon og oppfølging har også påvirket utskiftningen. De privatallmenningene vi vet eksisterer i dag ligger alle i Trøndelag, noe som er et godt stykke unna lokalisasjonen til sentralmakten. Informasjon fra begge parter tok tid å få frem, og det var ikke et fullverdig eiendomsregister på plass 1800-tallet. Dette gjorde at man ikke hadde oversikt over alle allmenningseierne og hvilke allmenninger som var solgt.

Allmenningen skulle i utgangspunktet bli delt på en frivillig og minnelig måte, men kunne bli delt via kommisjon. Bare det tyder på at det er ansvarsfraskrivelse og oppfølgingsvikt fra staten. Noe som har vært med å påvirke at det fremdeles eksisterer privatallmenninger. Allmenningen skulle være utskiftes innen 20 år, som er en lang tid å gjennomføre utskiftningen på. Det er også en tid hvor det skjer mye endringer og forandring, noe som gjøre at sentrale personer i utskiftningen faller bort og det dermed ikke blir gjennomført.

9.2.2 Lovgivningen

Skogloven av 1863 satte kravet om at privatallmenninger skulle utskiftes, hvor målet var å bevare skogen og sørge for en mer bærekraftig utvikling av ressursene. Den første allmenningslovgivningen kom i 1857 i alle fall slik vi kjenner den i dag. Igjennom 1800-tallet var det flere lover som gikk på allmenninger. Salget av allmenning var forbudt mellom 1821 og 1848 det gjorde at allmenninger i den perioden var dynamiske. Så kom perioden mellom

1848 og 1857 som gjorde det tilegnelig å selge allmenninger igjen, noe som førte til at flere allmenninger ble solgt.

Allerede seks år etter den første allmenningsloven ble kravet om utskiftning satt, hvor privatallmenninger først hadde blitt definert i loven fra 1857. Det høyst trolig at allmuen ikke har fått med seg endringen, og ikke vet at allmenningen faller inn under beskrivelsen som skal utskiftes. Det at de blir gitt så mange lover som påvirker allmenningen på utskiftningstidspunktet har nok hatt en effekt.

9.2.3 Enkelt personer

Utskiftningen av privatallmenningen i Trøndelag, som ikke ble gjennomført kan ha en årsak fra hindring eller ordninger som er blitt innført av enkelt personer. Vi ser at det er innført sære og merkelige skatter for utnyttelse av allmenningen i enkelte områder i Trøndelag, som blant annet presentert i kapitlet og Verdals allmenningen. Det kan tenkte at det var både inntekter og fordeler for fogder og andre personer i maktposisjon som ikke hadde noe å tjene på å gå gjennomført en utskiftning, og jobbet derfor ikke for at det skulle finne sted.

9.3 Hvilken effekt hadde utskiftningen på allmenningene

Utskiftningen påvirket både grunneier og de allmenningsberettigede. Det ble nye forhold, for noen ble det dårligere, men for de fleste ble det bedre. Graden av forandring i allmenningen før og etter utskiftningen varierer fra allmenning til allmenning, men utskiftningen har påvirket alle som gikk igjennom prosessen. Nedenfor vil det bli presentert flere effekter utskiftningen hadde på allmenningen som ble presentert som case i kapittel 8.

9.3.1 Allmenningsstyre

På tiden rundt utskiftningen var det allmenningsstyre i det fleste av allmenningen, dette var et lovpålagt krav. Allmenningsstyre skulle forvalte og ta felles beslutninger på vegne av de bruksberettigede i allmenningen. Vi ser at i de privatallmenningen som ikke har blitt utskiftet er det lite som minner om et allmenningsstyre, eller noe som minner om et. Det er ingen som jobber i fellesskap for allmenningsberettigede.

Det vi ser er at i de allmenningene som ble utskiftet og gikk over til å bli bygdeallmenning er det blitt valg på plass et styre som jobber for de bruksberettigede. De har en oversikt over allmenningen og sørger for at den forvaltes på en bærekraftig og fornuftig måte. De har også klart å holde på allmenningsstyret sitt, hvor det fremdeles er aktivt og fungerende.

9.3.2 Allmenningsrettigheter

Allmenningsrettigheter er det mest essensielle i allmenningsdriften for de bruksberettigede. I det fremdeles eksisterende privatallmenningen er det eller har vært stor uenighet mellom eieren og de bruksberettiget om utnyttelse av allmenningen. Selv om det ved salget fra Kongen ble sagt at de allmenningsberettigede skulle beholde sin allmenningsrett ble ikke det alltid fulgt. Det har som vi har sett ført til Høyesterettsdommer og stor konflikt.

Ser vi på de utskiftede privatallmenningene, som har blitt bygdeallmenninger tyder mye på at de bruksberettigede retter er ivaretatt. De står fritt til å utnytte sine retter, og det er kontroll og oversikt over hvem som innehar bruksrett. Mye tyder på at det har blitt mer oversiktlig allmenningsrettsforhold etter overgangen, noe som gjør at det er enklere å utnytte allmenningen. Det har med andre ord blitt klarer bruksrettsforhold etter overgangen til bygdeallmenning.

9.4 Hadde kravet om utskiftning noe for seg, og bedret det skogen innad i allmenningene

Kravet om utskiftning var for å bedre tilstanden i allmenningene og sørge for at skogen ikke ble uthugget og ødelagt. For å hindre dette så staten at den eneste løsningen var å sørge for at det ikke lengre eksistere privatallmenninger, hvor en eiere kunne hogge ut og selge så mye skog som han ønsket. Tanken bak å forlange en utskiftning var å få på plass styringsregler for tømmer og sørge for at skogen blir fornuftig forvaltet.

9.4.1 Utskiftningskravet

Utskiftning kravet i seg selv var høyt trolig en fornuftig avgjørelse fra regjeringen og lovgivers side. Mye tyder på at de fleste allmenningene som ble utskiftet har fått bedre bruksrettregler, utnyttelse og bærekraftig drift. Som gjør at de bruksberettigede holder på sin fordel. Utskiftningen sørget også får at de eierne som hadde brukt sin kapital på å kjøpe allmenningen også fikk noe for investeringene sine. De fikk et eget areal som det ikke var noen heftelser fra allmuen på, som fører til at det ble færre konflikter mellom allmenningseier og de bruksberettigede. Utskiftningskravet har hatt en positiv virkning for begge parter som har gjort det enklere å utnytte arealene.

9.4.2 Bedring av skogen

Mange av allmenningsskogen før utskiftningen var særdeles dårlige, uthugget og skadde av voldsom hogst både fra eier og fra de bruksberettigede. Ved at allmenningene ble utskiftet og gikk over til å bli bygdeallmenning ble det klare bruksregler for skogen og hvilke regler som var gjeldende. Det er mulig å tenke seg at det kunne blitt enighet om utnyttelsen av skogen både fra grunneiers side og de bruksberettigede. Likevel var det et høyt konfliktnivå, som fortsatte øke, ettersom at det ble drevet ulovlig hogst og salg.

Totalt ved at det ble innført en bygdeallmenning ved utskiftning av privatallmenninger har det bedre skogen, ved at det kom inn fagkyndige personer som kunne forvaltningen og at den ulovlige hogsten ble stoppet. Totalt har skogen hatt en fordel ved at det ble gjennomført en utskiftning og en overgang til bygdeallmenning.

10 Avsluttende refleksjoner og forslag til videre arbeid

Dette er et prosjekt som tar for seg en prosess som foregikk for mange år siden, som ser på historien til flere institusjoner som fremdeles eksisterer. Det å se på alle allmenningene som ble utskiftet, og ble til bygdeallmenninger tar tid og det er mye data og håndtere.

Det er mulig å hente inn mer data og se på allmenninger som både har blitt utskiftet og ble privat eiendom, men også se på flere av de som ble kjøpt av bygdefolket. Den funnene og dataen som har kommet frem i lyset i denne oppgaven tyder på at overgangen fra privatallmenning til bygdeallmenning hadde positive innvirkningen både på de allmenningsberettigede, men også allmenningseieren.

Det ble mer oversiktlig og enighet om utnyttelsen ved at allmenningen kom tilbake i bygdas hender. Det ble flere fagfolk og det var større enighet mellom de bruksberettigede om utnyttelsen. Det stoppet ulovlig hogst og salg, ved at det ble fordeling av tømmer og sørget for at alle fikk det som var nødvendig for sin drift.

Overgangen fra bygdeallmenning til privatallmenninger ser ut til å ha sørget for at allmenningene kommer til å eksistere i lang tid fremover. Hvor det har blitt mer oversikt over bruksretter, bedre utnyttelse, forvaltning og allmenningene har klart å følge med på utviklingen i samfunnet slik at midlene i allmenningen er på et stabilt nivå.

Som en oppfølgende studie til dette prosjektet ville det vært interessant å grave i eldre dokumenter til de allmenningene vi vet ble utskiftet. Sette dette inn i et perspektiv om hvordan utskiftningen ble gjennomført og hvordan forholdene i allmenningen var tidligere. Det vil også være interessant å se nøyere på lovgivningen rundt allmenningene som kom på 1800-tallet, å se nærmere på hvem som var med å påvirke den samt å se på hvem som har den største pådriveren for å få definert allmenningen og få i gang utskiftningsprosessen. Det er et prosjekt som vil ta tid og være langvarig og struktur vil være nødvendig. Så mulig det kan anbefales at tidsperioden vil være lengre og at det blir gjort av fagfolk.

Kilder

Lovregister

Kong Christian Den Femtis Norske lov 14.05.1687 (Norsk Lov)

Lov, angående Forandringer i Loven af 20de august om beneficerde gods

Kongeriket Norges Grunnlov av 17.05.1814 (Grunnloven)

Lov, indeholdende Bestemmelser om Almindingssskove 14.12.1857

Lov om Skovvæsenet 22.06.1863

Lov om laksefisket og innlandsfisket 15.05.1947 (Lakse- og innlandsfiskloven)

Lov om viltstellet, jakt og fangst 14.12.1951

Lov om skogsdrift m.v i statsallmenningene 19.06.1960

Lov om utnytting av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane 06.06.1975(Fjellova)

Lov om opphevelser og endringer i gjeldende lovgivning om allmenning m.v. 10.06.1992

Lov om Bygdeallmenninger 1992 19.06.1992 (Bygdeallmenningsloven)

Domsregister

Hentet fra <http://www.lovdatab.no>

Rt-1897-17

Rt-1915-326

Rt-1916-1249

Rt-1928-295

Rt-1930-137

Rt-1931-110

Rt-1933-707

Rt-1937-158

Rt-1938-790

Rt-1951-559

Rt-1957-508

Rt-1963-1263 (Vinstradommen)

Rt-1986-583

Rt-1986-1122

Rt-1989-107

RT-1989-114

Rt-1991-154

Rt-1991-1311

Rt-2000-1767

Litteratur

Alm, J. M. (1975). *Hadeland almenning gjennom tidene: lut og lunnendi i sameie og utmark*.

[S.l.]: Institusjonene.

Berge, E. Berge, Erling. 2011. Tenure regimes/Eigedomsregime. *Kart og Plan* 71 (3): 172-179.

Berge, E. (2018, 16 November 2018). *Understanding Norwegian Commons*. 24th Riunione scientifica del Centro Studi e Documentazione sui Demani civici e le Proprietà collettive Università degli studi di Trento, Trento, s. 22. Aas: CLTS, NMBU.

Bratberg, Ø. (2018). *Øivind Bratberg: Tekstanalyse for samfunnsvitere*. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, b. 55: Universitetsforlaget.

Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (2010). *Kvalitative metoder: en grundbog*: Hans Reitzels Forlag.

Bruksrettsforening, V. (2022). *Verdal Bruksrettsforening* Verdal Verdal Bruksrettsforening Tilgjengelig fra: [facebook.com/Verdalbruksrettsforening](https://www.facebook.com/Verdalbruksrettsforening). (lest 01.05).

Christoffersen, L., Johannessen, A. & Tufte, P. A. (2011). *Forskningsmetode for økonomiskadministrative fag*. Oslo: Abstrakt Forlag.

Eidsvoll-almenning.no. (2022a). *Eidsvoll almenning Om oss*.

Falkanger, T. (2009). *Allmenningsrett*. Oslo: Universitetsforlaget.

Forberg, S. (2018). *KORT HISTORIE OM BYGDEALLMENNINGANE*, Gubrandsdalen

Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*, b. 1: Fagbokforlaget Bergen.

- Hagstrøm, V. (1995). Kontraktsrett: Kjøp av løsøre, fast eiendom og tjenester. I: Gisle, J. (red.) *Lov og rett. Aschehougs og Gyldendals Store Norske Leksikon*, s. 245-272. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Haugset, A. S. & Berge, E. (2013a). *Lokal sedvane i bruken av utmarka i Verran kommune*. TFou Report/ CLTS Reports. Steinkjer/ Ås: TFoU and CLTS, UMB.
- Haugset, A. S. & Berge, E. (2013b). *Jakt- og fiskerett i Follafoss allmenning. Basert på innholdsanalyse av artikler i Trønder-Avisa 1965-2012*. TFou Report/ CLTS Reports. Steinkjer/ Ås: TFoU and CLTS, UMB.
- Haugset, A. S. & Berge, E. (2014). Allmenningsrettene til småviltjakt som forsvant. En analyse av Follafoss privatallmenning i Verran. *Utmark - tidsskrift for utmarksforskning*, 2014 (1&2): 12.
- Hestnes, E. (1999). *Utskiftningen av de Oppdalske almenninger og skogfelleskaper 1857-1863*: [Oppdal bygdeallmenning].
- Hovstad, B. (2015). *Prosesskriv til Sør-Trøndelag Jordskifterett Bjerkan STav*
- Håkenåsen, J. J. (1982). *Almenningene i Ringsaker*. xx#: Ringsakeralmenningene.
- Kjeldstadli, K. (2017). Finnes lokalsamfunn? *Heimen*, 54 (4): 342-351.
- Ljødal, L. (1953). *Eidsvoll almenning 1853-1953: 100 års jubileumsberetning*. [Eidsvoll]: Eidsvoll Almenningsstyre.
- Loiten almenning*. (2022). Loitenalmenning.no: Løiten allmenning Tilgjengelig fra: Loitenalmenning.no (lest 12.02).
- Lous, C. (1915). Landets Bygde-Almenninger. *Rt-1915-326*.
- merakerbrug.no. (2022). (lest 01.05).
- NOU. (1985). *NOU 1985:32 Revisjon av almenningslovgivningen*. Oslo: Universitetsforlaget/ Statens forvaltningstjeneste.
- NOU. (2018). *NOU 2018:11 Ny fjellov*. matdepartementet, L.-o. Oslo: Trykkings- og serviceorganisasjonen til departementa.
- NSG. (2018). *Norsk Sau og Geit* NSG.
- Olafsen, O. (1922). *Stange almenning*: (Emil Lie).
- Olsen, K. M. (1928). *Norsk almenningsret*. Oslo: Gyldendal.
- Pervin, L. A. (1985). Personality: Current controversies, issues, and directions. *Annual review of psychology*, 36 (1): 83-114.
- rasa.no. (2022). *Om oss*. Stange: Stange- og Romedalalmenning.

- Reinertsen, K. A. o. H. (2021). Kristin Asdal og Hilde Reinertsen: Hvordan gjøre dokumentanalyse. En praksisorientert metode. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 5 (2): 63-65. doi: 10.18261/issn.2535-2512-2021-02-05.
- Ringsaker-almemming.no. (2020). (lest 10.05).
- Robberstad, K. & Lien, C. (1981). *Gulatingslovi*. 4. utg. utg. Gula?ingslog, b. 33. Oslo: Samlaget.
- Rothstein, B. (2005). *Social traps and the problem of trust*: Cambridge University Press.
- Ruden, I. (1932). *Hadeland*. xx: Komiteen.
- Sevatdal, H. (1985a). *Nasjonalatlas for Norge. Offentlig grunn og bygdeallmenninger*. Hønefoss: Statens kartverk (Norges Geografiske Oppmåling).
- Sevatdal, H. (1985b). *Offentlig grunn og bygdeallmenninger =: Public land and parish common lands*. 35 s. ill. 30 cm 1 kart. [Hønefoss]: Norges geografiske oppmåling.
- Sevatdal, H., Sky, P. K. & Berge, E. (2017). *Eigedomshistorie : hovudliner i norsk eigedomshistorie frå 1600-talet fram mot nåtida*. Oslo: Universitetsforl.
- Skogdirektøren. (1909). *Skogvæsenets Historie. Utgitt i anledning av det offentlige skogvæsens 50-årige virksomhet 1857-1907. I. Del Historik*. Kristiania: Grøndahl & Søns Boktrykkeri.
- Statsskog. (2021). (lest 04.02).
- Syversen, O. M., Bækkevold, K. & Høgholen, E. (1986). *Løiten almenning: 150 år som bygdealmemming*. Løten: [Løiten almenning].
- Syversen, O. M. (1999). *Romedal almenning*. Romedal: [Romedal almenning].
- Taranger, A. (1915). *Magnus Lagabøters landslov*. Kristiania: Cammermeyers boghandel.
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*, b. 3: Fagbokforlaget Bergen.
- Toten-almemningenes historie*. (1992). Toten Almemming Lodd nr. I, Lodd nr. II, Lodd nr. III, Lodd nr. IV, Lodd nr. V og Eina Almemming.
- Totenalm.no. (2020). (lest 05.05).
- Vevstad, A. (1980). *Ringsakeralmemmingene etter 1915*. xx#: Ringsakeralmemmingene.
- Værdalsbruket. (2022). (lest 12.05).
- Walberg, Ø. (1982). *Verdalsboka*. Skogbruk og Sagbruk: [Verdal kommune, Bygdeboknemnda].
- Yin, R. K. (2012). *Case study methods*.

Øyen, B.-H. & Nygaard, P. H. (2020). Naturlig utbredelse av gran i Norge. *NIBIO Rapport*.

Aaboen, S. M. (2020). *Bygdeallmenninger i endring*

[Nettsider](#)

dok.hf.uio.no

Språkrådet.no

[Figurliste](#)

Figur 1: Analyse av litteratur

Tabell 1: Statistikk over dagens bygdeallmenninger

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway